

**T.C.
GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**BÖLGESEL KALKINMA VE TÜRKİYE'DE BÖLGESEL
KALKINMA AJANSLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Alper ATAK

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ahmet İNSEL

MART 2011

UNIVERSITE GALATASARAY
INSTITUT DES SCIENCES SOCIALES
DEPARTEMENT DE L'ECONOMIE

**LE DEVELOPPEMENT REGIONAL ET LES AGENCES DE
DEVELOPPEMENT REGIONAL EN TURQUIE**

THESE DE MASTER RECHERCHE

Alper ATAK

Directeur de Recherche: Prof. Dr. Ahmet İNSEL

MARS 2011

ÖNSÖZ

Küreselleşmeyle birlikte rekabet kavramı da farklı bir yapıya büründü. Artık sadece ülkeler değil, hayatta kalmak için bölgeler de rekabet etmek zorunda. Bu durumun farkında olan yönetimler bölgesel kalkınma politikalarına daha çok önem vermeye başladı. Ancak tüm bölgeler eşit şansa sahip değil. Bu eşitsizlik uygulanan bölgesel politikalara da yansıyor. Söz konusu çalışmayla, küreselleşmeyle birlikte değişen bölgesel kalkınma kavramının, kalkınma ajanslarının gelişimi çerçevesinde ele alınması amaçlanmaktadır.

Öncelikle bu çalışma boyunca benden sonsuz desteğini esirgemeyen sevgili eşim **Ebru**'ya teşekkür ederim.

Tez danışmanım olmayı kabul ederek beni bir hayli gururlandıran saygıdeğer hocam Prof. Dr. Ahmet İnel'e çalışmam boyunca yol göstericiliğinden ötürü şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

Ayrıca yoğun mesaiye rağmen, hiçbir zaman beni geri çevirmeden söz konusu çalışmayla ilgilenebileceğim zaman dilimleri elde etmemi sağlayan sevgili editörüm Cavit Atasever'e de teşekkür ederim.

Ankara, 2010

Alper ATAK

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	x
TABLolar	xiii
RESUME	xiv
ABSTRACT	xviii
ÖZET	xxii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KALKINMA KAVRAMININ EVRİMİ	4
1.1. BİR KALKINMA MODELİ OLARAK ULUSAL KALKINMACILIK	4
1.2. ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERİN İKTİDARI	5
1.3. KÜRESELLEŞMENİN FARKLILAŞTIRDIKLARI	6
1.4. BÖLGESEL KALKINMANIN TARİHÇESİNE KISA BİR BAKIŞ	8
1.4.1. Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Keynesçi Politikaları	9
1.4.2. Neoliberalizme Geçiş	9
1.4.3. İki Yaklaşımın İflası	10

1.5. YENİ BÖLGESEL KALKINMA KONSEPTİ	11
1.5.1. Yeni Kalkınma Kavramının Temel Unsurları	12
1.5.1.1. Yerellik	12
1.5.1.2. Kamunun Yol Gösterici Rolü	12
1.5.1.3. Teknoloji	13
1.5.2. Hizmet Sektörü ve İleri Sanayiye Kayış	13

İKİNCİ BÖLÜM

KALKINMADA YENİ BİR DİNAMİK: BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI	15
2.1. BÖLGESEL KALKINMA AJANSI TANIMLARI	15
2.1.1. Dünya Bankası'nın BKA Tanımı	16
2.1.2. EURADA'nın BKA Tanımı	16
2.1.3. Türkiye'de BKA Tanımları	17
2.2. BKA'NIN TEMEL KURULUŞ SEBEPLERİ	18
2.3. BKA'NIN TEMEL FONKSİYONLARI	19
2.3.1. BKA'nın Özel Fonksiyonları	20
2.3.2. Ufak Bir Tartışma: BKA'nın Sınırları	21
2.4. YIKIMIN ARDINDAN YENİ ARAYIŞLAR	22
2.4.1. İlk Örnek: Tennessee Vadi Otoritesi	23
2.5. BKA TÜRLERİ	24
2.5.1. Kuruluş Biçimine Göre BKA	25
2.5.1.1. Merkezi Hükümetler Tarafından Oluşturulan Ajanslar	25

2.5.1.2. Yerel/Bölgesel Otoriteler İçindeki Mevcut Ajanslar	25
2.5.1.3. Yerel/Bölgesel Otoriteler Tarafından Oluşturulan Ajanslar	25
2.5.1.4. Kamu/Özel Ortaklıkları Tarafından Oluşturulan Ajanslar	26
2.5.2. Faaliyetlerine Göre BKA	26
2.5.2.1. Stratejik Ajanslar	26
2.5.2.2. Genel İşlevli Ajanslar	26
2.5.2.3. Sektörel Ajanslar	27
2.5.2.4. Yatırım Çekici Ajanslar	27
2.5.3. Fonksiyonlarına Göre BKA	27
2.5.4. Mali Kaynaklarına Göre BKA	28
2.5.5. Diğer Kriterlere Göre BKA	28
2.6. BKA’NIN TARİHÇESİ	29
2.6.1. Çok Boyutlu Bölgeselleşme Süreci	30
2.6.2. Avrupa Birliği Bölgesel Politikası	31
2.6.3. AB Bölgesel Politikasının Temelleri	33
2.7. AB ÜLKELERİ ARASINDA FARKLILIKLARIN OLUŞMA SEBEPLERİ	33
2.8. BÖLGESEL KALKINMA ARAÇLARI	36
2.8.1. Yapısal Fonlar	36
2.8.1.1. Hedefler	36
2.8.1.2. Yapısal Fonun Dört Aracı	37
2.8.1.2.1. Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu	37
2.8.1.2.2. Avrupa Sosyal Fonlar	37

2.8.1.2.3. Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu	39
2.8.1.2.4. Balıkçılığı Yönlendirme İçin Finansman Aracı	39
2.8.2. Uyum Fonu	41
2.8.3. Avrupa Yatırım Bankası	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMA	44
3.1. TÜRKİYE’NİN KALKINMA TARİHÇESİ	44
3.1.1. Topyekûn Kalkınma (1923–1959)	45
3.1.1.1. Sanayi Tohumlaması	45
3.1.1.2. Nüfus Mübadelesi	46
3.1.2. Ulusaldan Yerel Kalkınmaya Doğru (1960–1972)	47
3.1.2.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	49
3.1.2.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	50
3.1.3. Planlamada İl Bazlı Yaklaşım (1973–1977)	52
3.1.3.1. Yerel Yönetimler Sürece Dahil Oluyor	52
3.1.4. Yeni Bir Dönem: Neo-Liberalizm (1978–1994)	53
3.1.4.1. Serbest Ticaret ve Gümrük Tarifeleri	53
3.1.4.2. Anadolu’da Sanayi Kavşakları	53
3.1.4.3. 16 Fonksiyonel Bölge	54

3.2. BÖLGESEL KALKINMANIN MİLADI ‘GAP’	55
3.2.1. GAP’ın Kısa Tarihçesi	55
3.2.2. GAP’ın Hedefleri	57
3.2.2.1. Genel Kalkınma Hedefleri	57
3.2.2.2. Tarımsal Kalkınma Hedefleri	57
3.2.2.3. Sınai Kalkınma Hedefleri	58
3.2.2.4. GAP Sosyal Politika Hedefleri	58
3.2.2.4.1. Hedef 1: Toplumsal Yapı	58
3.2.2.4.2. Hedef 2: Tarım Sektörü	58
3.2.2.4.3. Hedef 3: İstihdam	59
3.2.2.4.4. Hedef 4: Eğitim Sektörü	59
3.2.2.4.5. Hedef 5: Sağlık Sektörü	60
3.2.2.4.6. Hedef 6: Nüfus	60
3.2.2.4.7. Hedef 7: Yerleşim	60
3.2.3. Sürdürülebilir İnsani Kalkınma Projesi	60
3.3. TÜRKİYE’DE BÖLGE PLANLAMA	62
3.3.1. Homojen Bölge Sınıflandırması (1963–1970)	63
3.3.2. Polarize Bölge Sınıflandırması (1982)	63
3.3.3. İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (2002)	63
3.4. BÖLGESEL FARKLILIKLARA AVRUPA BİRLİĞİ PERSPEKTİFİ	64
3.4.1. Türkiye’deki AB Destekli Bölgesel Kalkınma Programları	66
3.4.1.1. GAP bölgesel kalkınma programı	66
3.4.1.2. Doğu Anadolu Kalkınma Programı	66

3.4.1.3. Samsun, Kastamonu, Erzurum Kalkınma programı	67
3.5. KRİZLER ÜLKESİNDE BÖLGESEL KALKINMA	69
3.5.1. Zonguldak- Karabük- Bartın Bölgesel Kalkınma Projesi	70
3.5.2. Doğu Anadolu Bölgesel Kalkınma Projesi	71
3.5.3. Doğu Karadeniz Bölgesel Kalkınma Projesi	72
3.5.4. Yeşilirmak Havzası Kalkınma Projesi	72
3.6. TÜRKİYE’DE BKA ’NIN KURULMASINI SAĞLAYAN İKİ SEBEP	73
3.6.1 Kamu Yönetimi Reformu	74
3.6.2. Avrupa Birliği’ne Katılım Süreci	77
3.7. TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI	77
3.7.1. Çukurova Kalkınma Ajansı	77
3.7.1.1. Ajansın Teşkilat Yapısı	78
3.7.1.1.1. Kalkınma Kurulu	78
3.7.1.1.2. Yönetim Kurulu	79
3.7.1.1.3. Genel Sekreterlik	79
3.7.1.1.4. Yatırım Destek Ofisleri	79
3.7.2. İzmir Kalkınma Ajansı	80
3.8. BKA’NA İLK TEPKİ	80
3.9. BKA’NA YÖNELİK ELEŞTİRİLER VE ENDİŞELER	82
3.9.1. Bağımlılık ve Kamu Kimliği	82
3.9.2. Rekabete Sağlanan Katkı	83
3.9.3. Değişen Üretim Modelleri	83
3.9.4. Devlet Otoritesinin Zayıflama İhtimali	83

SONUÇ	90
KAYNAKÇA	93
LİNKLER	98
ÖZGEÇMİŞ	99

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKKM	: TRA2, TR72, TR52 VE TRB1 Düzey 2 Bölgeleri Kalkınma Programı
BKA	: Bölgesel Kalkınma Ajansları
BYKP	: Beş Yıllık Kalkınma Planı
CAP	: Ortak Tarım Politikası - <i>Common Agricultural Policy</i>
ÇKA	: Çukurova Kalkınma Ajansı
DAKA	: Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı
DİKA	: Dicle Kalkınma Ajansı
DKAP	: Doğu Anadolu Kalkınma Programı
DOĞAKA	: Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı
DOKAP	: TR90 Düzey 2 Bölgesel Kalkınma Programı
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DUKA	: Diyarbakır Şanlıurfa Kalkınma Ajansı
EAGGF	: Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu

European Agricultural Guidance and Guarantee Fund

EC	: Avrupa Komisyonu - European Commission
EIB	: Avrupa Yatırım Bankası - <i>European Investment Bank</i>
ERDF	: Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu – <i>European Regional Development Fund</i>
ESF	: Avrupa Sosyal Fonu – <i>European Social Fund</i>
EURADA	: Avrupa Kalkınma Ajanları Birliği <i>The European Association of Development Agencies</i>
FEOGA	: Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu <i>Fonds Européen d'Orientation et de Garantie Agricole</i>
FIFG	: Balıkçılık Yönlendirme Mail Aracı <i>Financial Instrument for Fisheries Guidance</i>
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GİDEM	: Girişimci Destekleme Merkezi
GSBH	: Gayri Safi Bölgesel Hâsıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
İGEME	: İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi
İKA	: İpekyolu Kalkınma Ajansı
İSKA	: İstanbul Kalkınma Ajansı
İŞ-KUR	: Türkiye İş Kurumu
İZKA	: İzmir Kalkınma Ajansı
KOBİ	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler

KOSGEB	: Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletmemeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
KÖB	: Kalkınmada Öncelikli Bölgeler
KÖY	: Kalkınma Öncelikli Yöreler
MEVKA	: Mevlana Kalkınma Ajansı
MPM	: Milli Prodüktivite Merkezi
NUTS	: İstatistikî Bölge Birimleri İçin Adlandırma <i>Nomenclature of Territorial Units for Statistics</i>
OKA	: Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
SKE	: Samsun, Kastamonu, Erzurum
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
TEN	: Trans-Avrupa Ulaşım Ağı – <i>Trans-European Transport Network</i>
TESK	: Türkiye Esnaf ve Sanatkâr Dernekleri ve Birlikleri Konfederasyonu
TKB	: Türkiye Kalkınma Bankası
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TSE	: Türk Standartları Enstitüsü
TSKB	: Türkiye Sınaî Kalkınma Bankası
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TVA	: Tennessee Vadisi Otoritesi

TABLolar

Tablo 1.1. Karşılaştırmalı Bölgesel Politika Yaklaşımları	14
Tablo 2.1. BKA'nın Fonksiyonları	19
Tablo 2.2. BKA'nın Dünya Çapında Yayılması	22
Tablo 2.3. Avrupa Birliği Kronolojisi	29
Tablo 2.4. Avrupa Birliği'nin Temeli	33
Tablo 2.5. Bölgesel Uyumun Ölçümü	34
Tablo 3.1. Bölgesel Gelişmeyi Desteklemek İçin Kurulmuş Teşkilatlar ve Faaliyet Alanları	47
Tablo 3.2. Master Plana Göre GAP'ta Ekonomik Yapı Değişimi	61
Tablo 3.3. BKA'na Yönelik Eleştiriler	84
Tablo 3.4. Türkiye'deki Bölgesel Kalkınma Ajanslar	87

RESUME

A la suite de la guerre d'Indépendance, la Turquie a connu des phases successives de développement. Le principal objectif était de hisser le pays au niveau des pays dits développés, grâce à un développement total, de masse. Mais alors que la Turquie menait à terme ces phases les unes après les autres, l'économie mondiale s'est renouvelée. La puissance du capitalisme ne s'en fait alors que plus ressentir et ainsi ce renouvellement fait émerger la notion de mondialisation. Une notion qui se propagera. La Turquie, sur la voie de devenir une nouvelle république, a adopté un système économique centralisé, c'est-à-dire dont l'économie accepte une certaine intervention de l'Etat. Bien que d'importantes mesures aient été prises aux lendemains de la Seconde Guerre mondiale, leurs effets ont conduit la Turquie à adopter une attitude économique isolationniste. La Turquie, avec l'arrivée au pouvoir du Parti démocrate, a tenté de s'ouvrir à l'économie mondiale, mais suite aux crises économiques consécutives et aux coups d'Etat militaires, elle s'est à nouveau refermée sur elle-même. A l'instar des pays socialistes, la Turquie a adopté, pendant près de 60 ans, une structure économique centralisée dans laquelle l'Etat peut intervenir, mais à la différence de ceux-ci, elle a échoué à la mission d'élever à un même niveau de développement économique l'ensemble de ses régions. En conséquence, un important fossé économique s'est creusé entre l'est et l'ouest de la Turquie. Les recherches ont donc pour but d'analyser les méthodes les plus efficaces appliquées au long de l'histoire de l'économie turque pour ce qui est de combler ces disparités régionales: parmi elles se trouvent les agences régionales de développement.

Pour cela, cette étude se découpe en trois parties. La première partie propose une chronologie de l'évolution de la notion de développement. Afin de

mieux comprendre le concept de développement, les différentes causes et phases du passage du "développement national" au "développement régional" sera particulièrement explicitées. Toutefois, dans cette première partie, nous n'irons pas dans les détails d'un tel processus et le cas spécifique de la Turquie ne sera pas abordé. En analysant les tendances globales, c'est le concept de développement régional qui sera décortiqué. La Grande Dépression incitant tous les pays à adopter une posture interventionniste, le concept d'économie dirigée domine le monde entier. Ces pays qui accepteront, par la suite, le système capitaliste dans sa totalité, étaient à cette époque plus proches d'un régime socialiste en raison de la mainmise de l'Etat dans les investissements de développement. C'est à cette époque qu'est apparu, inconsciemment, un mouvement de développement régional.

Cependant, les effets du capitalisme et de la globalisation se faisant de plus en plus prégnants à la suite de la Seconde Guerre mondiale, les multinationales ont pris un ascendant certain. Dans cette étude, nous essaierons d'analyser comment ces entreprises qui règnent sur l'économie mondiale créent un environnement concurrentiel et, par conséquent, comment les régions, parallèlement aux pays, doivent, elles aussi, rentrer en compétition si elles veulent survivre. Ainsi, la région retrouve-t-elle toute son importance pour le gouvernement. À ce stade, le concept de développement régional est entré dans un réel processus de développement.

Les agences régionales de développement (ARD) constituent un des éléments les plus importants de ce processus. La seconde partie essaiera de décrire le concept de développement régional dans le sens où l'entendent les ARD. En fait, il s'agit du principal objectif de l'étude: examiner le concept de développement régional au sens où l'entendent les ARD. Dans ce but, nous essaierons de répondre à la question "Qu'est-ce qu'une ARD?" Plusieurs définitions des ARD, données par différentes organisations internationales, permettront par la suite d'établir une typologie des ARD. Ainsi, une réponse claire à la question de savoir pourquoi nous avons besoin de l'ARD pourra être apportée. Cette partie sera éclairée par différentes sections, dont une traitant particulièrement de cette dernière question. Dans ce contexte, la première des ARD, la "Tennessee Valley Authority", fera l'objet d'une section spéciale.

Une autre des sections importantes au sein de cette partie, s'intéressera à la spécificité de l'Union Européenne quant à la notion de développement régional. Tout d'abord, seront examinées les raisons de la formation des disparités régionales à l'intérieur de l'UE, et les mesures prises seront ensuite énumérées. Aux côtés des ARD, des outils tels que "Fonds pour l'adaptation", "Réformes structurelles" ou la "Banque européenne d'investissement" soutient le développement régional. L'objectif est donc de mettre la politique régionale de l'UE au centre des débats. De cette façon, il sera plus aisé de comprendre l'évolution des ARD et du concept de développement régional.

Pourquoi traiter de la question des ARD au sein l'UE? Parce qu'elle reflète d'une certaine manière les efforts de la Turquie pour intégrer l'Union. À la suite de ces efforts, la Turquie pourrait prendre exemple sur les pratiques de développement régional dans l'UE. Dans ce contexte, afin de mieux comprendre les travaux de développement régional en Turquie, l'analyse des politiques de l'UE est nécessaire.

Suite à ce bref résumé du processus de développement régional de l'UE, la troisième partie, peut-être la plus importante de l'étude, se consacrera entièrement à la Turquie. Dans cette partie, nous évoquerons en premier lieu les efforts de développement depuis la fondation du pays jusqu'à nos jours. Suite à la déclaration de la République, le processus de développement a surgi sous la forme d'un mouvement global, de masse, s'est poursuivi selon le modèle de "Plan de développement sur cinq ans" (PD5), et le concept de développement régional a pris le relais jusqu'à nos jours. Dans cette partie, l'attention est attirée sur les différents PD5.

Ainsi, analyser et comprendre le développement de la Turquie va de pair avec l'évolution des PD5. Logiquement, chaque PD5 s'est basé sur une approche différente de la notion de développement.

Une sous-section de cette troisième partie, sera réservée à l'analyse du programme de développement le plus important que la Turquie ait jamais connu, le "GAP" (Güneydoğu Anadolu Projesi, Projet de l'Anatolie du sud-est). En raison de sa structure particulière, le GAP endosse un rôle des plus prépondérants pour ce qui est de diminuer les disparités régionales. Dans ce

cadre, les différentes étapes qu'a connues le GAP seront analysées, après quoi ses objectifs seront clairement énoncés. Par la suite, seront résumés les efforts accomplis en vue d'amoindrir les disparités régionales est-ouest. En parallèle à cette analyse, le lien qui unit l'aventure du développement régional en Turquie au processus d'intégration à l'UE sera explicité d'une manière chronologique. Dans le but d'expliquer les bases de la création des ARD, l'analyse se porte essentiellement sur les programmes de développement propres à la Turquie et soutenus par l'UE. Nous parlerons ainsi de la mise en place de deux ARD-pilotes. Ces deux pilotes, l'agence de développement de Çukurova et celle d'Izmir, seront développés dans une autre sous-section de cette troisième partie. Aussi, l'exemple de Çukurova permettra de détailler la structure-même d'une ARD en Turquie. En conséquent, nous pourrons tenter d'expliquer pourquoi la Turquie ressent un tel besoin en ARD.

Enfin, dans la dernière étape de cette troisième partie, seront abordées les critiques qu'ont rencontrées ces nouveaux plans de développement régional ainsi que les inquiétudes inhérentes. La question du non-fonctionnement de tels plans en Turquie pourra être ainsi résolue.

Dans cette démarche, les efforts concrets des ARD n'auront pas pu être compris dans leurs détails du fait du très récent établissement de ces ARD. L'histoire des ARD en Turquie a débuté il y a quatre ans mais celles-ci ne fonctionnent réellement que depuis deux années pleines. Les données manquant cruellement pour mener à bien une analyse des ces ARD, les efforts des ARD pour lutter contre les disparités régionales n'ont pu être entièrement expliqués. Finalement, en expliquant les effets des ARD en ce qui concerne le développement régional, cette étude, qui s'appuie sur des exemples concrets issue de l'UE comme du monde entier, aura tenté de répondre avec précision à des questions cruciales telles que "Pourquoi ressentir un besoin en ARD?" ou encore "Quels ont été les premiers pas de ces agences en Turquie?"

ABSTRACT

Turkey has achieved successive stages of development right after the Revolutionary War. The primary objective was to raise Turkey to the league of developed countries, with a total development in mind. But while Turkey carries out these steps one after another, the global economy has evolved. The power of capitalism is being felt by all more and this renewal will bring concept of globalization into the world and its spread. Turkey, being a newly founded republic, adopted a centralized economic system, in other words, an economy that includes the intervention of the state. Although important steps have been taken in the aftermath of the Second World War, its effects have caused Turkey's economy to turn into an isolated one. Turkey, throughout the years of Democratic Party government, tried to take her part in the world economy, but due to economic crises with consecutive military coups, there was again a withdraw. Even though Turkey has adopted a centralized economic structure in which the state can intervene on nearly 60 years as well, in contrast to the socialist countries that followed a similar path, she failed the mission to raise an even level of development throughout all economic regions within. Consequently, a large economic gap has widened between the eastern and western parts of Turkey. This research is thus to analyze one of the most effective methods throughout the history of the Turkish economy up to now that address these regional differences, Regional Development Agencies.

This study consists of three parts. The first part provides a chronology of the evolution of the concept of development. To better understand the concept of development, we'll see how the transition from "national development" to "Regional Development" took place. However, in this first part, we will not go into details of such a progress and the specific case of Turkey will not be

discussed. By analyzing global trends, the regional development concept is to be husked. As the Great Depression urged all countries to adopt an interventionist stance, the concept of planned economy dominated the world. Those countries which agree thereafter, in whole capitalist system, at that time were closer to a socialist system because of the stranglehold of the state in investments for developing. That's when a movement of regional development appeared, even if unconsciously.

However, the impact of capitalism and globalization has paved the way for multinational companies' power following the Second World War. In this study, we try to analyze how these companies that prevails on the global economy creates a competitive environment and, consequently, how the regions, along with countries, should also return to competition if they want to survive. Thus, the region regains its importance to the government. At this stage, the concept of regional development has entered a real development process.

One of the most important elements of this process are the Regional Development Agencies (RDAs). The second part will attempt to describe the concept of regional development in the sense understood by the RDA. In fact, it is the main objective of the study: to examine the concept of regional development according to the RDA. To this end, we will try to answer the question "What is an RDA?" Several definitions of RDA data by different international organizations, will eventually establish a typology of RDA. Thus, a clear answer to the question of why we need the RDA can be made. This part will be illuminated by different sections, including the latter. In this context, the first of the RDA, "Tennessee Valley Authority, will be a special section.

Another important section in this part will focus on the specificity of the European Union with regard to the concept of regional development. First, will examine the reasons for the formation of regional disparities within the EU, and will then be listed actions. In this context, alongside the RDA, tools such as "Adaptation Fund", "structural reforms" or "EIB" support regional development will be studied as well. The aim is to center EU regional policy. In this way, it will be easier to understand the evolution of RDAs and the concept of regional development. A major reason to discuss this chapter of RDA in the EU is Turkey's efforts to join the Union. Following these efforts, Turkey will take on

such practices in regional development in the EU. In this context, to understand the work of regional development in Turkey, we must analyze the policies of the EU.

After the second part that summarizes the process of EU regional development, the third part, perhaps most important of the study, is devoted entirely to Turkey. In this section, we first discuss the development effort since the founding of the country until today. Following the declaration of the Republic, the development process has started with an over-all development policy, then continued along the lines of "development plan over five years" (PD5), and the concept of regional development has taken over until today. In this section, PD5s draws the attention as a key term. Thus, analyzing and understanding the development of Turkey is consistent with the evolution of PD5s. Logically, each PD5 was based on an different development approach.

The third part will be dedicated to the analysis of the development agenda known as the "GAP" (Güneydoğu Anadolu Projesi, Anatolia Project in South-East). Because of its special structure along with its key role in the region's improvement, GAP endorses most important role to reduce regional disparities. Therefore, the various stages experienced by the GAP will be analyzed, after which its objectives are clearly stated. Thereafter summarized are the efforts to alleviate regional disparities east-west. In parallel with this analysis, the experience of regional development in Turkey will be chronologically linked to the process of EU integration. In order to explain the basis for the creation of RDA, the analysis focuses on specific development programs in Turkey supported by the EU. We will speak well of the establishment of two pilot RDAs. The development agencies of both Çukurova and Izmir will be cited in another subsection of this third party. Also, the structure itself of RDA in Turkey can be detailed by the example of Çukurova. As a result, tried is to explain why Turkey feels such a need for RDAs.

The final stage of this third part will be about addressing criticism encountered by these new regional development plans and the concerns inherent and the issues concerned with why such model operations in Turkey would destined to remain ineffective well be resolved.

In this approach, efforts of the RDAs that are still in operation have not been included in detail. The main reason for this failure lies in the very recent establishment of the RDAs. The history of RDAs in Turkey started four years ago but that their actual work has been up for the past two years, which in turn led to deprive of data to complete an analysis of what the RDAs provided to the fight against regional disparities. Owing to that, the analysis point of view is not as strong as what we intended for. Finally, in explaining the effects of RDA regarding regional development, this study, based on concrete examples from the EU as the world has tried to accurately answer crucial questions such as " Why do we feel a need for RDA? ", " What were the first steps of these agencies in Turkey? ".

ÖZET

Türkiye, Kurtuluş Savaşı'ndan çıktıktan sonra ardı ardına kalkınma hamleleri gerçekleştirmiştir. Amaç, topyekûn bir kalkınma hamlesi gerçekleştirerek, ülkeyi gelişmiş ülkeler seviyesine taşıyabilmektir. Ancak Türkiye birbiri ardına bu hamleleri gerçekleştirirken, dünya ekonomisi de yeniden şekillenmektedir. Kapitalizmin ağırlığı iyiden iyiye hissedilmekte, küreselleşme kavramının doğmasına ve yayılmasına zemin hazırlamaktadır. Yeni bir devlet olabilme yolunda Türkiye Cumhuriyeti, merkezi bir ekonomi sistemi benimsemiş; devletin müdahil olduğu bir anlayış hâkim olmuştur. İlk aşamada önemli adımlar atılsa da İkinci Dünya Savaşı'nın etkileri Türkiye'yi içine kapanık bir ekonomi haline getirmiştir. Demokrat Parti'nin iktidara gelişi ile dünyaya açılmaya çalışan Türkiye ekonomisi, birbiri ardına gelen ekonomik krizler ve askeri darbelerin gölgesinde yeniden kendi kabuğuna çekilmiştir. Yaklaşık 60 yıl devletin hâkim olduğu bir ekonomik yapı benimseyen Türkiye, sosyalist ülkelerin aksine böyle bir yapıda ekonomik kalkınmayı ülkenin tüm bölgeleri için aynı ölçüde gerçekleştirmeyi başaramamıştır. Sonuçta, Türkiye'nin batısı ile doğusu arasında önemli ekonomik farklılıklar oluşmuştur. Söz konusu çalışma işte bu bölgesel farklılıkları ele alarak, Türk ekonomi tarihi boyunca ele alınan çözüm yöntemlerinden en etkili olan Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA) çerçevesinde konuyu incelemektedir.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde kalkınma kavramının evrimi kronolojik bir sırayla verilmektedir. 'Ulusal kalkınmacılık' anlayışından 'bölgesel kalkınma' kavramına nasıl geçiş yapıldığı incelenerek kalkınma kavramının daha iyi anlaşılabilmesi amaçlanmaktadır. Ancak bu süreç genel bir biçimde ele alınmış, bölüm boyunca Türkiye özelindeki hiçbir konuya

girilmemiştir. Küresel eğilimler genel hatlarıyla incelenerek bölgesel kalkınma kavramının nasıl yerleştiği irdelenmektedir.

Büyük Buhran ile birlikte ekonomik kalkınma işine el atan devletler, kumanda ekonomisinin neredeyse tüm dünyada hâkim olmasını sağlamışlardır. Sosyalist rejimlerdeki ekonomi yönetimi gibi olmasa da yine de ilerde kapitalist sistemi tamamıyla kabul edecek bu ülkeler, yatırımları devlet eliyle yaparak kalkınmaya çalışmışlardır. Bu dönemde bilinçli olmasa da bir bölgesel kalkınma hamlesi başlatılmıştır.

Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrası kapitalizmin ve ardından küreselleşmenin etkisini hissettirmesi çokuluslu şirketlerin iktidarına zemin hazırlamıştır. Bu çalışmada, küresel ekonomide söz sahibi olan bu şirketlerin nasıl bir rekabet ortamı yarattıkları ve bunun sonucunda ülkeler dışında bölgelerin dahi bu rekabette ayakta durmak zorunda oldukları anlatılmaktadır. Böylece yeniden bölgeler ekonomi yönetimleri için önem arz eder hale gelmiştir. İşte bu noktada bölgesel kalkınma kavramı asıl gelişim sürecine girmiştir.

Bu gelişim sürecinin en önemli unsurlarından biri de Bölgesel Kalkınma Ajansları'dır. İkinci bölümde amaç bölgesel kalkınma kavramını BKA özelinde anlatmaktır. Aslında bu, çalışmanın da temel hedefidir: Bölgesel kalkınma kavramının BKA çerçevesinde incelemek. Bunun içinde ikinci bölümün ilk aşamasında 'BKA nedir?' sorusuna cevap aranmaktadır. Çeşitli uluslararası kuruluşların BKA tanımlarına yer verilmekte, ardından BKA türleri incelenmektedir. Böylece, BKA'na neden ihtiyaç duyulduğu sorusuna da açık bir cevap verilmektedir. Ara bölümlerle bu kısım desteklenmektedir. Bu bağlamda, ilk BKA sayılan 'Tennessee Vadi Otoritesi'ne özel bir bölüm açılmıştır.

Bu bölümdeki önemli bir kısım da Avrupa Birliği temelinde bölgesel kalkınma kavramının irdelenmesidir. Öncelikle AB'de bölgesel farklılıkların oluşma sebepleri incelenmiş, ardından alınan önlemler sıralanmıştır. Bu çerçevede, BKA'nın yanı sıra 'Uyum Fonu', 'Yapısal Reformlar' ve 'Avrupa Yatırım Bankası' gibi bölgesel kalkınmayı destekleyen yapılara yer verilmiştir. Amaç, AB'deki bölgesel politika temelini ortaya koymaktır. Böylece, hem bölgesel kalkınma kavramı hem de BKA'nın evrimi daha iyi anlaşılmaktadır.

Çalışmada BKA'nın AB serüvenine yer verilmesinin en önemli sebeplerinden biri de Türkiye'nin Birlik'e üye olma çabalarıdır. Zira bu çabalar neticesinde Türkiye bölgesel kalkınma konusunda AB uygulamalarını örnek almaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'deki bölgesel kalkınma çalışmalarını anlamak için öncelikle AB'deki politikaları incelemek gerekmektedir.

AB'nin bölgesel kalkınma sürecini özetleyen ikinci kısmın ardından çalışmanın belki de en önemli kısmı olan üçüncü bölüm, tamamen Türkiye'ye ayrılmıştır. Bu bölümde ilk olarak Türkiye'nin kuruluşundan günümüze uzanan kalkınma çabalarına yer verilmiştir. Cumhuriyet'in ilanından, topyekûn kalkınma hamlesiyle başlayan süreç, 'Beş Yıllık Kalkınma Planı' ile devam etmiş, ardından bölgesel kalkınma anlayışına geçilmesi ile günümüze kadar gelmiştir. Bu bölümde dikkat çeken kavramların başında BYKP'leri gelmektedir. Türkiye'nin kalkınma anlayışındaki değişimi BYKP'lardaki değişimle incelemek mümkündür. Bunların birlikte Türkiye'nin bölgesel kalkınma anlayışında yaşanan değişim BYKP'lerin incelenmesiyle açıkça ortaya konmaktadır. Zira her BYKP farklı bir kalkınma anlayışının sonucu oluşturulmuştur.

Üçüncü bölümde, Türkiye'nin en önemli kalkınma programı olan Güneydoğu Anadolu Projesi ayrıca incelenmiştir. GAP yapısı dolayısıyla Türkiye'de var olan bölgesel eşitsizliklerin azaltılması açısından çok farklı ve önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda, söz konusu çalışmada GAP'ın tarihçesi incelenmiş ardından hedefleri açık bir biçimde ortaya konmuştur. Böylece Türkiye'de batı ile doğu arasındaki bölgesel farkların giderilmesi yönünde ne gibi faaliyetlerin yapıldığı özetle de olsa irdelenmiştir. Bu incelemenin ardından AB'ye uyum sürecinde Türkiye'nin bölgesel kalkınma serüvenine kısa bir giriş yapılmıştır. Amaç, Türkiye'deki AB destekli kalkınma programlarını ortaya koyarak bu çerçevede BKA'nın kuruluş sürecini incelemektir. BKA'nın incelenmesi iki pilot uygulama çerçevesinde gerçekleşmiştir. Üçüncü bölümün bir sonraki kısmında Çukurova Kalkınma Ajansı ve İzmir Kalkınma Ajansı'na yer verilmiş, Çukurova Kalkınma Ajansı çerçevesinde Türkiye'deki BKA'nın teşkilat yapıları irdelenmiştir. Böylece BKA'na Türkiye'de neden ihtiyaç duyulduğu sorusuna da cevap verilmektedir.

Üçüncü bölümün son kısmında yeni bölgesel kalkınma anlayışına getirilen eleştirilere yer verilmiştir. BKA'na yönelik eleştiri ve endişeler ortaya konarak, neden bu modelin Türkiye'de işlemeyeceği konusu tartışılmıştır.

Çalışmada Türkiye'de faaliyet gösteren BKA'nın çalışmaları detaylı bir biçimde ortaya konulamamıştır. Bu eksikliğin en büyük sebebi ise BKA'nın çok yeni kurumlar olmasıdır. BKA'nın Türkiye serüveni 4 yıl önce başlamış ve gerçek anlamda faaliyet göstermelerinden bu yana sadece 2 yıl geçmiştir. Bu bağlamda BKA, analiz edilebilecek derecede veriyi şu an için ortaya koyamamaktadır. Böylece çalışmada, BKA'nın Türkiye'de var olan bölgesel eşitsizliklerin azaltılması konusunda ortaya koydukları analiz edilememektedir. Hal böyle olunca çalışmanın ilk oluşma aşamasında düşünülen analiz kısmı planlanandan zayıf kalmıştır. Bunun üzerine, BKA'nın bölgesel kalkınmadaki etkilerinin var olan örneklerle irdelenmesi yerine, 'BKA'na neden ihtiyaç duyuluyor?', 'Türkiye'de BKA nasıl faaliyete başladı?' sorularına detaylı cevap aranmış, bu süreç dünya ve özellikle AB örnekleriyle desteklenmiştir.

GİRİŞ

“Küreselleşme yoksulluğu azaltmayı beceremediği gibi, istikrarı sağlamayı da başaramadı”

Joseph E. Stiglitz

Devlet ekonomiye müdahil olmalı mı? Yüzyıllardır sorulan bu soru, devletin her daim ekonomiye bir şekilde müdahil olmasının ardından şekil değiştirdi: “Devlet ekonomiye ne kadar müdahil olmalı?” *Söz konusu soru Adam Smith’in iki yüz yıldan daha uzun zaman önce kaleme aldığı Ulusların Zenginliği eserini yayınlamasından bu yana ekonomi-politiğin temel tartışma konusu oldu*¹. Farklı ekonomi okulları konuya farklı yaklaşımlar getirdi. Adam Smith gibi liberalizmin izinden yürüyenler, devletin ekonomiye hiçbir biçimde müdahale etmemesi gerektiğini söyleyerek, siyasi erke, “Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” mesajını verdi. Ancak, liberal sistemin her kırılma noktasında bu mesaj sorgulanır hale geldi. İlk sesli karşı çıkışı 1929 Ekonomik Buhranı’ndan sonra John Maynard Keynes yaptı. Keynes’e göre, piyasaya devlet müdahalesi gerekliydi. Böylece, cevabının Adam Smith tarafından verildiği düşünülen soru tekrardan sorulmaya başlandı.

Ardından denkleme küreselleşme bileşeni eklendi. Küreselleşme çok yeni bir kavram olmasa da 1973’te kapitalist sistemin açmaza girmesi ve ardından gelen 6 yıllık durgunluktan sonra daha çok konuşulmaya başlandı. 1979 yılından itibaren Amerika Birleşik Devletleri’nde Ronald Reagan’ın, İngiltere’de de Margaret Thatcher’ın arz yanlı iktisat politikaları uygulamaları

---

1 Chung H. Lee, **The Role of the State in Economic Change**, The American Political Science Review, Vol. 91, No. 1 (Mar., 1997), s. 208-209

süreci daha da hızlandırdı. 1991’de Sovyetler Birliği’nin çöküşü, ardından Avrupa Birliği’nin 1994 yılında vücut buluşu, teknolojiye yaşanan büyük gelişmeler, küreselleşme sürecini geri dönülemez bir yola soktu. Küreselleşme artık yeni dünya düzeninin adı oldu.

Peki, küreselleşme nedir? Bu soruya şimdiye kadar kesin ve tek bir cevap verilebilmiş değil. *Toplumsal ilişkilerin dünya çapında yoğunlaşması*² olarak tanımlanan süreç *dünya ölçeğinde yaşanmakta olan büyük değişim ve dönüşümün*³ de temel simgesi olabiliyor.

Küreselleşme çok boyutlu ve sürekli gelişen bir süreç. Bu durum da küreselleşmenin kavramsal olarak tanımlanmasını zorlaştırıyor. Ayrıca küreselleşme, etki alanının büyüklüğü sebebiyle hukuktan sosyolojiye, ekonomiden politikaya kadar birçok sosyal bilimin ilgisini çekiyor. Ve her bilim kendi küreselleşme tanımını ortaya koyuyor. Öyle ki küreselleşmeyi tanımlamaya çalışan araştırmacılar, küreselleşmenin *ne olduğundan çok ne olmadığını ortaya koymaya çalışıyorlar*⁴. Ya da *kavramın çok boyutluluğundan ötürü her kişi ya da taraf konuyu kendi perspektifinden görebildiği ölçüde algılayabiliyor*⁵. Bu çalışmada, hem böylesine geniş bir kavrama tamamıyla yer vermenin imkânsızlığı hem de konu itibarıyla küreselleşmenin sadece ekonomik boyutu öne çıkmaktadır.

Liberalleşme sürecinin hızlanarak yayılmasıyla birlikte ortaya çıkan ekonomik küreselleşme, *ticari küreselleşme, mali küreselleşme ve üretimin küreselleşmesi*⁶ olmak üzere üç farklı boyuttan oluşuyor. Her boyut bir diğerini tamamlayıcı şekilde gelişerek ekonomik küreselleşme çatısı altında birleşiyor. Bir başka ifadeyle, süreç sadece sermayenin ya da hammaddenin küresel anlamda dolaşımından ibaret değil. Ticaretin ülke sınırlarını aşarak tüm

---

2 Antony Giddens, **Modernliğin Sonuçları**, Çev. E. Kuydil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 62

3 Immanuel Wallerstein, **Liberalizmden Sonra**, Metis Yayınları, İstanbul, 1998

4 Simon Reich, **What is Globalization? Four Possible Answer, Working Paper**, The Helen Kellogg Institute for International Studies, University of Notre Dame, Aralık, 1998

5 Veysel Bozkurt, **Küreselleşme: Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar**, Alfa Yayınları, Bursa, 2000, s. 18

6 Seyit Halil, **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, Turhan Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 185

dünyada aynı kalibrasyonda yapılabilmesi, bu durumun mali bir zemine ihtiyaç doğurması ve küreselleşen rekabetin üretimde sınırları kaldırması hem birbirinin sebebi hem de sonucu faktörler olarak süreci oluşturuyor. Bu oluşum da aslında ekonominin neden küreselleştiğinin bir nevi cevabını da veriyor. Kaynak dağılımındaki dengesizlik, ara eleman eksikliği ve gelişmişlik farklılıkları yüzünden yerel üretim yetersizleşiyor. Maliyetlerin farklılaşması ve bireysel ihtiyaçların çeşitlenmesi de uluslararası fiyat farklılıklarının ve mal farklılaşmasının oluşmasına sebep oluyor.

Bu noktadan itibaren söz konusu denklemde küreselleşme kavramı kapitalizm ile birlikte zikrediliyor. Öyle ki kimi iktisatçılar, *küreselleşme olarak sosyal bilimin işaret ettiği tarihin, aslında kapitalizmin tarihi*⁷ olduğunu dahi savunuyorlar. Bu çalışmada da küreselleşme süreci kapitalizmin gelişimi ile birlikte incelenecek, sürecin ulus devletleri ve dolayısıyla ulusal kalkınma sürecini nasıl dönüştürdüğü irdelenecektir. Bu inceleme ise kalkınma konseptine farklı ve yeni bir anlayış getiren “Bölgesel Kalkınma Ajansları” kavramı çerçevesinde yapılacaktır. Önce ulusal kalkınma anlayışından bölgesel kalkınma kavramına geçiş anlatılacak, ardından bölgesel kalkınma politikalarında yaşanan değişimlere yer verilecektir. Günümüz bölgesel kalkınma politikaları, bu politika çerçevesinde belirlenen hedefler ve araçlar detaylarıyla irdelenecektir. Temel hedef; bölgesel kalkınma kavramı çerçevesinde Türkiye’de BKA’ların var oluşlarını incelemektir.

---

7 Dr. A. Haşim Köse, **Küreselleşme, Kriz ve Ulus Devletin Rolü** , Ankara Üniversitesi S.B.F., s. 2

I. BÖLÜM

KALKINMA KAVRAMININ EVRİMİ

Bu bölümü tek bir kelime öbeğiyle anlatmak gerekirse, ‘Kalkınmanın Evrimi’ oldukça uygun olacaktır. Bölümün amacı, kalkınma kavramının geçirdiği değişimi tarihsel süreç çerçevesinde ele almak ve okuyucunun zihninde bu kavramın oluşmasını sağlamaktır. İlk kısımda kalkınma kavramına küreselleşme çerçevesinde bir anlam kazandırılmakta, ardından bölgesel kalkınmaya geçilmektedir. Bölgesel kalkınmanın tarihçesi verilerek, yeni bölgesel kalkınma anlayışına dolayısıyla BKA’na geçiş sağlanmaktadır.

1.1. BİR KALKINMA MODELİ OLARAK ULUSAL KALKINMACILIK

Süreç Keynes ile başladı. Keynes’in ileri sürdüğü fikirler devletlerin ekonomilere daha fazla müdahale edebilecekleri bir zemin oluşturdu .Böylece devlet ülke ekonomisi üzerinde etkin bir role sahip oldu. Müdahaleci kamu otoritesi mantığının altında devlet, kendi iktisadi teşebbüslerini dahi kurabildi. Kaynakların etkin dağıtılması konusunda tüm inisiyatifi üzerine alan kamu yönetimi *adil gelir dağılımı, tam istihdam, fiyat istikrarı ve ekonominin hedeflenmiş büyüme hızına erişmesi gibi sosyoekonomik amaçları da üstlenerek ekonomi içindeki payını daha da artırdı*⁸ 1945 yılında İkinci Dünya

---

8 Z. Refia Yıldırım, **Kamusal Malların Özelleştirilmesinde Kullanılan Yöntemler**, 4. Maliye Eğitimi Sempozyumu, İzmir, 1988, s. 191

Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte kendilerini ve de dünyayı yeniden inşa etme sürecine giren ülkeler, iktisadi kalkınmayı temel hedef haline getirdiler. *Başarı gelişme hızıyla ölçülüyor, sürekli büyüyen nüfusun her yıl daha iyi yaşayacağı varsayılıyordu. Gösterilen performans, bu iyimser beklentileri destekledi.*⁹ Küreselleşme ile birbirini besleyen kapitalizmin egemenliği altında ulus devlet, bir süre çok çeşitli formlar altında en parlak dönemlerini yaşamayı başardı. *Atlantik Fordizm'inin özündeki Keynesçi refah-ulus devletleri, Doğu Asya'daki ihracat odaklı ekonomilerdeki (Listçi) ulus devletleri, Latin Amerika'daki ithalat odaklı ekonomilerdeki Prebistçi popülist ulus devletleri ve Hindistan kıta-altı devletleri*¹⁰ kapitalizmin gelişiminde başarı sağlayabilmiş örnekler olarak saymak mümkün. 1945 sonrası dünyada devletler kapitalizmin işleyişini denetlediler ve yönettiler. Sermaye ülke sınırları içinde kalıyordu ve bu durum devletin kapitalizm üzerindeki kontrolünü sağlıyordu. Sözkonusu süreç 1970'li yıllara kadar devam etti. *1945 sonrası dönemde başlayan başarılı ulusal kalkınma evresi 1970'lerin dünya krizi ile sona erdi*¹¹.

1.2. ÇOKULUSLU ŞİRKETLERİN İKTİDARI

Yine bir krizle, bu sefer petrol kriziyle kesilen süreç yeni bir rotaya girdi. Küresel olan, ulusal ekonomiler üzerinde öncesinden *daha farklı bir pozisyon kurmaya, ulusal ekonomilerin varlık biçimlerini tehdit etmeye başladı*¹². Küreselleşme, ulusal ekonomiyi artık ortadan kaldırıyor. Teknolojik gelişme sayesinde önce dünyada mal ve sermaye hareketleri çok hızlandı. Bunun sonucunda ulus-devletler arasındaki bağlantılar arttı. Ülkelerin eskiye nazaran daha fazla iletişim içerisinde olmaları ve bunu artık daha kolay gerçekleştirebilmeleri uluslararası ticarete yansdı. Bu durumun dünya refahını artıracığı düşünülüyordu. Çünkü *uluslararası ticaret büyüdükçe, devletlerin üretim fazlaları da artacak, verimlilik ve etkinlik çoğalacak, böylece refah*

---

9 Çağlar Keyder, **Ulusal Kalkınmacılığın İflası**, Metis Yayınları, İstanbul, 2004, s. 9

10 Bob Jessop, **Küreselleşme, Devlet, Kriz ve Gelecek Üzerine**, Yeniden Devrim Dergisi, 2008, s. 81

11 Keyder, **Ulusal Kalkınmacılığın İflası**, s. 29

12 Köse, **Küreselleşme, Kriz ve Ulus Devletin Rolü**, s. 2

*yükselecekti*¹³. Uluslararası ticaretin hacmi büyüdükçe ve devletler küreselleşen dünyaya eklemlendikçe ulus devletlerin kendi ulusal ekonomilerini kontrol etme konusundaki ağırlıkları giderek azaldı. *Artık iktisat politikaları, uluslarüstü kurumlara ve ticaret anlaşmalarına daha fazla önem vermeye başladı. Bu durum, ulusal organlardan uluslararası kurumlara doğru kısmi bir otorite ve güç transferinin yaşanmasından da gözlemlenebilir*¹⁴. Ulus devlet artık dünya siyaset sahnesinin başrol oyuncusu değildi. Başta çokuluslu şirketler olmak üzere uluslararası örgütler ve kuruluşlar, uluslararası sivil toplum kuruluşları ve sermaye piyasaları da küresel sistemin önemli aktörleri haline geldiler. *Bir başka deyişle bu durum, ulus devletlerin artık siyasal iktidarı bu aktörlerle paylaşmak zorunda kaldığı anlamındaydı*¹⁵. Böylece *ulus devletinin ekonomik, siyasi ve sosyal işlevleri daraldı*¹⁶.

Söz konusu değişim kalkınma kavramında da köklü farklılaşmalara sebep oldu. Ancak kalkınmadaki evrimi anlamlandırabilmek için öncelikle küreselleşmenin başta üretim olmak üzere ülke ekonomileri üzerindeki etkisine kısaca bir göz atmak gerekiyor.

1.3. KÜRESELLEŞMENİN FARKLILAŞTIRDIKLARI

Küreselleşme ile birlikte ilk büyük farklılaşmalar üretim yöntemlerinde yaşandı. Emek yoğun bir üretim anlayışından giderek daha bilgi yoğun bir üretim yapısına geçildi. Üretimde delokalizasyon başladı. Bir başka deyişle, üretimin mekândan bağımsızlaşması sağlanmıştır. Ulaştırma ya da turizm gibi yapısı gereği mekâna bağımlılığını koruyan geleneksel hizmet üretimleri hariç, birçok hizmet türü için mekâna bağımlılık büyük ölçüde azalmıştır. Artık mallar büyük üretim tesislerinde üretilmiyor. Teknoloji sayesinde birçok mal

---

13 Jerry Mander ve Edward Goldsmith, **The Winners and the Losers**, The Case Against the Global Economy, (ed.), Sierra Club, San Fransisco, 1998, s. 171–181

14 B. Levy, **Globalization and Development: Facing the Challenges**, The Political Economy of Globalization, Kluwer Academic Publishers, Boston 1997, s. 317

15 N. Tok, **Küreselleşme ve Ulus-devletin Dönüşümü**, Devletin Dönüşümü ve Yeni Dönem Kamu Yönetimi, (ed.) M. Özel – V. Eren, Çizgi Kitapevi, Konya, 2008 s.15-36

16 G. Kazgan, **Küreselleşme ve Ulus-Devlet**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 243-287

en küçük parçalarına kadar ayrılabilir. Ve bu parçalar da farklı yerlerde üretilebilir. Yine teknolojinin bir getirisi olarak artık mallar doğal hammaddeler yerine daha hafif ve daha küçük hacimli yapay ikamelerince üretilebilir. Ulaştırma teknolojisinde sağlanan ilerlemeyle de hammadde, yarı mamul ya da nihai mal daha hızlı ve daha ucuza taşınabilir. Bu gelişmelerin sonucu olarak da dünya genelinde mal dolaşımının hacmi sürekli artıyor.

Teknolojideki gelişmeler sadece üretim anlayışını değiştirmemiştir. Bilgi ve haberleşme teknolojilerinde sağlanan ilerleme sayesinde artık dünyanın herhangi bir yerindeki bir insan, dünyanın diğer bölgelerindeki insanların yaşama biçimleri hakkında kolaylıkla bilgi sahibi olabilmektedir. İnsanlar, dünyanın farklı yerlerinde ne tüketildiğinden, nelerin beğenildiğinden, neyin moda olduğundan haberdardır. Bu durum da tüketim modellerinin benzeşmesine ve dolayısıyla ekonomilerin küresel rekabete daha açık hale gelmesine sebep olmaktadır.

Küreselleşme süreciyle birlikte, dış ticaret ve rekabette de önemli gelişmeler yaşanıyor. Yeni küresel sistemde kota ve tarife benzeri dış ticareti engelleyici kısıtlamalar azaldı. Gümrük birlikleri, ticari topluluklar, bölgesel anlaşmalar gibi oluşumlar malların küresel ölçekte serbest dolaşımını daha da kolaylaştırdı. “Dış ticaret yapabilmenin maliyeti” düştükçe küresel dış ticaret hacmi büyüdü. Ticaretin kolaylaşması aynı zamanda hem ulusal hem de yerel ekonomiler açısından daha fazla rekabetle karşı karşıya kalınması anlamına geliyor.

Küreselleşmenin kentleşme üzerinde de derin etkileri var. Kentleşme kavramı aslında sanayi devrimi ile birlikte 19’uncu yüzyılın ortalarından itibaren etkisini hissettirmeye başladı. Tarımda makineleşmenin artması ve giderek teknoloji yoğun bir hale gelmesi, bunun sonucunda da insanların kendileri için en iyi ekonomik ve sosyal imkânı sunacak ortamları araması son iki yüz yılda kentlere doğru göçü tetikledi. Ancak son 25 yıl içinde kırsaldan kente doğru olan göç hareketlerinde bir ayrışma yaşanıyor. Çünkü göç hareketi format değiştirerek, hem kırsaldan hem de daha küçük şehirlerden metropollere, üretim koridorlarına doğru gerçekleşiyor. Süreç aslında birbirini tamamlayan bir sarmal şeklinde geliyor.

Çok uluslu şirketler, üretimin mekândan bağımsızlaşma avantajından yararlanarak pazarlara yakın yerlerde üretim yapmaya başladı. Ucuz ancak nitelikli iş gücü başta olmak üzere maliyet avantajı sunan bölgeler, bu çok uluslu şirketler için âdete birer cazibe merkezi haline geldi. Bu bölgeler üretim merkezlerine dönüştükçe, göç aldı. Nüfus artıkça da bu bölgeler aynı zamanda tüketim merkezleri haline de gelmeye başladı. Böylece daha çok sayıda çok uluslu şirket bu sefer de tüketim merkezine yakın olma avantajından faydalanmak üzere üretim tesislerini bu bölgelere kurdu. Sonuç olarak küresel olarak mal ve hizmet üretimi ve dağıtım faaliyetleri, bu mega kentlerin çevresinde oluşmuş koridorlara yığıldı.

İşte bu yığılmanın en büyük etkisi de bölgesel ekonomiler üzerinde oldu. Öyle ki bu yüzden, *gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler arasındaki eşitsizliklerin yanı sıra gelişmekte olan ülkelerin kendi içlerindeki eşitsizlikler de artarak devam ediyor*¹⁷. Bu durum da, bölgesel kalkınma kavramında farklı arayışların oluşmasına sebep oluyor.

1.4. BÖLGESEL KALKINMANIN TARİHÇESİNE KISA BİR BAKIŞ

Bölgesel kalkınma politikaları son 25 yıldır önemli bir değişim yaşıyor. Yine de gelir farklılığı ve istihdam hala bölgesel eşitsizlik sorununun tanımlanmasındaki temel göstergeler olma özelliklerini koruyorlar. 1980 sonrasında, neoliberal kalkınma akımlarının gelişmesiyle birlikte temel sosyal hizmetlerden faydalanma, kadın istihdamı, sürdürülebilir çevre gibi göstergeler de denkleme dâhil oldu. Ancak gelişmemiş bölgelerden gelişmiş bölgelere doğru başta işgücü olmak üzere yaşanacak faktör göçünün ülke ekonomisine ciddi maliyetlerinin olduğunun anlaşılmasından bu yana, bölgesel kalkınma politikalarına büyük önem veriliyor.

---

¹⁷ World Bank, Globalization, **Growth and Poverty**, A World Bank Policy Report, World Bank & Oxford University Press, New York, Ocak 200), s. 28-31

1.4.1. Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Keynesçi Politikalar

Ulusal kalkınma hamlelerin ardından bir ülke içinde farklı gelişmişlik düzeylerine sahip bölgelerin var olması, kamu yönetimlerini farklı arayışlara itti. 1960'lı yıllardan itibaren bölgesel kalkınmaya yönelik Keynesçi politikalar geliştirilmeye başlandı. Bu politikalar Keynesçi olmaları hasebiyle de merkezi hükümetin inisiyatifinde geliştirilen politikalar idi. Temel hedefler, bölge dışından imalat sanayi yatırımıyla yabancı sermaye yatırımı çekmek ve ağır altyapı yatırımları ile bölgeyi geliştirmektir. Bu amaçla da büyük hibeler veriliyor, vergi istisnaları sağlanıyor ya da üretim maliyetlerini düşürmek amacıyla teşvikler uygulanıyordu. Ancak bu politikaların başarısı merkezi hükümetin sahip olduğu bütçe gücü ile birebir ilişkilidir. Bu yüzden de özellikle 1970 sonrasında yaşanan krizlerle zayıflayan bütçe yapılarıyla Keynesyen bölgesel kalkınma politikaları süreklilik sağlayamadı. Ayrıca, uygulanan teşvik politikalarında -ki çoğu zaman bu teşvik sistemleri standart hale getirilmişti- hangi endüstri kollarına öncelik verileceği ya da hangi firmalara destek sağlanacağı konusunda mutlak bir rasyonellik şartı vardı. Aksi takdirde, uygulamaların başarıya uğraması bir yana büyük suiistimallerle karşılaşılması mümkündür. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde öyle de oldu. 1980 öncesi bölgesel kalkınma politikalarında temel amacın istihdamı artırmak ve bölgesel geliri yükseltmek olarak belirlenmesi, verimlilik kaygısının tamamen arka plana itilmesiyle sonuçlandı. Böylece, 1960'da başlayan 20 yıllık dönemde, bölgesel ekonomik farklılıkları çözümleyemeyen aksine sürekli kamusal desteğe ihtiyaç duyan yerel ekonomilerin oluşmasına sebep olan bir bölgesel kalkınma politikası güdülmüş oldu.

1.4.2. Neoliberalizme Geçiş

1980'li yıllardan itibaren neoliberal görüşler piyasalarda değer görmeye başladı. Doğal olarak, bu ilgiden bölgesel kalkınma politikaları da etkilendi. Ardından 10 yıldan fazla bir süre neoliberal bölgesel kalkınma politikaları uygulanmaya başlandı. Bu politikaların temel amacı, önce bölgelerdeki mevcut işletmeleri korumak ve bunları büyütmek, ardından sektör ve alan belirleyerek, buralara bölge dışından yatırım çekmektir. Kamunun ağırlığı Keynesyen politikalar kadar yoğun değildi. Kamu yönetimi sürükleyici bir rol oynuyordu ancak temel görüş piyasanın serbestliğinden yanaydı. Topyekûn teşvik

politikaları yerine işletmelere doğrudan hem teknik hem de maddi destek veriliyordu. İşletmelere kuluçka alanları oluşturuluyor, niş alanlarda üretim yapılması için firmalar destekleniyordu. Altyapı yatırımlarını ise yine devlet üstlenmişti.

Teoride Keynesyen politikalara göre daha olumlu görünen bu neoliberal politikaların etkisi beklenenden de kötü sonuçlar doğurdu. Neoliberalistler, dış ticaretin ve uluslararası yatırımın önündeki engellerin kaldırılmasını ile faiz oranlarının piyasa koşulları tarafından belirlenmesini temel ilkeler olarak görüyordu ve bu ilkeler küresel rekabete hazır olmayan yerel ekonomiler için adeta yıkım oldu. Üretim ve dağıtım anlamında küresel piyasalardan uzaklaşan bu yerel bölgeler adeta marjinalleşti.

1.4.3. İki Yaklaşımın İflası

1960'lı yıllardan 1990'ların sonuna kadar bölgesel kalkınmayı domine eden bu iki yaklaşım da iflas etti. Temel yanlış ise kamu yönetiminin önderliğinde yürütülen bu politikaların istisnasız olarak tüm bölgelerde işe yarayacağını düşünülmesiydi. Ancak, *Keynesyen bakış bölgesel kalkınmaya bağımlılık kavramını kazandırırken, neoliberal bakış sürece "gerileme" getirdi*¹⁸.

Bölgesel kalkınma ile ilgili doğru politikaların uygulanamayışı bir yana, küreselleşme süreci ilerledikçe bölgesel farklılıklar da giderek derinleşti. Uluslararası sermaye akımlarının serbestleşmesi, üretim yerlerinin seçiminde kalifiye işgücü varlığının öncelikli koşul haline gelmesi, üretim koridorlarının oluşması ve göç alması bölgesel eşitsizliklerin giderilmesine yönelik politikaları daha da etkisizleştirdi. Bununla birlikte 1980 öncesine kadar birçok yerel ekonomi, dış ticareti ve uluslararası sermayeyi sınırlayıcı politikalar sayesinde adeta bir koruma duvarının arkasında yaşıyorlardı. Küreselleşme bu koruma duvarını da etkisizleştirerek, yerel ekonomileri küresel rekabetin tehditlerine açık hale getirdi.

---

18 Ash Amin, *An Institutionalist Perspective on Regional Economic Development*, International Journal of Urban and Regional Research, 23:2, 1999, s. 365

İşte yerel ekonomileri bu şekilde tehdit eden küreselleşme, bir yandan da bölgesel kalkınma politikalarının da yeniden şekillenmesine yardımcı oluyor.

1.5. YENİ BÖLGESEL KALKINMA KONSEPTİ

*Son çeyrek yüzyılda üretimde gerçekleştirilen en büyük dönüşümlerin başında Fordist toplu üretimin yerini daha esnek üretim metotlarına ve uzmanlaşmaya bırakması geliyor*¹⁹. Bu dönüşüm de ekonomide tamamen farklı bir kavramın tartışılmasına olanak sağlıyor; coğrafya. Çünkü üretimin mekândan bağımsızlaşması denkleme artık birden fazla yerin girmesi anlamına geliyor. Fiziki bölgeler, sadece harita üzerindeki yerler olmaktan çıkmış durumda. *Firmalar, kendi üretimlerine en fazla talebin olduğu bölgelerde yer almayı seçiyorlar*²⁰. Böylece, “alan ekonomileri” olarak adlandırılan mekânsal üstünlüklerin önemini artırıyor. Üretimin bu şekilde dağılması yerelin önemini artırıyor. Bununla birlikte, son yıllarda “yerinden yönetim” kavramına olan ilginin artması bölgesel yönetime olan ilgiyi yükseltiyor. *Bu gelişmelerin sonucu olarak da, merkezden yerele daha çok yetki devri talebi ortaya çıkıyor*²¹.

Buna ek olarak, benzer üretim yapısı içinde aynı bölgede yoğunlaşan küçük ölçekli işletmeler, “kümelenme” modelini ortaya koyuyorlar. İlk bakışta, birbirine rakip olan firmaların birlikte hareket etmeleri rekabetin doğasına aykırı gibi görünse de elde edilen sinerji o bölgeye has bir gücün ortaya çıkmasına vesile oluyor.

---

19 Ron Martin and Peter Sunley, **Paul Krugman's Geographical Economics and Its Implications for Regional Development Theory: A Critical Assessment**, Clark University Economic Geography, Vol.72, No.3, July 1996, s. 12

20 Paul Krugman, **Space: The Final Frontier**, Journal of Economic Perspectives, 1998, 12(2), s. 162

21 Andres-Rodriguez Pose and Sylvia Tijmstra, **Local Economic Development as an alternative approach to economic development in Sub-Saharan Africa**, Paper prepared for the World Bank-Netherlands Partnership Program Evaluating and Disseminating Experiences in Local Economic Development (LED), 2005, s.18

1.5.1. Yeni Kalkınma Kavramının Temel Unsurları

1.5.1.1. Yerellik

Yeni kalkınma modelinde temel motif “yerellik”. İşletmeler, yerelin küresel olan karşısında üstün olmasını amaçlıyor. Bunu yaparken de her firma diğerlerinin dışsallığından faydalanarak kümeleniyor. Bir başka deyişle rekabet halindeki firmalar bir ağ oluşturarak işbirliğinin avantajlarından faydalanıyor. “Ağ oluşturma” çağdaş endüstriyel gelişmenin yeni bir örneği konumunda. Bu ağlar sayesinde küresel rekabetle gelen maliyetler ve riskler firmalarca paylaşılıyor. Böylece küreselleşmenin yerel üzerindeki etkisi hafifletilmiş oluyor. Kümelenme ve ağ oluşturma sayesinde yerel ekonomiler hedefledikleri alanlarda marjinalleşerek karşılaştırmalı üstünlüklerini geliştiriyorlar. Bu üstünlükleri sayesinde, bu bölgeler yine belirledikleri alanlara dışardan yatırım çekebiliyorlar.

Yerel ekonomilerin küresel üretim ve tüketim ağlarına katılmasıyla ekonomik çevre yeniden şekilleniyor. Ayrıca hızlanan sosyo-ekonomik değişim süreciyle birlikte bazı bölgeler ulusal ve küresel piyasalardaki pozisyonlarını yeniden gözden geçiriyor. Bu noktada, *küreselleşmenin etkileriyle birlikte geleneksel yukarıdan-aşağıya kalkınma politikalarının başarısız olması ve yerelleşme akımının öne çıkması, yerel kalkınma yaklaşımının gelişmesinde önemli role sahip*²². Başka bir ifadeyle, *ulusal düzeyde tasarlanan ve uygulamaya konulan ekonomik kalkınma politikalarından yerel/bölgesel kalkınma sistemlerine doğru önemli bir dönüşümün yaşanıyor*²³.

1.5.1.2. Kamunun Yol Gösterici Rolü

Kamunun üstlendiği rol ise yol göstericilikten ibaret. Ancak neoliberal modeldeki gibi de sektörü kendi haline bırakmak gibi bir durum söz konusu değil. Gerekli yerlerde kamu-özel sektör ortaklıkları kurulabiliyor. Özellikle

---

22 ILO, IDEASS, Geneva, September 2003, http://www.ilo.org/dyn/empent/docs/F514423847/adel_eng.pdf (10.07.2006)

23 A. Beer and A. Maude, **Local and Regional Economic Development Agencies in Australia**, Report Prepared for the Local Government Association of South Australia, Flinders University, May, 2002

istihdam konusunda kamunun desteği oldukça fazla olabiliyor. İşgücünün nitelik kazanması, ara eleman ihtiyacında talep ile arzın buluşmasının sağlanması, fiziksel değil beşeri ve sosyal sermaye yapısının güçlendirilmesi kamunun öncelik verdiği konuların başında geliyor. Ayrıca yatırımcılar için kolaylaştırılmış bir yerel iş çevresi sağlamak da kamunun temel hedefleri arasında yer alıyor. Bununla birlikte son yıllarda merkezden yerele doğru bir yetki devri sözkonusu. Bir başka ifadeyle, karar alma mekanizmasında yerel yönetimlere de söz hakkı veriliyor. Bu sayede bölgesel planlamaların merkezden yapılıp, tamamen yerelin gerçeklerinden uzak kalmasının önüne geçilmiş oluyor.

1.5.1.3 Teknoloji

Yeni bölgesel kalkınma konseptinin en önemli unsurlarından biri de teknoloji. Sürekli gelişen bir kavram olan teknolojinin büyüme ve kalkınma için itici faktör olduğu düşüncesi son dönemde yaygın bir biçimde kabul görüyor. Bu noktada da, özellikle yerelde yüksek teknolojik bölgeler ve teknoparklar oluşturmaya yönelik politikaları hızlı bir artış gösteriyor. Temel amaç ise *işletmeler arasındaki öğrenme, etkileşim ve ağyapı tarafından oluşan çevrede inovatif çalışmalar gerçekleştirmek*.²⁴

1.5.2. Hizmet Sektörü ve İleri Sanayiye Kayış

Bu farklılaşmalar yeni bölgesel kalkınma yaklaşımının sektörlere yaklaşımını da değiştiriyor. Geleneksel anlayışta özellikle altyapı başta olmak üzere tarım ve geleneksel sanayinin desteklenmesi ön plandaydı. Ancak yeni yaklaşımla birlikte artık hizmet sektörü ve ileri sanayiler de bölgesel kalkınma kapsamında destekleniyor. Böylece bölgesel plan anlayışı da değişiyor. *Önceden bir bölgenin kendi kendine yetmesi ana hedef iken artık bölgesel ekonomilerin bölgesel, ulusal ve hatta uluslararası etkileşimlere de girmesi*

---

24 S.Y. Park ve W. Lee, **Regional Innovation System Built by Local Agencies: An Alternative Model of Regional Development**, Kyongnam Development Institute Working Paper, 2002, s. 4

*planlanıyor*²⁵. Yeni kalkınma anlayışı ile birlikte *öğrenen bölgeler* oluşturulmaya çalışılıyor.

Tablo 1.1. Karşılaştırmalı Bölgesel Politika Yaklaşımları

Ana Özellikler	Yukarıdan Aşağıya	Aşağıdan Yukarıya
Organizasyon	Ulusal Tanım Şube	Bölgesel Tanım Yarı Otonom
Stratejiler	Büyümenin Yeniden Dağıtımı	İçsel Büyüme
Politika Araçları	‘Sıkı’ Kaynaklar Seçici Olmayan, Etkin	‘Sıkı’/‘Gevşek’ Seçici, proaktif

Kaynak: Halkier 2006 Table 2.2, cf Halkier & Danson 1998. (Halkier, Henrik & Danson, Mike (1998) *Regional Development Agencies in Europe - A Survey of Key Characteristics and Trends*, in Halkier, Henrik *et al.* (eds.): *Regional Development Agencies in Europe*, London: Jessica Kingsley, s. 26-44.)

Bölgesel kalkınma kavramı daha karmaşık bir hal aldıkça, bölgesel kalkınma araçları da çeşitleniyor. Süreç, kısa, orta ve uzun dönemde yerel kalkınma politikaları için uygun enstrümanları belirliyor. İşte Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA) da bu araçların belki de en önemlisi. Yerel kalkınma çerçevesinde gelişmekte olan bölgelerde etkinliği kanıtlanan önemli bir enstrüman olan BKA, yerel toplumun katılımı ile ekonomik inisiyatiflerin desteklenmesi, özellikle de küçük işletmeleri güçlendirerek istihdam yaratma amacıyla olan hızlı, ekonomik, teknolojik ve sosyal değişim döneminin yarattığı tehditlerle mücadele etme ve fırsatları değerlendirmede etkin bir yerel mekanizma.

25 R. Dağ, **Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinin Gelişmesi Örneğinde Bölgesel Kalkınma Makro Politikaları**, TESEV Konferansı Tebliği, 25 Ocak 2000, İstanbul, s. 7

II. BÖLÜM

KALKINMADA YENİ BİR DİNAMİK: BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI

Bu bölümde, bölgesel kalkınmanın en önemli araçlarından biri olan BKA ele alınacaktır. İlk kısımda BKA için yapılan çeşitli tanımlamalara yer verilerek bu kavramın iyice anlaşılması sağlanacaktır. Ardından BKA'na neden ihtiyaç duyulduğu sorusuna cevap aranarak, bu yapıların temel amaçları ortaya konacaktır. Bu çerçevede, BKA'nın çeşitlerine yer verilerek, kalkınma modeline göre benimsenen BKA modelleri incelenecektir.

Bu bölümünde işlenecek bir diğer önemli konu Avrupa Birliği'nde (AB) uygulanan bölgesel kalkınma araçları olacaktır. BKA'nın yanı sıra 'Yapısal Fonlar', 'Uyum Fonları', 'Avrupa Yatırım Bankası' gibi bölgesel kalkınma araçları tek tek incelenerek AB'nin bölgesel kalkınma yapısı ortaya konmaya çalışılacaktır. Bunu yaparken bir yandan da neden AB ülkeleri arasında bölgesel farklılıkların oluştuğu araştırılacaktır.

Her bölümde olduğu gibi ikinci bölümde de özel kısımlar sözkonusudur. 'İlk BKA olan Tennessee Vadi Otoritesi', 'BKA'nın yürürlük alanı' bu çerçevede incelenecek özel konulardır.

2.1. BÖLGESEL KALKINMA AJANSI TANIMLARI

Özellikle gelişmiş ülkelerde bölgesel farklılıkları ortadan kaldırmakta kullanılan ve gelişmekte olan ülkelerde de sayıları artan BKA ile ilgili çeşitli tanımlar yapılıyor.

2.1.1. Dünya Bankası'nın BKA Tanımı

Dünya Bankası'nın tanımına göre BKA, “*asıl misyonu istihdam yaratmak, üretimin çeşitli dallarındaki küçük ve orta ölçekli işletmeleri (KOBİ) geliştirip desteklemek ve bölgenin genel ekonomik durumunu ve fırsatlarını iyileştirmek olan, kalkınmaya katalizörlük edebilecek içsel ağları kuran, yürüten ve destekleyen yapılar*”²⁶’dır. Bu çerçeveden değerlendirildiğinde, küreselleşme ve yerelleşme düşüncesi çerçevesinde ortaya çıkan yeni bölgencilik anlayışının stratejik bir aracı olan bu yapılar, hukuki altyapının hazırlanması ve bölgesel bilincin sağlanması ile yerel aktörlerin işbirliğinde gerçekleştirilen bölgesel sözleşmeyle ortaya çıkıyor. Bu tanımdaki ‘işbirliği’ kavramı oldukça önemli. Çünkü BKA sayesinde kamu ve özel sektör ortak bir zeminde çalışma fırsatı buluyor. Diğer bir ifadeyle BKA, *yerel aktörlerin yerel kalkınma sürecini belirleyeceği ve destekleyeceği bölgede sosyal diyalog ve görüşmeler için bir forum oluşturma eğilimindedir*²⁷.

2.1.2. EURADA'nın BKA Tanımı

Avrupa Birliği'ndeki BKA'nın bir üst örgütü olan EURADA (The European Association of Development Agencies) BKA'nı, farklı özelliklerini öne çıkararak tanımlıyor:²⁸

Üye ülkelerdeki kamusal ya da yarı kamusal görevleri – ki bunlar özel bir kanunla kurulmuşlardır – üstlenen Kalkınma Ajanları, bölgelerini daha etkin hale getirmek için devlet, ticaret odaları, sivil inisiyatifler gibi tüm kurum ve kuruluşlarla ortak hareket eden yapılardır. Kalkınma stratejileri oluşturma görevlerine ek olarak BKA aynı zamanda özel sektör için kısa vadeli yerel/bölgesel çözümler üretir, yeni alanlarda oluşacak talebi karşılayacak finansal desteği de sağlar.

---

²⁶ http://info.worldbank.org/etools/docs/library/166856/UCMP/UCMP/7_leda.html

²⁷ M. Giudice, **Local Economic Development Agencies: Mozambique, Systematizing an Experience**, Maputo, Mozambique, May, 2003

²⁸ EURADA, Development agencies and enterprises, s. 2,

http://www.eurada.org/site/files/SME%20support/RDA%20and%20enterprises_E.pdf

EURADA'ya göre, *kalkınma ajanslarının var olma sebebi, bölgesel kalkınma için uygun ortamın yaratılmasını sağlamaktır.*²⁹ Bunu sağlarken de BKA, bölgesel stratejilerin tatbikinden, bölgesel altyapının geliştirilmesinden ve güçlendirilmesinden, bölgede var olan işadamlarının ve şirketlerin gelişmelerini sağlayacak başta fonlar olmak üzere her türlü enstrümandan faydalanılmasını sağlamaktan sorumludur. Bu bağlamda BKA, belirli bölgeyi kapsayacak biçimde bölgesel aktörlerin katılımı ile oluşturulan *yarı-özerk (semi-autonomous) kurumlardır*³⁰ ve bölgenin gelişme stratejilerinin oluşturulmasında temel rol üstlenmektedir.

2.1.3. Türkiye'de BKA Tanımları

Türkiye'de BKA'nın faaliyetlerinden sorumlu en üst kuruluş olan Devlet Planlama Teşkilatı ise bu yapıları, "*merkezi hükümetlerden bağımsız bir idari yapıda, sınırları çizilmiş bir bölgenin girişimcilik potansiyelini geliştirip canlandırmak ve böylece ekonomik kalkınmaya katkı sağlamak amacıyla kurulmuş ve faaliyetlerini kamunun veya özel sektörün finanse ettiği bir kuruluş*"³¹ şeklinde tanımlamıştır. Ancak bu tanımlama zamanla biraz faklılaşmıştır. DPT'nin resmi sitesindeki tanıma göre, "*BKA, ulusal düzeyde DPT koordinasyonunda, kendine özgü teknik ve finansman (bütçe) mekanizmasına sahip, kâr amacı gütmeyen, çabuk karar alıp uygulayabilen, merkezi ve yerel idarelerin dışında, kamu, özel sektör ve STK'ları bir araya getiren, tüzel kişiliği haiz, 5449 sayılı Kanunla düzenlenmemiş işlemlerinde özel hukuk hükümlerine tabi, bölgeler (düzey 2 bölgeleri) esas alınarak Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulan teknik kapasitesi yüksek, uygulamacı olmayan, fakat destekleyici, koordinatör ve katalizör olarak faaliyet gösteren kalkınma birimleridir.*"

Görüldüğü gibi BKA'nın çok farklı tanımları mevcut. Bu farklılık, tanımı yapan kişinin ya da kurumun benimsediği ekonomi düşünce sisteminin

---

29 A.g.e.

30 James T. Hughes, **The Role of Development Agencies in Regional Policy: An Academic and Practitioner Approach**, Urban Studies, Vol. 35, No. 4, 1998, s.620

31 DPT, **Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Raporu**, DPT Yayın No: 2502, Ankara, 2000, s.174

çeşitliliğine dayanıyor. Ayrıca her ülkenin kendine has tarihi, kültürel, ekonomik, sosyal, politik özelliklere sahip olması, ülkelerin farklı bölgelerinin de benzer şekilde farklı yapılar sergilemesi nedeniyle yerel kalkınma için tek bir organizasyonel model söz konusu değil³². Bu sebeple de BKA'nı tek bir şekilde tanımlamak mümkün görünmüyor. İspanya'nın Bask bölgesinde faaliyet gösteren SPRI kalkınma ajansının eski bir yöneticisi olan Roberto Velasco'nun dediği gibi, "belki de bütün kalkınma ajanslarının ortak özelliği faaliyetlerinin daima belirli bir coğrafi alanın içsel potansiyelinin geliştirilmesiyle ilişkili olmasıdır. Hatta bu ajansların bazıları bazen ek bir faaliyet olarak veya ana faaliyetleri olarak dış yatırımı cezbetmeyi belirleyebilirler. Başka bir tanımlanabilir özellik de ajansların kalkınma kavramına verdikleri çok geniş kapsamlı anlam ve bu kavramın sosyal bileşkenine verilen giderek büyüyen önemiştir."³³

2.2. BKA'NIN TEMEL KURULUŞ SEBEPLERİ

Bölgesel Kalkınma Ajansları farklı ülkelerde değişik yapılarda örgütlenseler de, ulaşmayı hedefledikleri nokta birbirine yakındır. BKA, sürdürülebilir bir kalkınma çerçevesi oluşturma noktasında düşünülüyor³⁴. Amaç, ekonomik gelişmenin daha ileri götürülmesi ve bölgesel yenilenme, işletmelerin verimliliğini ve rekabet etme gücünü artırma, işgörenlerin gelişmesini destekleme ve yetenekleri yükseltme ve son olarak sürdürülebilir bir kalkınma sürecine katkıda bulunma³⁵ şeklinde özetlenebilir. BKA'na neden ihtiyaç duyulduğu sorusuna DPT'de cevap veriyor: BKA, kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle, ulusal kalkınma plânı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak,

---

32 B. Catenacci, *Local Economic Development Agencies*, UNOPS, OIT, Roma, 2000

33 Erol Çakmak, *Yerel Ekonomi ve Kalkınma Ajansları*, İmaj Yayınevi, Ankara, Aralık 2006, s. 65

34 http://www.dpt.gov.tr/bgyu/kalkinmaajans/kalkinma_ajansNedir.html

35 David Tucker, *Bright Future for Regional Development Agencies*, Public Eye, No. 34., November 2000, http://www.acca.co.uk/publications/public_eye/34/21613

*sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgelerarası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak amacıyla kurulmaktadır*³⁶.

Belirtilen temel amaçların dışında BKA'nın diğer amaçlarını da şu şekilde sıralamak mümkün³⁷: *İstihdamı arttırmak, bölgeye yapılan yatırımları arttırmak, istihdam edilen işgücünün verimliliğini arttırmak, yerel aktörler arasındaki koordinasyonu sağlamak.*

Bölgenin yeni yatırımların odak noktası olması, tanıtımının yapılması ve bölgeyle ilgili yatırımcılara ulaşım, altyapı, işgücü vb. konularda bilgi sağlamak ve rehberlik etmekle görevli olan BKA için işbirliği geliştirebilme kapasitesi ve bölgenin girişimcilik altyapısının sağlanması amaçları da benzeşiyor.

2.3. BKA'NIN TEMEL FONKSİYONLARI

BKA'na yüklenen anlam farklılaştıkça bu yapıların faaliyet sınırları da değişiyor. Ancak BKA'nın faaliyet alanlarını temelde beş ana konuda toplamak mümkün.

Tablo 2.1. BKA'nın Fonksiyonları

BEŞ TEMEL FONKSİYON

- * Finansal yardım ve destek sağlanması
  - * Yeni yatırım alanlarının ortaya çıkarılması
  - * KOBİ'lere danışmanlık yapılması
  - * Bölgenin uzun vadeli kalkınma hedeflerinin belirlenmesi
  - * Sosyal alanlardaki gelişmelere katkı sağlanması
-

---

³⁶ <http://www.dpt.gov.tr>, a.g.e.

³⁷ Dr. Mustafa İldırar, Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri, Nobel Yayınları, Ekim 2004, s. 120

BKA'nın bu faaliyetlerini yürütürken kamu otoritesinden bağımsız olması da önemlidir. Merkezi, yerel ve bölgesel yönetimlerden bağımsız bir şekilde çalışan BKA, faaliyet gösterdiği bölgenin potansiyelini harekete geçirip sosyal, kültürel, ekonomik alanlarda kalkınmanın sağlanmasına yönelik bölgeye özgü politikaları geliştirebilir. Kısaca BKA, bölgenin potansiyelini belirleyerek, yatırımcıları bölgeye çekme yoluyla bölgenin küreselleşme sürecine eklenmesini ve bu yolla da bölgelerarasındaki rekabeti, bölgesel ve içsel büyümeyi özendirme amaçlamaktadırlar. Bununla birlikte, BKA'nın faaliyet alanlarına yabancı yatırımcıya rehberlik etmek, özel sektörün çekingen olduğu alanlarda yeni sanayi bölgeleri geliştirmek ve bölgesel ekonomik stratejilere uygun olarak bölgesel planlama faaliyetlerini hazırlamak gibi başlıkları da eklemek mümkün.

2.3.1. BKA'nın Özel Fonksiyonları

Temel fonksiyonların yanı sıra BKA'nın belirlenen amaçlar doğrultusunda üstlendikleri spesifik görevleri de vardır³⁸:

- Belirtilen amaçlara ulaşabilmek için bölgesel stratejileri hazırlamak,
- Bölgesel kalkınma için ayrılan özel fonları yönetmek,
- Bölgesel arazi kullanma planlarını hazırlamak ve düzenli olarak güncelleştirmek,
- Bölgesel bazdaki belirtilen amaçlar doğrultusunda çalışan diğer resmi ve özel kurumlarla işbirliği yapmak,
- Bölgedeki mesleki eğitime katkıda bulunmak, personel altyapısının geliştirilmesini sağlamak,
- Bölgeye yatırımcı çekebilmek amacıyla bölgenin tanıtım ve reklâmını yapmak,
- Endüstri dışı alanların yetkili kuruluşlarıyla koordinasyonu sağlamak.

2.3.2. Ufak Bir Tartışma: BKA'nın Sınırları

Adında anlaşılacağı üzere BKA belirli bir bölge içinde faaliyet gösterir. Ancak BKA'nın yürürlük alanı olarak belirlenen bu bölgenin sınırları neye göre belirlenir? Bölge sözcüğünün ifade ettiği mekân biriminin boyutu ve içeriği, sözcüğün kullanıldığı bağlama göre değişebildiği gibi aynı bağlamda farklılık da gösterebilmektedir. Örneğin, AB'de planlama bağlamında bölgeler, kent ve metropol alanlarından çok geniş kırsal bölgeye kadar çeşitli boyutlardadır. Bir kısmı ekonomik, sosyal, kültürel açıdan homojen mekân parçasıyken bir kısmı işlevsel açıdan bütünlük gösteren birimlerdir.

Geleneksel anlayışa göre bölge, “yan yana gelmiş yerel birimlerin mekânsal bütünlüğü ile oluşan, ulus-devlet dışına kapalı, ulus-devlet denetiminde, sınırları çizilmiş bir birimdir.” Ancak bu tanıma küreselleşme sürecinde yeni anlamlar yüklenmeye başlanmıştır. Bu süreçte bölge, “ilişki ağı ile belirlenen, mekânsal süreklilik koşulu olmayan yerellerin oluşturduğu, uluslararası ilişkilere doğrudan açılan, sınırları değişken bir birim” haline gelmiştir.

Nihayet, planlama amaçlı bölge, “kentten daha geniş, ülkeden daha küçük, yönetsel sınırları ulus yönetsel sınırlarıyla çakışan, ama etkileşim açısından o sınırları aşabilen, yerinden yönetilen, demokratik-katılımcı bir yönetime ve bütçeye sahip bir planlama ve yönetim birimi” olarak görülmektedir.

Avrupa Birliği'nin bölge tanımı ise, “Coğrafi, ekolojik, ekonomik, kültürel, etnik, kentsel ve yönetsel açıdan benzer, yakın bütün olan alan parçalar” şeklindedir³⁹. Tanıma dikkat edilirse, çevre ve fiziki coğrafi olanlar dışında hepsi sosyal olarak belirlenmiştir. Bölgeler sektörlere göre yönetsel, toplumbilimsel, doğal ve ekonomik olarak sınıflandırılırken, oluşturulma biçimlerine göre yapay bölge ve devlet ile yerel arasında kalan basamak şeklinde de sınıflandırılabilir⁴⁰.

---

39 Ayşegül Mengi, *Avrupa Birliği'nde Bölgeler Karşısında Yerel Yönetimler*, Ankara, 1998, s. 43

40 Ruşen Keleş, *Bölge Gerçeği ve Avrupa*, Çağdaş Yerel yönetimler Dergisi Cilt 7 Sayı 2, Ankara, 1998, s.6-7

2.4. YIKIMIN ARDINDAN YENİ ARAYIŞLAR

BKA özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın ardından üzerinde önemle durulan bir kavram haline geldi. Avrupa savaştan büyük bir yıkımla çıkmıştı. Bu yıkıma karşılık teknolojiye de büyük ilerlemeler kaydedildi. Yıkım ve teknolojinin öne çıkmasıyla birlikte Avrupa'da bölgeler arasındaki farklılıklar iyice belirginleşti. Ülke sanayilerinin yeniden yapılanma ihtiyacı ve *savaş sonrası Avrupa'sında derinleşen bölgesel farklılıklar*⁴¹ sonucunda kalkınma politikalarına bölgesellik boyutu da dâhil edildi. Bu dönem bölgesel kalkınma teorilerinin gelişimine uygun bir zemin oluşturdu. Öyle ki, *1957 yılında 140'tan fazla Amerikan üniversitesinde "bölge" ile ilgili ciddi iktisadi çalışmaların yapıldığı ve bu konuda araştırma ve ders programlarının yürütüldüğü belirlenmiştir*⁴².

1990'ların başında, küreselleşmenin tüm dünya ekonomilerinin yanı sıra, ülkeler içindeki bölgeleri de derinden etkilemesi ile birlikte, BKA'nın dünya çapında yayılması hızlandı.

Tablo 2.2. BKA'nın Dünya Çapında Yayılması

ÜÇ NEDEN:

* *Eski Doğu Bloğu ülkelerinin uluslararası ekonomiye girişleri, piyasa ekonomilerine geçişleri ve bütün dünyada küreselleşme ile gelen daha fazla ekonomik serbestleşme baskıları, dünyada dış yatırım için rekabet eden insan topluluklarının sayısını arttırdı. Bu durumda bir bölgenin diğer bölgeler ile rekabet edebilmesi için plan ve programlar üretebilecek ve uygulayabilecek bölgesel kurumlara ihtiyaç duyuldu. Böylece küresel ortamda kendi bölgelerini "pazarlamak" isteyen yatırım avcısı bölgeler, kendi BKA'nı oluşturmaya başladı.*

* *Küreselleşme bazı insan topluluklarının genel ekonomik ortamdan yabancılaştırılmasına yol açtı. Bu insan toplulukları hızla değişen teknolojilerin*

41 Neşe Kumral, **Ekonomik Kalkınma Ajansları ve Girişimciliğin Teşviği**, EĞİAD Ekonomik Raporlar, No:10, İzmir 1994, s.7

42 Zeynel Dinler, **Bölgesel İktisat**, Ekin Yayınevi, Bursa 2001, s.1

gerektirdiği esnek işgücü, hızlı iletişim ve bilgiye dayalı servet oluşumu için gerekli olan tepkileri zamanında geliştiremedi. Bu durumda küreselleşmenin gerektirdiği yeni ekonomik ortama ayak uydurmak için ekonomilerin yeniden yapılanması gerekti. Bu yeniden yapılanmayı ve küresel ekonomiye eklemlenmeyi sağlamak için bu gibi bölgelerde BKA kuruldu.

* Kalkınmada bölgesel ölçeğin önemini gören uluslararası örgütlerin içsel kalkınmayı öngören bölgesel programlar geliştirmeleri ve bunları uygulamak için BKA kurulmasını öngörmeleri sonucunda, özellikle gelişmekte olan ülkelerin bölgelerinde BKA kurulmasına ön ayak olmaları da önemli bir neden olarak ortaya çıktı.

Kaynak: Yerel Ekonomi ve Kalkınma Ajansları, Erol Çakmak, İmaj Yayınevi – Ankara, Aralık 2006, s. 68

2.4.1. İlk Örnek: Tennessee Vadi Otoritesi

İlk bölgesel kalkınma ajansı olarak kabul edilen *Tennessee Vadisi Otoritesi Parlamento'nun imtiyazı ile Amerika Birleşik Devletleri'nde kuruldu. TVA'nın resmi internet sitesinde şöyle bir tanım mevcut: Amerikan hükümetinin sahip olduğu bir şirket olan TVA, 7 güneybatı eyaletindeki 9 milyon kişiye ulusal fiyatların altında elektrik sağlamaktadır. Vergi verenlerin parasını almayan ve kar amacı gütmeyen TVA, aynı zamanda Tennessee Nehri'nin akımının kontrolünden, yönlendirilmesinden ve yer yönetiminden sorumlu olup ekonomik gelişme konusunda yerel ve ulusal kurumlara yardımcı olur*⁴³.

Bu bağlamda, Amerikan yönetiminin TVA'ya neden ihtiyaç duyduğu önemli bir noktadır. Büyük Depresyon'un ardından bazı eyaletler çok kötü durumdaydı. Başkan Franklin Roosevelt'in yenilikçi çözümlere ihtiyacı vardı ve Kongre'den "hükümetin gücüyle kuşanmış aynı zamanda özel bir şirket gibi inisiyatif alabilecek esnekliğe sahip bir yapı" kurulmasını istedi. Bunun üzerine 18 Mayıs 1933 tarihinde Kongre bölgeyi modernize etmeye, sosyal ve ekonomik sorunları çözmek için uzmanları ve elektriği kullanmaya zemin hazırlayacak TVA Akdi'ni kabul etti.

---

43 <http://www.tva.com/>

İlk bakışta TVA tamamıyla bir bölgesel kalkınma ajansı değildir. TVA'nın en önemli katkısı enerji fiyatlarının rekabetçi olmasını sağlamasıdır. Bu da bölgeye istihdam sağlayacak endüstrileri cezbedecek bir durumdur. Aynı zamanda düşük enerji fiyatları, Vadi halkının mal ve servise daha fazla para harçayabilmesi anlamına gelmektedir. Fakat en nihayetinde bu yapı, sadece federal yetkilerle donatılmış bir dağıtıcı değil, aynı zamanda bölgenin ekonomik ve sosyal yapısını, uzmanları ve elektriği kullanarak hızlı ve etkin bir biçimde modernize eden bir kalkınma ajansıdır.

Bugün dünyanın çeşitli bölgelerinde oldukça farklı alanlarda faaliyet gösteren çok sayıda BKA var. İlk BKA örnekleri yeniden yapılanma ve mekânsal planlama amaçlarıyla kurulurken, daha sonraki BKA bölgesel ve kalkınma stratejisinin uygulanması için daha fazla yetki ve hareket alanıyla donatılmış olarak kuruldu. 1950 ve 1960'larda BKA'nın ana görevleri sadece yabancı yatırımcıları çekmek ve endüstriyel parkları yönetmekle sınırlıydı. Daha sonraları BKA, yerel ve bölgesel şirketlere mali olmayan hizmetler sunmaya ve tek başlarına veya ortaklıklar kurarak, iş merkezleri, işletme geliştirme merkezleri ve hatta bilim parkları gibi daha da uzmanlaşmış toplumsal altyapıyı geliştirmeye kadar çeşitli görevler üstlendiler. Diğer yandan, bazı BKA'lar tek boyutlu olarak işlev görmek için ortaya çıkmış fakat zaman içinde kalkınma ile ilgili daha geniş kapsamlı işlevleri de üstlendi.

2.5. BKA TÜRLERİ

BKA'nın işlevleri ve özellikleri, içinde buldukları bölgelerin koşullarına göre değişebilir. Bu sebeple değişik tipte BKA görülebilir. BKA genel özelliklerine göre farklı şekillerde sınıflandırılabilir. Örneğin, EURADA, BKA'nı orijinlerine ve faaliyetlerine göre sınıflandırmaktadır⁴⁴.

2.5.1. Kuruluş Biçimine Göre BKA

BKA'nın kuruluşları farklı şekillerde olabilmektedir. Yerel ekonomik kalkınma sorununun tüm boyutlarını kucaklama iddiasında olan ajansların, bunu gerçekleştirebilmeleri, sorunun bütün tarafların katkısını sağlaması

---

44 Çakmak, a.g.e., s. 69-73

gerekir. Bununla birlikte, uygulamada kuruluş biçimleri bakımından birbirinden oldukça farklı BKA türleri görülmektedir.

2.5.1.1. Merkezi Hükümetler Tarafından Oluşturulan Ajanslar (Kamusal Ajanslar)

Bu gibi ajanslar genel olarak kısa vadeli hedeflere yönelik olarak kurulurlar. Bunlar, süreçten çok ürünlere odaklanır. Bu ajansların en önemli ayırt edici özelliği, önemli miktarda mali ve kurumsal kaynak kullanma avantajına sahip olmaktır. Günümüzde Hindistan ve Güney Afrika'da örnekleri görülebilir. Ayrıca, devlet eliyle kurulan Hollanda ve İngiliz ajansları da bunlara örnek olarak verilebilir.

2.5.1.2. Yerel/Bölgesel Otoriteler İçindeki Mevcut Ajanslar(Yerel Yönetim Ajansları)

Bu ajanslar, bölgesel yerel yönetimler tarafından kurulur. Bu gibi ajanslar bölgenin gerçeklerine daha yakın olduklarından sorunlara çözümler üretilmesinde daha faydalı olabilirler, ancak yerel otoritelerin mali ve diğer gerekli kaynaklar için bürokratik yollara bağımlı olması bunların işlevselliğini azaltabilir. Bu ajanslara örnek olarak Yunanistan'da belediye girişimleri olarak kurulan ajanslar gösterilebilir.

2.5.1.3. Yerel/Bölgesel Otoriteler Tarafından Oluşturulan Ajanslar

Bu tip ajanslar yerel/bölgesel otoritelerin kendi yapıları dışında, değişen düzeylerde özerklik ile kurdukları ajanslardır. Bu ajansların üç avantajı olabilir:

- Yerel/bölgesel sorunları tanımlamaları ve uygun çözüm önerileri getirmeleri,

- Yerel/bölgesel yönetim yapılarının dışında olduklarından dolayı çabuk karar verip uygulayabilmeleri için özerklikleri ölçüsünde siyasetten bağımsız olmaları,

- Yerel/bölgesel yönetim yapılarının dışında olmalarına rağmen kuruluş şekillerinden dolayı bunlara yakın bir konumda bulunmaları nedeniyle diğer BKA'na oranla daha geniş hareket alanına sahip olmaları.

2.5.1.4. Kamu/Özel Ortaklıkları Tarafından Oluşturulan Ajanslar

Bu ajanslar, bir ya da birden fazla kamu kuruluşunun içinde yer aldığı ve özel sektörden bazı firmaların katılımıyla oluşturulmuş yapılardır. Bu tipteki ajanslar hem işleyiş biçimi olarak hem de hedefleri açısından kamunun ve özel sektörün bakış açılarını aynı çatı altında bir araya getirebildiklerinden dolayı işlevselliği yüksek olan ve örnekleri gelecekte daha da artacak olan ajanslardır. Yerel/bölgesel ekonomik kalkınma politikalarının geliştirilmesi ve uygulanması için kamunun kurumsal kapasitesi ile özel sektörün işlevsel becerilerinin birleştirilmesini içeren alternatif bir model oluşturulabilir. Bu gibi ajanslara örnek olarak Çek Cumhuriyeti, Slovakya ve Polonya'da kurulmuş olan bazı ajanslar gösterilebilir.

2.5.2. Faaliyetlerine Göre BKA

EURADA, BKA'nı faaliyetlerine göre aşağıdaki gibi sınıflandırmaktadır:

2.5.2.1. Stratejik Ajanslar

Bu ajansların ana amaçları, veri bankaları oluşturmak, sektörel ve genel sosyal ve ekonomik faktörler üzerine araştırmalar yapmak, bölgeyi ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtmak, KOBİ'lere destekleyici bilgi sağlamak ve içsel potansiyele olan farkındalığı geliştirmektir.

2.5.2.2. Genel İşlevli Ajanslar

Bu ajansların ana amaçları, sektörler arası kalkınma projeleri oluşturmak, geliştirmek ve yönetmektir. Bu ajanslar ekonomik yeniden yapılanma için müdahale projeleri üretir ve KOBİ'leri ve kamu sektörünü bu projelere dâhil eder. Bununla birlikte, bu tip ajanslar stratejik ajansların fonksiyonlarını da göz önünde bulundurmak zorundadır ve bu sebeple çoğu

zaman bu iki tip ajans beraber hareket eder veya aynı organizasyon içerisinde çalışır.

2.5.2.3. Sektörel Ajanslar

Bu tip ajanslar bölgedeki belirli bir sektör ya da faaliyeti geliştirmek üzere kurulular. Belirli alanlarda belirli projeler geliştirip bunları uygular ve yönetirler.

2.5.2.4. Yatırım Çekici Ajanslar

Bu tip ajansların başlıca amacı, iç ve dış yatırımcıları bölgeye çekmek için tanıtım ve kolaylık programları ve projeleri üretmektir.

Öte yandan faaliyetler söz konusu olduğunda başka bir sınıflandırma da BKA'nın sundukları hizmetlerin geleneksel ya da yenilikçi olmasına göre yapılabilir. Örneğin, geleneksel ajanslar ulusal ve uluslararası piyasalara, teşvik ve hibelere nasıl ulaşılacağı hakkında bilgi ve tavsiyeler sunar, yerel işletmelere kendi bünyesinden hibe ve diğer küçük çaplı mali destek verir ve tek tek bölgesel fabrikaların ve fiziki altyapının gelişimiyle uğraşır. Diğer taraftan, yenilikçi ajanslar tavsiyelerini yerel işletmelerin daha iyi yönetilmesine, piyasa hakkında bilgi dağıtımının sağlıklı olmasına ve üretkenliği arttıracak üretim yöntemlerinin geliştirilmesine yönelik olarak yaparlar. Ayrıca mali hizmetler olarak vadeli borçlar ve krediler verirler. Altyapıya yönelik olarak hem fiziki hem de fiziki olmayan altyapının geliştirilmesi için eğitim programları düzenlerler, bilim endüstrisi parkları kurup yönetirler.

2.5.3. Fonksiyonlarına Göre BKA

*Bir başka sınıflandırma ise BKA'nın fonksiyonlarına göre küçük ve büyük olarak ikiye ayırarak yapılabilir.⁴⁵ **Küçük ajanslar**, fonksiyonları bölgeye yatırım çekmek, bölge içine ve dışına bilgi sunmak ve teknoloji transferi ile sınırlı olan ajanslardır. **Çok fonksiyonlu ajanslar** ise sorumluluğu merkez otorite tarafından belirlenmiş, kendi yatırım yapacak kadar bütçesi olan, uluslararası fonları yönetme, altyapı geliştirme, danışmanlık ve genel*

---

45 Kumral, a.g.e., s.8

bölgesel yeniden yapılanma için stratejik planlar geliştirme gibi fonksiyonları olan ajanslar olarak tanımlanır.

2.5.4. Mali Kaynaklarına Göre BKA

Bunlarda ayrı olarak başka bir sınıflandırma da BKA'nın mali kaynaklarına göre yapılabilir.⁴⁶ Bu sınıflandırmaya göre, güçlü ajanslar kalkınma süresi içinde çok çeşitli finansman kaynakları oluşturabilmiş, düzenli ve yeterli miktarda gelirleri olan ajanslardır. Zayıf ajanslar ise bütçelerinin çoğu AB kaynaklarından gelen ve bu fonların dışındaki kaynakları yetersiz olan ajanslardır.

2.5.5. Diğer Kriterlere Göre BKA

BKA'ni birçok biçimde sınıflandırmak mümkün. Örneğin, özerklik derecelerine göre bir sınıflandırmaya gidilebilir veya idari birim açısından bakıldığında bir köy kalkınma kooperatifi de bir "mini-BKA" olarak görülebilir. Başka bir sınıflandırma, BKA çalışanlarının sayılarına göre yapılabilir. Diğer taraftan, BKA harekete geçirebildikleri kamu/özel ortaklıklarına göre, etkili veya düşük etkili gibi bir şekilde de sınıflandırılabilir. Kısacası, her ajans içinde bulunduğu bölgenin kendine özgü mali, ekonomik, kurumsal, sosyal, beşeri, kültürel vb. Kaynak kısıtlarına göre kendi karakterini yarattığından, BKA'ni belirli bir sınıflandırma içerisine sokmak yanıltıcı olabilir.

Ancak, BKA farklılıklarının anlaşılması için etki alanlarına göre basit bir sınıflandırma yapılabilir. Buna göre ajanslar, çekirdek ve uzman BKA şeklinde ikiye ayrılabilir. Çekirdek BKA, genelde yerel/bölgesel toplulukların kendi kalkınma ihtiyaçlarını karşılamak için kurdukları ajanslardır. Bunlar, önceden belirlenmiş, sınırlı amaçlar için çalışırlar. Örneğin, sadece bölgeye yatırım çekmek veya tarımsal kalkınma sağlamak gibi amaçlara yönelik faaliyetler gösterirler. Çoğu zaman sınırlı sayıda da olsa, amaca yönelik kamu/özel ortaklıklarını harekete geçirebilirler. Genelde "kaynak avcısı" olarak tanımlanırlar. Bunlar, genişleme potansiyeli olan ajanslardır.

---

46 Pınar Özen, **Bölge Kalkınma Ajansları**, TEPAV, Ankara, Mayıs 2005, s.6

Öte yandan, uzman BKA, merkezi otorite desteğiyle veya önde gelen bölgesel aktörlerin işbirliği ile kurulmuş, bölgesel ekonomik ve sosyal kalkınma için stratejiler üreten ajanslardır. Bu ajanslar, bölgesel aktörlerle kurduğu ortaklıklarla büyük kaynaklar yaratabilirler. Bunların işlevleri, danışmanlıktan kendi fonlarını kullandırmaya kadar geniş bir alana yayılır. Genellikle çok sayıda ve uzman eleman çalıştırırlar.

2.6. BKA’NIN TARİHÇESİ

İlk BKA Amerika Birleşik Devletleri’nde kurulsada Avrupa Birliği ülkeleri, 1950’li yıllardan itibaren bölgesel ekonomik gelişmeyi sağlamaya yönelik olarak, ekonomik kuruluşların özendirilmesi, örgütlenmesi ve desteklenmesi için çalışmalar gerçekleştirmeye başladı. Öyle ki günümüzde BKA’nın çoğu AB’de kurulmuştur. Bu sebeple, BKA’nın tarihçesinde önce AB sürecinde yaşananlara, ardından müstakil örneklerle bakmak daha uygun olacaktır.

Tablo 2.3. Avrupa Birliği Kronolojisi

<u>YILLAR</u>	<u>ÜLKELER</u>
1930	ABD, BREZİLYA, AVUSTURYA, BELÇİKA FRANSA, İRLANDA, JAPONYA
1960 – 1970	ALMANYA, İNGİLTERE, İTALYA, HOLLANDA
1980 – 1990	YUNANİSTAN, İSPANYA, FİNLANDİYA, DANİMARKA, BULGARİSTAN, ESTONYA, ÇEK CUMHURİYETİ, MACARİSTAN, İSVEÇ, LİTVANYA, POLONYA, UKRAYNA

Kaynak: European Association of Development Agencies, <http://www.eurada.org>

2.6.1. Çok Boyutlu Bölgeselleşme Süreci

Avrupa’da yaşanan bölgeselleşme süreci tek bir yönde gelişmedi. Bazı eski bölgeler oluşturulan yeni bölgelerin temelini teşkil etti. Özellikle yüksek derecede özerkliğin gelişmiş olduğu İtalya, İspanya ve Belçika gibi ülkelerdeki tarihi bölgelerin sınırları neredeyse hiç değişmedi. Keza bu durum Birleşik Krallık, İsveç ve Yunanistan için de benzerdir. Ancak Sovyetler Birliği’nin çökmesinin ardından Doğu Avrupa’da yaşananlar biraz daha farklı gelişti. Yerelleşmeye doğru bir yönelme olsa da bölgeselleşme küçük ve bölünmüş bölgelerin birleştirilerek daha büyük yönetim birimlerinin oluşturulmasıyla gerçekleşti. Macaristan, Bulgaristan, Slovakya, Slovenya’daki değişimi böyle özetlemek mümkündür.

Ancak Avrupa ülkelerindeki bölgelerarası eşitsizlikler Avrupa Birliği’nin kurulmasından önce de vardı. Ülkeler bu durumu kendi iç sorunları olarak değerlendiriyordu. Bu durum AB’nin kuruluşuna kadar devam etti. AB’nin kuruluş manifestosu sayılan 1957 tarihli Roma Anlaşması bölgesel eşitsizlerin bir iç mesele olmaktan çıkması yönünde bir milat sayılabilir. Çünkü anlaşmayla, “Topluluk kapsamında ekonomik faaliyetlerin uyumlu, dengeli ve sürdürülebilir kalkınması, yüksek seviyede istihdam ve sosyal korumayı yaygınlaştırmak“ ve “Üye Devletlerde yaşam standardını ve kalitesini ve ekonomik ve sosyal uyum ve dayanışmayı yükseltmeye” olan ihtiyaç belirlendi. Böylece AB içindeki herhangi bir piyasada sunulan fırsatlardan tüm ülkeler hatta tüm bölgeler yararlanabilecekti. Böyle bir zeminin oluşmasıyla da zengin bölgelerden fakir bölgelere bir akış sağlanacak, “geri kalmış” bölgelere diğerlerine yetişmesi için yardım edilebilecekti.

1970’li yılların başına kadar AB’nin ortak bir bölgesel politikası yoktu. Henüz ekonomik bütünleşmenin ve serbestleşmenin tüm bölgelerin gelirini arttıracığı düşüncesi oluşmamıştı. Bununla beraber, her üye ülke kendi içerisinde bölgesel politikalar uygulamaktaydı. Ancak Birlik, bölgeler arasındaki uyum ve dayanışmayı sağlamak, gelir eşitsizliklerini ve potansiyel farklılıklarını azaltmak ve ekonomik entegrasyonu sağlamak için tüm bölgeleri kapsayan bir Bölgesel Politika’ya ihtiyaç duyuyordu. 1973 yılında, İskoçya, Galler ve eski endüstriyel bölgelerinde büyüme problemleri yaşayan Birleşik Krallık’ın Birliğe katılması ile birlikte, güneyinde sorunlar yaşayan İtalya’nın

ortak bir bölgesel politika istekleri önem kazanmaya başladı. Nihayet, görece olarak daha az gelişmiş Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın katılımı ile birlikte, 1970'lerin ortalarında oluşturulan Yapısal Fonların büyük ölçüde reform edilmesi sonucu bugünkü AB bölgesel politikaları oluşturulmaya başlandı. Bu çerçevede, Bölgesel Politika hem bir dayanışma aracı, hem de ekonomik entegrasyonu destekleyen önemli bir faktör haline geldi. "Dayanışma" ve "Uyum" kavramları AB Bölgesel Politikası'nın temellerini oluşturuyor.

2.6.2. Avrupa Birliği Bölgesel Politikası

1988 yılından itibaren AB'de, daha önceki anlayıştan farklı olarak, piyasaya dayalı ekonomik bütünleşmenin bazı üyeleri diğerleri aleyhine kayırdığı ve dolayısıyla bölgesel müdahaleler gerektiği görüşü hâkim olmaya başladı. Bu çerçevede, üye ülkeler arasındaki sosyal ve ekonomik farklılıkları gidermek amacıyla 'Avrupa Birliği Bölgesel Politikası' oluşturuldu. Söz konusu 'farklılıklar' ekonomik gelişmeyi destekleyecek doğal kaynakların, yerleşim ve coğrafi koşulların iyi olmadığı bölgelerde özellikle görülüyor. Ayrıca ekonomik olarak kalkınmayı başarmış bölgelerde dahi, yapısal değişim ve küreselleşme nedeniyle zamanla birtakım sıkıntılar ortaya çıkıyor. *'Eski' sanayi yöntemlerinin uygulanması, söz konusu bölgelerin ekonomilerinde sorunlara yol açabiliyor. Bunun yanı sıra üretimin merkezlere kaydığı büyük şehirlerde 'çevre' diye tanımlanan hemen şehrin kenarlarında oluşmuş bölgelerin iş ve nüfus kaybı süreci yaşaması da 'farklılıkların' oluşmasına sebep olan diğer bir önemli unsur.*⁴⁷

Bu farklılık bir bütün olarak ele alındığında daha da belirginleşiyor. Bu bağlamda, *kişi başına endeks değeri AB ortalaması 100 kabul edildiğinde, Almanya'nın Hamburg Bölgesi'nde 197, Meclenburg Bölgesi'nde 66, Fransa'nın Ile-de-France Bölgesi'nde 153, Langedoc-Roussillon Bölgesi'nde 74, İspanya'nın Madrid Bölgesi'nde 101, Baleor Bölgesi'nde 55,*

---

47 Prof. Ulrich Brasche, *Avrupa Birliği'nin Bölgesel Politikası ve Türkiye'nin Uyumunu*, İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı, 2001, s. 14-15

*Yunanistan'ın Attiki Bölgesi'nde 75, Ipeiros Bölgesi'nde 43 olduğu gözlemlendi.*⁴⁸

Ancak bu durumun tersine işaret eden örnekler de yok değil. *Avrupa Birliği İstatistik Ofisi Eurostat tarafından 25 Ocak 2004'te açıklanan veriler gibi. Buna göre, AB'nin en zengin ve en yoksul bölgeleri arasında önemli bir gelişmişlik farkı bulunmuyor. AB'deki en zengin bölge olan Londra merkez, en yoksul bölge olan Polonya'nın Lubelskie bölgesinden 10 kat daha zengin. Ortalama bir Londralının satın alma gücü ortalama bir AB vatandaşından üç kat fazla iken, Lubelskie'de yaşayanların satın alma gücü AB ortalamasının üçte biri kadar. Zengin bölgeler genellikle AB-15 içinde bulunuyor, örneğin; Belçika/Brüksel, Lüksemburg, Almanya/Hamburg, Fransa/Ile de France. AB-15 içinde en yoksul bölge ise Yunanistan'ın Dytiki Ellada bölgesi. AB'ye 2004 yılında katılan 10 ülke içinde özellikle Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinde gelir düzeyi AB-15'e oranla daha düşük, o kadar ki; AB'deki en yoksul 5 bölgenin tamamı Polonya'da bulunuyor. 2004'te gerçekleşen beşinci genişlemeyle Birlik'in nüfusu 378 milyondan 453 milyona çıkmış, oysa Birlik'in Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla'sı yalnızca %5 oranında arttı. Birliğe katılan bu 10 ülkede kişi başına gelir AB-15'dekinin yarısından az. Dezavantajlı bölgelere istihdam ve ekonomik kalkınma için yardımı öngören AB Yapısal Fonları, aynı zamanda AB vatandaşları arasındaki dayanışmanın sağlanması için de başlıca araç olarak görülüyor. Birlik'in Bölgesel Politikası'nın en önemli aracı olarak değerlendirilen söz konusu fonlar 1988, 1993 ve 1999 yıllarında yeniden düzenlenerek ek finansal kaynaklara kavuşturuldu*⁴⁹.

Öyle ki, 2000 ile 2006 yılları arasında üye ülkelerin katkısı ile oluşturulan Topluluk bütçesinin üçte biri, desteğe en çok ihtiyaç duyan bölgeleri hedefleyen bölgesel politika için harcandı. Yine de Avrupa Birliği, dünyanın en zengin bölgelerinden biri olmasına rağmen Birlik'i oluşturan 254

---

48 DPT, **Ön Ulusal Kalkınma Planı Bölgesel Gelişme Stratejileri** (Taslak), Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Temmuz 2003, Ankara

49 <http://www.ikv.org.tr/pdfs/85dc8f96.pdf>

bölge arasında az gelişmişliğe neden olacak gelir ve potansiyel farklılıkları gözlemleniyor.

2.6.3. AB Bölgesel Politikasının Temelleri

AB'nin bu bölgesel politikası üç temel üzerine inşa edildi.

Tablo 2.4. Avrupa Birliği'nin Temeli

ÜÇ TEMEL HEDEF

* Sağlıklı bir ekonomik büyümenin şartlarını sağlamayı hedefleyen bir makroekonomik politika,

* Emek piyasası reformu dâhil iç pazarın düzgün işlemlerini geliştirmeye yönelik bir yapısal bileşen,

* Daha bölgesel/yerel bir düzeydeki girişimleri güçlendirmeyi amaçlayan bir teritoryel bileşen.

Kaynak: <http://www.deltur.cec.eu.int>

2.7. AB ÜLKELERİ ARASINDA FARKLILIKLARIN OLUŞMA SEBEPLERİ

Avrupa Birliği'ni oluşturan ülkeler arasında farklılıkların olması kaçınılmaz. Bölgeler arasındaki coğrafik farklar, kaynakların dağılımı, iç ve dış pazar uzaklıkları, iklim farkı, nüfus yapısı ve bölgeye yapılan yardımların bu farkların oluşmasında etkisi büyük. Farklılıklar AB'nin çoğulcu yapısını desteklese de konu "refah düzeyleri" açısından ele alındığında eşitsizlikler ortaya çıkıyor. GSMH'nin dengesiz dağılımı, söz konusu bölgesel eşitsizliklerin ortaya çıkmasındaki en temel nedenlerin başında geliyor. Bununla birlikte, işsizlik oranı, büyüme, 15 yaş altı nüfus oranı, 75 yaş üstü nüfus oranı, kentleşme oranı gibi kriterler de bölgesel farklılıkların tespitinde

kullanılıyor. AB bölgeleri her kritere göre farklılıklar gösteriyor. Örneğin gelir düzeylerindeki farklılıkları oluşturan üç etmen var⁵⁰:

- *Bölgeler arasında ekonomik gelişmeyi destekleyen etmenlerin dağılımındaki çeşitlilikler. Doğal kaynakların, iklim koşullarının ve yerleşim şeklinin bölgelerde gösterdiği çeşitlilik gelir düzeylerinin farklılaşmasında önemli rol oynuyor.*

- *Diğer bir unsur, bölgenin yerel işgücünün ve tüketici tabanının yapısı. Yerel işgücünün verimli olarak çalışması ve tüketici tabanının zengin olması ile birlikte, sanayi yapılanması, dolayısıyla da gelir düzeyi artıyor. Ancak sınıf yapılanmanın küreselleşme ve yapısal değişime ayak uyduramaması bu defa da sanayinin gelir düzeyini düşürmesine neden oluyor.*

- *Geliri yüksek olan alanlar da, çevre alanlardan veya bölgelerden gelen nüfus nedeniyle “yığılma” olması da bir diğer etken. Bu yığılma sonucunda da çevre alanlar ve bölgeler iş ve nüfus kaybı yaşarlar ve gelir seviyeleri açısından ilerleme kaydedemezler.*

Tablo 2.5. Bölgesel Uyumun Ölçümü

ÜÇ FARKLI METOT

* **Ekonomik Uyum:** GSMH ve kişi başına düşen GSMH büyüme hızına ve satın alma gücüne dayalıdır. AB’ne üye ülkeler içerisinde gelişmiş ve az gelişmiş bölgeler arasında geniş bir dağılım söz konusudur. Örneğin İngiltere’de %90 ila %280 olan farklılık, Almanya’da %60 ila %220’dir. Yunanistan, Portekiz, İspanya ve İrlanda’da ise ekonomik uyum oranı daha yüksektir.

* **Sosyal Yakınlaşma:** Ölçütü, işsizlik seviyesi ve az gelişmişlik düzeyinin altında yaşayan kişilerin toplam nüfusa oranıdır. Bu unsurda da geniş bir dağılım gözlenmektedir. Örneğin, İrlanda’da %4,3, Avusturya’da %4,6 ve İngiltere’de %4,7 olan işsizlik oranı Polonya’da %18,1, Slovakya’da

50 <http://www.ikv.org.tr>, a.g.e.

%15,9 ve İspanya'da %10,2'dir. Sanayi devrimi, Avrupa'daki ekonomik dağılımı değiştirmek suretiyle, çalışan kesimin becerilerini geçersiz kılmış ve ek iş yaratılmadığı için işsizlik oranı yükselmiştir.

* **Yerleşim Bölgesi:** Uyum bölgelerin ekonomik faaliyetlerinin yer aldığı merkezlere veya pazarlara ulaşabilme olanağına da bağlıdır. Yerleşim yapısına ve ulaşım altyapısına bağlı olan bu unsur, coğrafi özelliklere de dayanır. Örneğin yüz yüze iletişim gerektiren sanayiler için firmanın kurulacağı bölgedeki ulaşım olanakları büyük önem taşımaktadır. İletişim ve internet gerektiren sanayilerde ise iyi yetişmiş insan gücü ve düşük ücretle çalıştırabilme imkanı önem taşıyan unsurlardır.

Kaynak: Prof. Ulrich Brasche, Avrupa Birliği'nin Bölgesel Politikası ve Türkiye'nin Uyum, İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı, 2001, s. 17

AB'nin yapısı incelendiğinde Birlik'in kurulmasını sağlayan anlaşmaların en temel hedeflerinin başında bölgesel farklılıkların giderilmesi ve uyumlu bir ekonomik kalkınmanın elde edilmesi var. Bunun en önemli kanıtlarından biri de Avrupa Ekonomi Topluluğu Anlaşması'dır (Treaty of European Economic Community). Anlaşma'nın giriş bölümünde, üye ülkelerin ekonomik bütünleşmelerinin başarıya ulaşması için bölgeler arasındaki ekonomik gelişme farklılıklarının giderilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda topluluk, 1970'li yılların ortalarında yardımlarını, 'yardımlarla bölgeler arasındaki farklılıkların artması engellenme'ye odakladı. Bundan tam 20 yıl sonra da, yani 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması'yla da topyekûn bir uyum hedeflendi. Artık hedef, topluluğun bütününde uyumlu bir kalkınmayı hızlandırmak, üye ülkelerin aralarındaki ekonomik ve sosyal yakınlaşmayı güçlendirmek ve geri kalmış bölgelerin veya kırsal alanların ilerlemesinde yardımcı olmaktır. Yardımlar Bölgesel Politika çerçevesinde yapılıyordu ancak sadece mali yardımlar yoktu. Birlik sosyal ve ekonomik gelişmeyi bir arada gerçekleştirmeyi hedefliyordu. Bu amaçla yardımların büyük kısmı sadece altyapı yenileme çalışmalarına, endüstriye odaklı değil kırsal, kentsel ve balıkçılığa dayalı alanlarda ekonomik ve sosyal dönüşümü sağlamaya, istihdam yaratarak çalışma koşullarını iyileştirmeye harcanıyordu. Diğer bir deyişle,

AB'deki Bölgesel Politika, sürdürülebilir kalkınmayı sağlamayı hedefliyor ve Birlik'e üye ülkelerin kendilerine has gereksinimlerini temin ederek rekabeti teşvik ediyor.

2.8. BÖLGESEL KALKINMA ARAÇLARI

AB'de bunları gerçekleştirirken çok çeşitli araçlar kullanmaktadır. Böylece hem bölgeler arası eşitsizlikleri daha kolay azaltıyor hem de mali desteği farklı şekillerde sunabiliyor. Bunlar sırasıyla, yapısal fonlar, uyum fonu ve Avrupa Yatırım Bankası'dır.

2.8.1. Yapısal Fonlar⁵¹

AB üye ülkelere 24–25 Mart 1999 tarihli Berlin Zirvesi'nde 2000–2006 yılları için, yapısal önlemler çerçevesinde 260 milyar Avroluk bir tutarın tahsis edilmesi kararlaştırıldı. Bu tutarın 213 milyar Avroluk bölümü, yapısal fon çerçevesindeki programlar ve Yakınlaşma Fonu aracılığıyla mevcut 15 AB ülkesinin kullanımına tahsis edildi. Bu rakam AB bütçesinin üçte biri ile AB GSYİH'nin ortalama 1.27% sine denk geliyor. Bu tutara ilave olarak yine aynı dönem için 47 milyar Avroda aynı çerçevede aday ülkelere tahsis edildi.

AB Yapısal Fonlarından yararlanmaya ilişkin usul ve esaslar, 21 Temmuz 1999 tarihinde belirlendi. Bu çerçevede Yapısal Fonların kullanılmasında, Avrupa Yatırım Bankası ve mevcut diğer kaynakların belirlenen hedefleri gerçekleştirmeye yönelik faaliyetlerin desteklenmesine katkı sağlama zorunluluğu getirilmiştir.

2.8.1.1. Hedefler

Hedef 1: *Gelişmişlik Düzeyi Düşük Olan Bölgelerin Kalkındırılması: Bir bölgenin Hedef 1 kapsamında yer alabilmesi için aşağıdaki kriterlere uygun olması gerekmektedir:*

---

51 Ildırar, a.g.e., s. 150-151

- *NUTS II bölgeleri olarak adlandırılan satın alma gücü esasına göre kişi başına GSYİH'sı topluluk ortalamasının %75'inin altında olan bölgeler,*

- *Nüfus yoğunluğu çok düşük olan bölgeler, mevcut uygulamada bu kategoride iki bölge bulunmaktadır: İsveç ve Finlandiya*

- *En uzak bölgeler: Bu kategoride Fransa'nın denizaşırı bölgeleri, Kanarya Adaları, Portekize'e bağlı Atlas Okyanusu'ndaki Azor ve Maderia Adaları.*

Hedef 1 kapsamında yer alan nüfus, AB toplam nüfusunun %22,2'sini oluşturmaktadır. Yapısal Fonların %69,7'si yani 135,9 milyar Avroluk bölümü bu kapsamdaki projelere ayrılmıştır. Az gelişmiş bölgeler, daha az nüfus içermekle birlikte, yapısal yardımların büyük kısmını bu bölgeler almaktadır. Hedef 1 kapsamında, Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ERDF), Avrupa Sosyal Fonu (ESF), Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu (FEOGA) ile Balıkçılık Yönlendirme Mali Aracı (FIFG)'den yararlanılmaktadır.

2.8.1.2. Yapısal Fonun Dört Aracı

2.8.1.2.1. Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ERDF)

Yapısal fonlar içinde en önemli paya sahip fondur. Bölgesel politika kapsamındaki en az gelişmiş bölgeleri hedefleyen bölgesel kalkınma programlarına mali destek sağlamayı amaçlar. 1975 yılında kurulan fon bazı finansal önlemleri içermektedir.⁵²

- *Sürdürülebilir işler yaratacak ve devam etmesini sağlayacak üretim yatırımları;*

- *Hedef 1 çerçevesindeki bölgelerde sürdürülebilir istihdam için yapısal ayarlamalar ve bakım ya da tüm uygun bölgelerde farklılaştırma, yeniden canlandırma, gerileyen endüstri bölgelerini, buhrandaki yerel yerleşim yerlerini, kırsal bölgeleri ve geçimleri balıkçılığa bağlı yerleşkeleri gibi ekonomik sitelere girişleri ve rejenerasyonu sağlama amacıyla altyapı*

---

52 <http://en.wikipedia.org/wiki/ERDF>

yatırımları. Bu tarz yatırımlar aynı zamanda Trans – Avrupa'daki Hedef 1 kapsamındaki bölgelerin ulaşım, haberleşme ve enerji ağlarını hedef alır.

2.8.1.2.2. Avrupa Sosyal Fonları (ESF)

ESF, istihdamı destekleyerek üye ülkeler arasındaki ekonomik ve sosyal bağı güçlendiren, Avrupa Birliği'nin en temel finansal aracıdır. Öyle ki ESF, AB'nin toplam bütçesinin neredeyse %10'unu harcıyor. Aynı zamanda, 1957'de imzalanan Roma anlaşması sonucu oluşturulan Avrupa Sosyal Fonları içindeki en eski Yapısal Fon'dur. ESF, her zaman en yüksek istihdam seviyesini temel hedefi olarak benimsemiş ve sürekli bu hedefi gerçekleştirme üzerine yoğunlaşmıştır. Savaş sonrası ilk yıllarda, Avrupa içinde göç eden iş gücünü yönetmiş, ardından gençler ve niteliksiz iş gücü arasındaki işsizlikle mücadele etmiştir. Günümüzde ise 2007- 2013 yıllarını kapsayan fon döneminde ESF artık kadınlar, gençler, emekliler, göçmenler, fiziksel engelliler gibi iş bulma konusunda özellikle zorluk yaşayan grupların iş hayatına alışmasını sağlamaya çalışıyor. Bunu yaparken de iş yerinde yenilikçiliği, ömür boyu öğrenmeyi ve işçiler arasındaki mobilitiyi de destekliyor.

2007 ile 2013 yılları arasında süreçte güncel program “İnsana Yatırım” mottası altında faaliyetini sürdürüyor. Bu program sonunda istihdam artırıcı projelere yönelik 75 milyar Avro'luk bir paranın harcanması planlanıyor ki bu meblağ AB bütçesinin yüzde 10'una denk düşüyor. Bu fon 6 spesifik alanı fonluyor:⁵³

- *İnsan sermayesini iyileştirmek (Toplam fon bütçesinin %34'ü)*
- *İstihdam ve sürdürülebilirliğe ulaşımı iyileştirmek (%30)*
- *Çalışanların şirkete, işe ve iş verene uyum sağlama oranlarını yükseltmek (%18)*
- *En az tercih edilen elemanın işe alınma oranlarını iyileştirmek (%14)*

---

53 http://en.wikipedia.org/wiki/European_Social_Fund

- Kurumsal yapının ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerde güçlenmesini sağlamak (%3)

- İstihdam ve işe alma alanlarındaki reformların mobilizasyonunu sağlamak (%1)

2.8.1.2.3. Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu

1 Ocak 2007 tarihinde EAGGF'nın yerine Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu getirildi. Bu fon 1962'de imzalanan, AB bütçesinin büyük bir bölümünün gittiği Ortak Tarım Politikası'nın finansmanını sağlayan 25 numaralı düzenlemeyle kuruldu. Fon'un Garanti kısmının finansmanı özellikle tarımsal piyasa organizasyonlarına, Hedef 1'in dışında kalan kırsal pazarlara yönelik tedbirlere -ki bunların içinde pazarın desteklenmesi kırsal tedbirler de var- CAP.56 ile ilişkili veterinerlik harcamaları ve bilgilendirme tedbirlerine yönelik harcıyor. Fon kırsal bölgelere yönelik bir dizi tedbiri de içermektedir:

- Tarımsal işletmelere yatırım,
- Mesleki eğitim,
- Erken emeklilik sistemi desteği
- Tarımsal çevre tedbirleri,
- Genç çiftçiler için başlangıç desteği,
- Tarımsal ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması.

2.8.1.2.4. Balıkçılığı Yönlendirme İçin Finansman Aracı (FIFG)

FIFG'nin hedefi, ortak balıkçılık politikalarının başarısının sağlanması. Bu bağlamda fon, balıkçılık ve su kültürü gibi alanlarda yapısal önlemleri destekliyor ve balık ve su kültürü ürünlerinin işlenmesini ve pazarlanmasını sağlıyor. Böylece sektörün gelişmesi ve modernizasyonu amacıyla doğru şartların oluşmasına zemin hazırlıyor. FIFG'nin yapısal tedbir hedefleri:

- Balık kaynakları ile onların işletilmesi arasındaki dengenin başarılı bir şekilde tanzim edilmesi;

- Rekabetçi operasyonel yapının güçlendirilmesi ve şirketlerin sektör içinde ekonomik anlamda ayakta durmasının sağlanması;

- Pazar arzının geliştirilmesi ve balık ile su kültürü ürünlerinin katma değerinin yükseltilmesi;

- Balıkçılık ve su ürünleri ile ilişkili olan alanların yeniden canlandırılması.

Hedef 2⁵⁴: *Yapısal Sorunlar Yaşayan Bölgelerin Ekonomik ve Sosyal Dönüşümünün Desteklenmesi: Hedef 2 çerçevesinde kaynaklardan yararlanmak için aşağıda belirtilen kriterler geliştirilmiştir:*

- *Sanayi bölgelerinde: Topluluk ortalamasının üzerinde bir işsizlik oranı; Topluluk oranının üzerinde bir sanayi istihdam oranı; Sınâî istihdam oranında bir düşüş,*

- *Kırsal kesimde: Düşük nüfus veya tarım sektöründe yüksek işgücünün istihdamı; işsizlik veya yüksek oranda kırsal kesimden göç eğilimi,*

- *Şehirlerde: Yüksek düzeyde uzun süreli bir işsizlik oranı; yüksek düzeyde bir fakirlik; çevre sorunları; düşük düzeyde eğitim,*

- *Balıkçılığa dayalı bölgeler: Balıkçılık sektöründe önemli bir istihdam oranı; bu sektördeki istihdam oranında düşüş.*

Yapısal fonların %11,5'lik bir bölümünün yani 22,5 milyar Avroluk bir tutarın tahsis edildiği görülmektedir. Bu hedef kapsamına girecek alanların nüfusunun toplam AB nüfusunun %18'ini aşmaması koşulu bulunmaktadır. Komisyon, sınâî ve kırsal kesimdeki nüfusu ve işsizlik oranını ve Hedef 1 dışında kalan bölgelerdeki uzun süreli işsizlik oranlarını göz önünde bulundurarak böyle bir tavan getirmiştir. Üye ülkeler söz konusu kriterlere uygun bölgelerini kendileri belirleyip Komisyon'a sunarlar. Komisyon, üye

devletlere danışarak, Hedef 2 kaynaklarından yararlanacak bölgelere ilişkin kesin bir liste hazırlar. *Liste, 7 yıl için hazırlanmakta olup, bu süre içinde herhangi bir nedenle kriz yaşayan bölgeleri de içerecek şekilde listeye ilaveler yapılabilir. Bu yöndeki düzenlemelerin öngörülen nüfus tavanını aşmaması gerekmektedir.*⁵⁵

Hedef 3⁵⁶: Eğitim, Mesleki Eğitim ve İstihdam Politika ve Sistemlerinin Modernizasyonu ve Adaptasyonunun Desteklenmesi: Hedef 1 bölgeleri dışında uygulanmakta olan bir programdır. Hedef 3, her bir bölgenin kendi özellikleri doğrultusunda ulusal düzeyde hazırlanacak insan kaynakları geliştirme için referans niteliğindedir. Yapısal Fonların %12,3'lük bölümü yani 24.05 milyar Avro, Hedef 3 çerçevesindeki projelerin finansmanına tahsis edildi. *Hedef 3 altındaki ilke AB genelinde Hedef 1 bölgeleri dışındaki tüm bölgelerin desteklenmesini öngörmektedir. Esas olarak insan kaynaklarının geliştirilmesi için bir referans çerçevesi oluşturulmakta ve işsizlikle aktif mücadele; sosyal katılım ve kadınlarla erkeklerin eşit fırsatlara sahip olmasının teşviki; yaşam boyu öğretim ve eğitim sistemleri sayesinde istihdam imkânını güçlendirmek ve ekonomik ve sosyal değişikliklere uyum kabiliyeti gibi unsurları içermektedir.*⁵⁷

2.8.2. Uyum Fonu

Bölgelerin yardıma ihtiyacı olup olmadığını tanımlayan bir diğer çerçeve Uyum Politikası oluşturmaktır. Bu politika AB'nin en az gelişmiş ülkelere yöneliktir. Uyum Fonu, milli geliri AB ortalamasının %90'nın altında olan Avrupa Birliği'ne üye ülkeleri fonlamak amacıyla kuruldu. Fon çevre ve Trans-Avrupa ulaşım ağına yönelik müdahaleleri içeriyor. Aynı zamanda yeni üyelerle birlikte Yunanistan ve Portekiz'in de içinde bulunduğu milli geliri Birlik ortalamasının %90'luk diliminin altında kalan ülkelere uygulanıyor. İspanya da ekonomik durumu nedeniyle bu fon için uygun ülkeler arasında sayılacak.

---

55 Brasche, a.g.e., 2001, s.30

56 Ildırar, a.g.e., s. 153

57 Brasche, a.g.e., s.31

2004 – 2006 yılları arasını kapsayan dönemde Uyum Fonu için 15,9 milyar Avroluk – ki bu rakam 2004 fiyatlarına göre belirlenmiş- kaynak ayrıldı. Bunun yarısından fazlası olan 8,49 milyar Avrosu yeni üye ülkeler için kullanıldı. Fon'un destekleyeceği kredilerin aşağıdaki iki kategoriye uygun olması gerekiyor:

- EC anlaşmasının hedeflerine ulaşmada yardımcı olacak çevresel projeler ile çevre ve sürdürülebilir büyümeye yönelik aksiyon planları ile ilişkili Ortak Çevre Politikası'nın öncelikleri ile ilintili özel projeler. Fon, içme suyu rezervlerine, atık su ıslahına ve katı atık yönetimine büyük önem veriyor. Orman alanlarının arttırılması, erozyon kontrolü ve doğal kaynakların korunması da Fon'un duyarlı olduğu diğer konular.

- Ulaşım altyapısına yönelik projelerin oluşturulması ya da trans-Avrupa Ulaşım Ağı (TEN) tarafından tanımlanan ulaşım olanaklarının geliştirilmesi.⁵⁸

2.8.3. Avrupa Yatırım Bankası

Avrupa Yatırım Bankası (EIB) Avrupa Birliği'nin finansal kurumudur. 25 Mart 1957'de Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun temellerini atan Roma Anlaşması ile kurulan EIB tüzel bir kişiliğe ve Ortaklık sistemi içinde kendi otonomisine sahiptir. Bankanın görevi, kar amacı gütmeyen bir temelde yaptığı finansal yatırımlarla ortak pazarda dengeyi ve sürekliliği sağlamaktır. Bununla birlikte Banka, ekonomik uyum, sosyal ve ekonomik bağların güçlenmesi ve kalkınma faaliyetlerinin oluşturulması gibi konulardan da sorumludur.⁵⁹ Günümüzde EIB'nin temel faaliyet alanları:

- Bölgesel kalkınma,
- Ulaştırma, iletişim, çevre ve enerji altyapıları,
- Avrupa sanayinin desteklenmesi.

EIB'nin bölgesel etkisi olan faaliyetlere giderek daha fazla iştirak ettiği görülmektedir. Bölgelerin kalkınma öngörülerini çerçevesinde, hayati önem

---

58 http://ec.europa.eu/regional_policy/funds/procf/cf_en.htm

59 <http://www.ena.lu/>

taşıyan büyük altyapı projelerine verilen krediler, küçük yerel işletmelerin canlandırıcı ve sürükleyici rolü olabilecek ancak standart mali kurumlar tarafından kabul edilme konusunda güçlükler yaşayan küçük ölçekli birimlerin gereksinimlerini dikkate alan yerel mali kurumların finansmanı fonksiyonunu üstleniyor.

Kredi veren bir kuruluş olan EIB'nin faaliyetleri hibeler aracılığıyla yardım sağlayan bölgesel desteklerden farklı. Kredi uygulaması esasen gelecekte yoğun olarak başvuru alan bir destek çeşidi olarak değerlendiriliyor. Faaliyet alanlarındaki gelişmelerin bir yansıması olarak; 1958'de 1 milyar Avro olan EIB'nin bütçesi 2000'li yıllara gelindiğinde yaklaşık 164 milyar Avroya çıktı⁶⁰.

---

60 Ildırar, a.g.e., s. 154-155

III. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE BÖLGESEL KALKINMA

Son bölüm tamamen Türkiye özelinde bir değerlendirmedir. İlk kısımda, Türkiye'nin kuruluşundan günümüze geçirdiği kalkınma evreleri incelemektedir. Bu bağlamda Beş Yıllık Kalkınma Planlarına kısaca değinilmekte, kalkınma kavramının zamanla nasıl bir değişim geçirdiği gözlenmeye çalışılmaktadır. Türkiye'nin en önemli kalkınma projesi olan Güneydoğu Anadolu Projesi'ne bu bölümde ayrı bir kısım açılacak ve GAP kuruluş sebepleri ile birlikte incelenecektir.

Türkiye'de kurulan BKA Çukurova ve İzmir Kalkınma Ajanslarının özelinde incelenecektir. Ajansların teşkilat yapılarına da değinilerek Türkiye'de BKA'nın nasıl bir yapıda olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır. Son olarak, BKA'na yönelik eleştiriler ve endişelere ortaya konarak bölüm sonlandırılacaktır.

3.1. TÜRKİYE'NİN KALKINMA TARİHÇESİ

*Pek çok devlet, ekonomi toplumunu kurma işlevini yerine getirdi*⁶¹. Türkiye'de de sanayileşme sürecine girilmesi, bölgesel gelişmişlik farklılıklarını arttırırken, devletin ekonomiye müdahil olma rolünü de güçlendirdi. Özellikle son 60 yıldır, devletin bölgesel dengesizlikleri azaltmaya yönelik politikalar uygulamaya çalıştığı görülüyor. Çünkü 1950'lerden sonra ülkeler ve bölgeler arasındaki gelişim farklılıklarını algılamaya ve açıklamaya ve bunlara

---

61 Ahmet İnsel, "Düzen ve Kalkınma Kısacasında Türkiye", Ayrıntı Yayınları, Haziran 1996, s. 128

dayanarak politika önerileri geliştirmeye yönelik kuramsal gelişmeler bölgesel politikaların şekillenmesinde önemli ölçüde belirleyici olmuştur.

3.1.1. Topyekûn Kalkınma (1923–1959)

Cumhuriyet'in henüz kurulduğu bir dönemde kalkınma hamlelerinin bölgesel çerçevede olması pek mümkün görünmüyordu. Bu sebeple de bölgesel kalkınma hamlelerinden 1923–1950 arasında bahsetmek pek mümkün görünmüyor. Zira ülkenin tamamı geri kalmışlık özellikleri taşıyordu. Bu dönemde *bölgesel politikanın ana stratejisi*⁶²;

i. *Yeni bir siyasal ve idari sistem altında ulusal bir ekonomi ve toplumun yaratılması,*

ii. *Nüfusun ülkenin çeşitli yerlerine dağıtılması (başkent in İstanbul'dan Ankara'ya taşınması da bunun bir işaretiydi),*

iii. *Sanayi tesislerinin İstanbul ve Marmara Bölgesi dışında, Orta Anadolu ve İç Ege'de kurulması,*

iv. *Ülkenin çeşitli yerlerini birbirine bağlayan bir demiryolları sisteminin geliştirilmesiydi.*

3.1.1.1. Sanayi Tohumlaması

Söz konusu dönemde en dikkat çekici başlıklardan biri şüphesiz “sanayi tohumlaması” uygulamasıdır. Devlet stratejik güvenlik kaygılarını da göz önünde bulundurarak böyle bir uygulamaya gitmiştir. Böylece, *Anadolu'nun uzak kısımlarında sanayiler kurulmuştur*⁶³. İlk etapta o dönemin ekonomik koşullarına göre pek fazla anlam ifade etmeyen bu yapılar daha sonra Kayseri, Eskişehir, Zonguldak, Karabük gibi gelişme merkezleri için zemin hazırlamış, ekonomik cazibe merkezlerinin oluşmasını sağlamıştır. Böylece, dolaylı da olsa bölgesel kalkınma hamlesine bir katkısı olmuştur. Ancak zaten ülkenin iki büyük savaştan daha yeni çıkmış olması tüm kalkınma hamlelerinin devlet elinden olmasını adeta zorunlu hale getirmiştir. Daha sonra, *yatırımları daha*

---

62 Ayda Eraydın, *The Roles of Central Government Policies and The New Forms of Local Governance in The Emergence of Industrial Districts*, 2001

63 Korel Göymen, *Role of Local Administration in Local Development in Regional Development and Rural Poverty*, TESEV, 2000, İstanbul

*çok İstanbul ve Marmara Bölgesi'nde yoğunlaşan, yeni ortaya çıkmaya başlamış olan özel sektör de bu sanayileşme hamlesine katılmıştır*⁶⁴.

Bu anlamda, devlet kamu yatırımlarını ülkenin farklı yerlerine, özellikle daha geri kalmış Doğu bölgelerine yaymak istemişse de, bu niyet sadece belli bir ölçüde gerçekleşebilmiştir. Ayrıca, devletin yeni sınırlarının tanımlanması, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinin daha önce Arap ülkeleri ve İran ile sahip oldukları ekonomik bağları da kaybetmelerine yol açmış, bu nedenle Türkiye'nin diğer bölgelerinden daha geride kalmalarına neden olmuştur.

3.1.1.2. Nüfus Mübadelesi

Buna ek olarak, nüfus mübadelesinin de sürece etkisi oldu. Lozan Anlaşması sonrasında Türkiye ile Yunanistan arasında nüfus mübadelesi gerçekleşti. Bu değişimin ekonomik anlamı o bölgede ciddi anlamda insan sermayesinin kaybıydı. Bu kayıpta ilerleyen dönemde özellikle bölgesel anlamda önemli sorunların yaşanmasına neden olmuştur.

Sorunlar mübadele sonrası ortaya çıkanlarla sınırlı kalmadı. Türkiye müdahil olmasa da tüm ülkeleri etkileyen bir İkinci Dünya Savaşı vardı ve bu savaşın etkileri topyekûn bir kalkınma hamlesi yürüten Türkiye'de yeni sosyoekonomik ve mekânsal düzenlemeleri zorunlu kıldı. Devletin kaynakları azalıyordu, ülke yaşanan küresel krizden ötürü pazarlarını kaybediyordu. Devletin artık yatırım yapamaz bir hale gelmesi de özel sektörün sürece müdahil olmasını zorunlu kılıyor ve özel sektör yatırımlarının önemini artırıyordu. Ancak doğal olarak bölgesel eşitsizlikleri azaltmak özel sektörün öncelikleri arasında kesinlikle değildi. Bununla birlikte tarımda makineleşme başlamış, bu da köyden kente göçü hızlandırmıştı. Kentlerin sürekli ve hızlı bir şekilde büyümesi, köylerin göç vererek küçülmesi kent ile kırsal arasındaki eşitsizliği de körüklüyordu.

---

64 F. Aylan Arı, **Bölgesel Kalkınma Politikalar ve Yeni Dinamikler**, Derin Yayınları, 2006, İstanbul, s. 157

3.1.2. Ulusaldan Yerel Kalkınmaya Doğru (1960–1972)

1960'lar Türkiye ekonomisi için milat sayılabilecek bir dönem. Çünkü bu dönemle birlikte Türkiye'nin ekonomi literatürüne Beş Yıllık Kalkınma Planları (BYKP) girdi. Amaç Türkiye'de ekonomik ve toplumsal gelişmesini sağlayarak bölgesel eşitsizlikleri azaltmak, toplumsal ve ekonomik dengeyi sağlamak. Türkiye BYKP'lerle bir bakıma planlı ekonomiye geçiş yapmış oldu. Planlı ekonomiye geçişle birlikte, ülkenin çeşitli bölgelerindeki kapasiteleri canlandırmak amacıyla, ulusal ekonomik kalkınmaya katkıda bulunacağı düşünülen farklı bölgesel planlar hazırlandı; bu planların uygulanması ve izlenmesi görevi de DPT'na verildi.

Tablo 3.1. Bölgesel Gelişmeyi Desteklemek İçin Kurulmuş Teşkilatlar ve Faaliyet Alanları

KURULUŞUN ADI	FAALİYET ALANLARI
DPT: Devlet Planlama Teşkilatı	Kalkınma planlarında sanayi işletmeleri ile ilgili tedbirlerin belirlenmesi; teşvik sistemi ve kaynak tahsis politikaları ile de ilişkili olarak Kalkınma Öncelikli Yörelere'in belirlenmesi
Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Küçük Sanatlar ve Sanayi Bölgeleri ve Siteleri Genel Müdürlüğü	Küçük sanayi siteleri ve organize sanayi bölgeleri kurulması, küçük sanayi ve el sanatları ile ilgili geliştirme ve koordinasyon, teşkilatlandırma hizmetleri
KOSGEB: Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletmelerini Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı	Küçük ve orta ölçekli işletmelerin bilimsel teknolojik yeniliklere ayak uydurarak rekabet güçlerinin artırılması için danışmanlık hizmetleri, eğitim, malzeme analizleri, laboratuvar, kalite kontrolü ve teknik yardım sunumu

Türkiye Halk Bankası	Yatırım ve işletme kredileri verilmesi, teknik danışmanlık ve ortak girişimlerin desteklenmesi
TESK: Türkiye Esnaf ve Sanatkâr Dernekleri ve Birlikleri Konfederasyonu	Mesleki teşkilatlanma, sanayi sicillerinin tutulması, sınıfl eğitim, bilgilendirme
MPM: Milli Prodüktivite Merkezi	Verimlilik arttırıcı yöntem ve uygulama olanaklarının araştırılması, bununla ilgili teknik yardım ve eğitim sunumu
Hazine Müsteşarlığı - Dış Ticaret Müsteşarlığı	Yatırım ve ihracat teşvik belgesi, ithalat ve ihracat belgesi verilmesi, yabancı sermaye izinleri
İGEME: İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi	İhracatın teşviki ve geliştirilmesi için dış pazar araştırmaları, ihracat prosedürleri, sergi ve fuarlar hakkında bilgi sunumu
TSE: Türk Standartları Enstitüsü	Kalite standart ve normlarının hazırlanması, kalite belgelendirme test ve analiz laboratuvarları
TOBB: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği	Müşterek ihtiyaçlar, mesleki faaliyetlerin kolaylaştırılması, mesleki bilgi ve haberlerin ulaştırılması, kapasite raporlarının hazırlanması
Üniversiteler	Üniversite-sanayi işbirliği kapsamında yürütülen teknoloji parkı gibi projeler, araştırma projeleri, eğitim ve danışmanlık hizmetleri
TKB: Türkiye Kalkınma Bankası	Yatırım ve işletme kredisi temini, ortak girişimlerin teşviki
SGK: Sosyal Güvenlik Kurumu	Sosyal güvenlik ve sigorta hizmetleri, malullük-yaşlılık ve ölüm sigortası

	yardımları, sağlık hizmetleri
TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu	İstatistikî bilgi temini, yayım
İhracatçı Birlikleri	İhracatla ilgili yayınların izlenmesi, kotalar, pazarlama sorunları, gümrük tarifeleri
Esnaf ve Kefalet Kooperatifleri	Mesleki kredi temini için üyelerine kefil olma, borç para verme, ihtiyat fonları oluşturma
Küçük Sanayi Kooperatifleri	Üyeleri için işyeri yaptırma amacıyla arsa ve kredi temini, inşaat işlerinin yaptırılması
İş-Kur: Türkiye İş Kurumu	Eleman temini ve eğitim hizmeti
Eximbank	İhracat kredisi verilmesi ve ihracatın teşviki için bilgilendirme
TSKB: Türkiye Sınai Kalkınma Bankası	Finansman sağlanması
Yerel Yönetim Birlikleri	Yerel yönetimler kendilerine mevzuatla verilmiş görevlerden bir ya da birkaçını yapmak üzere kendi aralarında birlik kurarlar

Kaynak: DPT, Ön Ulusal Kalkınma Planı Bölgesel Gelişme Stratejileri (Taslak), 2003, syf. 17

3.1.2.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

İlk Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963 – 1967 yılları arasındaki dönemi kapsıyordu ve temel vurgusu ulusal kaynakların etkin kullanımındaydı. Birinci BYKP ile ekonomik kalkınmayı hızlandırmak, sonuçta daha “dengeli” bir ekonomi oluşmasını sağlamak amacıyla çeşitli bölgelerin potansiyellerine gerekli ilgiyi göstermek amacı güdüldü. Bu bağlamda, 1960’larda Doğu Marmara, Antalya, Çukurova ve Zonguldak gibi yerler için bölgesel kalkınma

projeleri hayata geçirildi. Bu bölgelerdeki “öncü sektörler” birbirinden farklıydı. Zonguldak ve Doğu Marmara’da sanayi, Antalya’da turizm, Çukurova’da tarım daha gelişmiş durumdaydı. Bu bölgelerde DPT ve merkezi hükümet, uygulamanın asıl sorumlusuydu. Yerel paydaşlara son derece az rol tanınmış veya hiç tanınmamıştı. Ancak, *bu dönemde planlama uygulanan bölgelerin pek çoğu görece olarak daha varsıl, ya da en azından belli bir kalkınma potansiyeline sahip bölgelerdi* ⁶⁵. Devlet, az gelişmiş bölgelere yatırım yapan yatırımcılara gelir vergisi indirimi sağlama, kredi verme gibi teşvikler sunsa da, bu bölgelerde çoğu durumda devletin kendisi etkin konumdaydı.

3.1.2.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı “ *bölgesel planlama ulusal fiziksel plandan bağımsız olarak hazırlanamaz*” fikrine⁶⁶ daha çok önem veriyordu. Bu planda temel hedef, ulusal kalkınma planında mekânsal yaklaşıma kurumsal bir kimlik kazandırmaktı. Böylece mekân kaynaklı meseleler ulusal ekonomik hedeflerle bütünleşecek, mekânsal yaklaşım ulusal kalkınma planlaması içinde kurumsallaşacaktı. Tabi bu planın içinde o dönemin ekonomik eğilimlerine de rastlamak mümkün. Şöyle ki; hazırlanan bölgesel kalkınma politikaları 1960’ların ithal ikameci siyasetlerle biçimlenmiş genel ekonomik eğilimleri ile uyum içindeydi. Buna karışın sözkonusu politikalar bazı endüstri alanlarında çeşitli ilerlemelerin olmasını sağlasa da, yatırımların oluşma şekilleri ve sermaye yoğun bir yapıda olması, istihdam olanaklarının yeterince artmamasının da etkisiyle işsizliğin artış göstermesine sebep oldu. Böylece, ilk BYKP’da baş gösteren sorun artarak büyüdü, köyden kente göç fazlaştı. Bölgesel anlamda bakıldığında bu durum Türkiye’nin doğusu ile batısı arasındaki gelişmişlik farkının daha da açılmasına neden oldu ve köy ve kent arasında da yeni bir ikilik oluştu. Bu soruna devlet duyarsız kalmadı. Bakanlar Kurulu 1968 yılında aldığı bir kararla özellikle Güneydoğu ve Doğu Anadolu’da bazı bölgeleri Kalkınmada Öncelikli Bölgeler (KÖB) olarak ilan etti. Bu da aslında bölgesel kalkınma politikalarında bir dönüm noktasıdır. Zira

---

⁶⁵ Eraydın, a.g.e.

⁶⁶ DPT, *Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, DPT Yayını, 2000, Ankara

o zamandan beri yatırım teşvikleri asıl olarak bu bölgelere ayrılıyor. Bu ayrımın en önemli etkisi kamu yatırımı algısında yarattığı değişimdir. Bu şekilde kamu yatırımlarındaki vurgu büyüme merkezlerinden KÖB'lere kaydı. Dikkat edilmesi gereken nokta, bu ayrım sırasında KÖB'ler bölgesel ölçekte değil il ölçeğinde tanımlanmışlardı. Bununla birlikte, çoğu siyasi kararda olduğu gibi KÖB'lerin belirlenmesinde öncelik ekonomik kriterlerin değil siyasi kaygıların oldu ve hükümetler bu minvalde kararlar aldı. Bu durumda popülist ve kayırmacı devlet asıl oyuncu olmayı sürdürdü; yerel paydaşları harekete geçirme yolunda neredeyse hiç çaba gösterilmedi.

İlk iki Beş Yıllık Plan'da temel politika, karşılaştırmalı üstünlüğü olan sektörlerin teşvikidir. Fransa'da uygulanan 'büyüme odakları' politikalarının başarısından etkilenerek, birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de kazanacak sektörlerin seçimi vurgusunun önem kazandığı anlaşılmaktadır. Bölgesel açıdan, her coğrafya içerisinde üstünlüğü olan sektörün seçimi öngörülmüş, geri kalmış bölgelere ek yatırım teşvikleri verilmesi planlanmıştır. Ancak, Birinci Planda gelişme bölgeleri olarak saptanan Doğu Marmara (sanayi), Çukurova (tarım ve sanayi), Antalya (tarım ve turizm) ve Zonguldak (sanayi) bölgeleri aslında zaten zengin ve görece gelişmiş bölgelerdir ve bu anlamda planda örtülü olarak ulusal kalkınma hedefi bölgesel farkların azaltılması hedefine tercih edilmiştir. İkinci Planda da bölgesel kalkınma benzer şekilde ele alınmış, ulusal planın önceliği, bu kez özenle vurgulanmıştır. Nitekim yeni oluşturulan ve gerçekten çok daha az gelişmiş bölgelerin belirlenmesi amacını taşıyan, 'Kalkınmada Öncelikli Yörelere' tanımında 'bölge' kelimesinin kullanımından kaçınıldığı görülmektedir. Her iki planda da, bölgesel kalkınmanın 'il' temelli olarak ele alınmış olması da bölgeselci anlayışının dar tutulduğuna işaret etmektedir. Bu planlar yukarıdan aşağı anlayışla hazırlanmış, merkezi hükümet ve Devlet Planlama Teşkilatı'nın eliyle yürütülen, yerel unsurların büyük ölçüde dışarıda tutulduğu tasarımlardır⁶⁷. Öte yandan, bu dönemdeki politikalar, iç talebe dayalı ithal ikameci olması ve

---

67 Alpay Filiztekin, **Türkiye'de Bölgesel Farklar ve Politikalar**, TÜSİAD Yayınları, Yayın No. TÜSİAD-T/2008-09/471, 2008, s. 95

*sermaye yoğun endüstrilerde büyümeyi teşvik edici nitelikleri ile istihdam yaratmada etkisiz kaldığı yönünde eleştirilerle karşılaşmışlardır.*⁶⁸

3.1.3. Planlamada İl Bazlı Yaklaşım (1973–1977)

İlk iki BYKP'dan farklı olarak Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ile birlikte bölgesel kalkınma kavramı yeniden önemini yitirdi. Çünkü bu dönemle birlikte artık bölgesel kalkınma çabalarıyla kısa vadede bölgelerarası eşitsizliklerin giderileceğine inanılmıyor, bölgesel kalkınma için verilen çabaların ulusal kalkınma hamlelerini de yavaşlatacağı hatta etkisizleştireceği düşünülüyordu. *Bu nedenle geri kalmış bölgelere doğrudan kamu yatırımı yapmak yerine özel girişimlere teşvik dağıtma yaklaşımı öne çıktı*⁶⁹.

3.1.3.1. Yerel Yönetimler Sürece Dâhil Oluyor

*Üçüncü beş yıllık planda bölgesel kalkınma illerin doğal kaynaklarını tanımlama, bu illerdeki en avantajlı sektörleri destekleme yolunda eşgüdümlü bir çaba olarak görülüyordu. Ayrıca, ulusal ölçekte yatırımların nereye yapılacağına siyasi kaygılara göre değil ekonomik ölçütlere göre belirleneceği belirtiliyordu. İdari kapasite eksikliği ve bölgesel planların uygulanmasında kurumsallaşmanın olmaması bu dönemde bölgesel politikaların önemini yitirmesinde rol oynayan diğer faktörlerdir*⁷⁰. *Hangi alanlara yatırım yapılacağını inceleyen pek çok araştırma illerin sosyo-ekonomik kalkınma düzeyini tanımlarken, “bölge” kavramı DPT'nin resmi dokümanlarında bile son derece sınırlı şekilde kullanılıyordu*⁷¹.

Tüm bu algı değişimlerine karşın Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın bölgesel kalkınmaya önemli bir katkısı oldu. Artık devlet, bölgesel eşitsizliklerin sadece bölgesel kaynak ayrılarak çözümlenemeyeceğini, sürece yerel yönetimlerin de dâhil olması gerektiğini fark etmişti. Bunun anlamı da

---

68 K. Göymen, *Türkiye'de Bölge Politikalarının Evrimi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları*, İstanbul Politikalar Merkezi yayını, İstanbul, 2005, s. 35-60

69 DPT, *Yıllık Program*, 2002, Ankara

70 Göymen, *Türkiye'de Bölge Politikalarının Evrimi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları*, a.g.e., s. 2

71 Eraydın, a.g.e., s. 17

merkeziyetçi bir yönetimden yerel yönetimlerin güçlü olduğu bir yapıya geçiş demektir. Böylece, ilerleyen dönemde oluşturulan bölgesel politikalarda bu anlayış hâkim olmaya başladı. Artık, merkezden oluşturulup bölgede uygulanmaya çalışılan projeler yerini yerel kalkınma projelerine bırakmıştı.

3.1.4. Yeni Bir Dönem: Neo-Liberalizm (1978–1994)

En önemli bölgesel politika çabaları Dördüncü (1979–1983), Beşinci (1985–1989) ve Altıncı (1990–1994) Beş Yıllık Kalkınma Planları'nı kapsayan bu dönemde ortaya çıkmıştır. Dönemin başlangıç yıllarında Türkiye ekonomik ve siyasal bir krize tanık olmuş, 1980'lerin hemen başlarında yaşanan kökten değişimle siyasal yaşamın her yönü ciddi şekilde etkilenmiştir. 1980 askeri müdahalesinden sonra gelen yeni sivil hükümet (Anavatan Partisi) bölgesel politikalara ve bölgesel kalkınmaya da etkisi olacak neo-liberal politikaları başlatmıştır⁷².

3.1.4.1. Serbest Ticaret ve Gümrük Tarifeleri

Ticareti serbestleştiren ardından da döviz üzerindeki kontrolün ve ithalattaki kotaların kaldırılmasını sağlayan 1984 yılı politikaları gümrük tarifelerini de yeniden düzenledi. Bu köklü değişiklikler firmalar arasındaki rekabeti körükledi. Bu rekabetten payını alan sadece özel sektöre değil aynı zamanda bölgelerdi. *Bu politikalar İstanbul, İzmir gibi üretim kapasiteleri yüksek yerlerde, daha düşük kapasiteli az gelişmiş bölgelere oranla daha kazançlı oldu; az gelişmiş bölgeler yeni gelişen küresel ticari ilişkilerle uyum sağlamaya çalışırken çeşitli zorluklar yaşadılar⁷³.*

3.1.4.2. Anadolu'da Sanayi Kavşakları

Ancak Eskişehir, Denizli, Çorum, Kayseri, Gaziantep, Kahramanmaraş gibi görece az gelişmiş yerlerde de ihracat kapasitelerinin artması sayesinde üretimde hızlı bir artış gözlemlendi; bu bölgeler "sanayi kavşakları" olarak anılmaya başlandılar. Bu yeni kavşakların sanayinin gelişmesindeki önemleri, Türkiye'nin büyük üretim merkezleri dışındaki yerlerinin büyüme potansiyeline

---

72 Göymen, a.g.e. , s. 3

73 GAP İdaresi, **Ana Rapor**, 2002, Ankara, s. 7

dikkat çekmeleri oldu⁷⁴. Üretim örgütlenmesinde esnek bir uzmanlaşmaya doğru yönelinmesi, aslında küçük ve orta ölçekli işletmelerin yaygın olduğu küresel ekonomik düzenin getirdiği şartlarla başa çıkmanın bir yöntemi olarak benimsendi⁷⁵.

3.1.4.3. 16 Fonksiyonel Bölge

Dördüncü Planda bölgeler ve sektörler arası eşgüdüm kurulması ve mekan örgütlenmesi önerileri yer almakla beraber, ülkenin içine girdiği ödemeler krizi, bunun sonrası ithal ikameci politikalardan ihracat destekli büyümeye geçiş ve bu dönemin siyasi çalkantıları içerisinde bölgesel kalkınma geri planda kalmıştır. Ta ki 1982 yılına kadar. Bu dönemle birlikte bölgesel kalkınma kavramı yeniden gündeme geldi. İlk icraat da DPT uzmanlarınca gerçekleştirildi: Türkiye ‘16 fonksiyonel bölge’ye ayrıldı. *Bir sonraki plan bu çerçevede hazırlanmış, kaynak kullanımda etkinlik ile bölgeler arası hakkaniyet hedefleri bir arada yer almıştır. Dışa açılma, ithalat serbestleştirilirken ihracatın önemli oranda desteklenmesi, 1980 sonrasında temel politikası olmuştur. Aynı zamanda devletin üretimden çekilmesi politikası birçok kamu kuruluşunun özelleştirilmesini getirmiş, bu kuruluşlarının zararlarının devlet tarafından karşılanmasına son verilmiştir. Önceki dönemlerde kamu kuruluşlarının bölgesel kalkınmanın bir aracı olarak düşünüldüğü göze alınırsa, ulusal düzeyde alınan bu karar bölgesel kalkınmayı da önemli ölçüde etkilemiştir. Yine bu dönemde, Denizli ve Gaziantep başta olmak üzere, kimi illerde hızla ihracata dayalı sanayilerin geliştiği görülmektedir. Geleneksel sanayi merkezlerinden çevreye doğru kısmî bir dağılmanın söz konusu olduğu dönemde, ihracata dayalı sanayiye barındırabilecek önkoşullara sahip olan bölgeler hızla gelişirken, diğer bölgelerde durgunluk sonucu yeni bir bölgesel eşitsizlik dağılımı ortaya çıkmaya başlamıştır. Yine ulusal bir politika kararı olarak gözüken dışa açılmanın bölgesel etkileri büyük olmuştur⁷⁶.* Görüldüğü üzere bu dönemde

---

74 Göymen, *Türkiye’de Bölge Politikalarının Evrimi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları*, a.g.e. , s. 3

75 Eraydın, a.g.e., s. 11-15

76 Filiztekin, a.g.e., s. 96

öncekilere göre çok farklı politikalar benimsendi. Ancak bir gerçek var ki bölgesel kalkınma yeniden ulusal kalkınmanın gerisinde kaldı.

3.2. BÖLGESEL KALKINMANIN MİLADI ‘GAP’

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (1985–1989) bölgesel politikalarda bir yeniden canlanma görüldü. On yıldan fazla süren gerileme döneminin ardından kalkınma hızının artırılması; hem gelişmekte olan hem de bazı sektörlerde gelişme potansiyeli bulunan bölgelerde kaynakların daha etkin kullanılması için çeşitli bölgesel planlar başlatıldı. Bunların en kapsamlı ve en bütünleşmiş olanı, hukuki çerçevesi bu planlama sürecinin sonunda tamamlanan Güneydoğu Anadolu Projesiydi⁷⁷.

3.2.1. GAP’ın Kısa Tarihçesi

Güneydoğu Anadolu Projesi’nin tarihçesi 1970’li yıllara kadar dayanmaktadır. İlk etapta Fırat ve Dicle nehirlerinden enerji üretme ve sulama amacıyla hazırlanan proje paketi 10 yıllık bir evrimin ardından bir kalkınma projesine dönüştü. 1980 Türkiye’sinin artık birçok sektörü içine alan hem sosyal hem de ekonomik anlamda kalkınma vadeden bir projesi vardı. GAP sürekli gelişmeye ve değişmeye devam etti. 1990’lı yıllara gelindiğinde projenin temel hedefi sadece birtakım maddi kazanımlar sağlamaktan ziyade insan odaklı sürdürülebilir kalkınmaya kaydı.

GAP geliştikçe kapsadığı alan da büyüdü. Sulama ve hidroelektrik üretimi hedefi ile başlayan proje tarım, kırsal ve kentsel altyapı, ormancılık, eğitim ve sağlık gibi birbirinden çok farklı alanları da içine almaya başladı. Günümüzde GAP, projeden sorumlu kurum olan T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı tarafından şöyle tanımlanmaktadır; *“Temel hedefi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi halkının gelir düzeyi ve hayat standardını yükselterek, bu bölge ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını ortadan kaldırmak, kırsal alandaki verimliliği ve istihdam imkanlarını artırarak, sosyal istikrar, ekonomik büyüme gibi milli kalkınma hedeflerine katkıda bulunmak olan GAP, çok sektörlü, entegre ve*

---

⁷⁷ Göymen, *Türkiye’de Bölge Politikalarının Evrimi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları*, a.g.e., s. 4

sürdürülebilir bir kalkınma anlayışı ile ele alınan bir bölgesel kalkınma projesidir.”⁷⁸

Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak olmak üzere Mezopotamya ovalarında yer alan 9 ili kapsayan GAP’ın Türkiye için ne kadar önemli ve büyük bir proje olduğunu sadece rakamlara bakarak anlamak bile mümkün. GAP’ın kapsadığı alanın büyüklüğü Türkiye’nin toplam yüzölçümünün yaklaşık yüzde 10’una denk düşüyor. *Projenin şu an için tahmin edilen toplam maliyeti 32 milyar Amerikan dolarını aşıyor. Su kaynakları projesi kapsamında 22 baraj, 19 hidroelektrik santrali ve 1,82 milyon hektar alanda sulama sistemlerinin yapımı öngörülmüyor⁷⁹. Türkiye’de 8,5 milyon hektarlık arazinin sulanabildiği göz önüne alınırsa, bu alanın yüzde 20’lik bir bölümü GAP Bölgesi’nde yer alıyor. Ayrıca Proje’nin, enerji santrallerinin toplam kurulu gücü 7476 MW olup yılda 27 milyar kilowatsaat enerji üretimi planlanıyor.⁸⁰*

Dokuzuncu Kalkınma Planı’nın 2010 Yılı Programı’nda da GAP ile ilgili hedeflere yer veriliyor. Programa göre, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ile DPT Müsteşarlığının koordinasyonunda hazırlanan GAP Eylem Planı kapsamında, GAP’ın 2008 – 2012 döneminde tamamlanması hedefleniyor. *Bu çerçevede GAP Eylem Planı’nda yer alan faaliyet ve projeler için 2008 – 2012 döneminde toplam 26,7 milyar TL’lik kaynak kullanılacak. Söz konusu kaynağın 7,3 milyar TL tutarı mevcut eğilimlere ve devam eden proje stokuna göre daha önce planlanmış olağan ödeneklerden oluşuyor. Eylem Planı’nın ortaya çıkardığı ek finansman ihtiyacı olan 19,4 milyar TL’nin, 4,9 milyar TL tutarındaki kısmı merkezi bütçe dışından finanse edilecek. Merkezi bütçe kapsamında sağlanması öngörülen tutar ise 14,5 milyar TL. GAP Eylem Planı için 2008 – 2012 döneminde gereken 14,5 milyar TL tutarındaki ek finansmanın yaklaşık 1 milyar TL’si 2009 yılında sağlanmış olup, 13,5 milyar TL’lik kısmının ise 2009 – 2012 döneminde sağlanması*

---

⁷⁸ <http://www.gap.gov.tr/gap/gap-nedir>

⁷⁹ A.g.e.

⁸⁰ A.g.e.

planlanmış. Bu çerçevede; GAP Eylem Planı kapsamındaki projeler için 2008 yılı sonu itibariyle 1,6 milyar TL harcanmış olup, nakdi gerçekleştirme oranı yüzde 84'tür. 2009 yılı için ise yaklaşık 2,7 milyar TL ödenek tahsis edilmiş olup, yılsonuna kadar ödeneğin kullanılması bekleniyor⁸¹. Rakamlar, hükümetin 2012'de GAP'ın tamamlanması planının çok da zor olmadığını ortaya koyuyor.

3.2.2. GAP'ın Hedefleri

Projenin zaman içinde kapsamının genişlemesi hedeflerinin de değişmesine yol açtı. GAP'ın "Genel Kalkınma Hedefleri" değişmesine de birçok yan hedef projeye dâhil edildi. Bu hedefler T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'nca şöyle özetlenmektedir⁸²:

3.2.2.1. Genel Kalkınma Hedefleri

Ekonomik yapıyı geliştirerek GAP Bölgesi'ndeki gelir düzeyini yükseltmek ve böylece GAP Bölgesi ve diğer bölgeler arasındaki gelir farklılığını azaltmak, kırsal alandaki verimliliği ve istihdam olanaklarını artırmak, GAP Bölgesi'ndeki büyük kentlerin nüfus emme kapasitesini artırmak, Bölge kaynaklarının etkili kullanımı yoluyla, kendi başına ekonomik büyüme, sosyal istikrarın ve ihracatın teşviki gibi ulusal amaçlara katkıda bulunmaktır. Görüldüğü üzere GAP'ın genişleyen etki alanı projenin bölgesel kalkınmada önemli bir araç haline gelmesini sağlamıştır.

3.2.2.2. Tarımsal Kalkınma Hedefleri

Tarımsal verimliliğin artırılması ve çiftçilik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi yoluyla kırsal bölgelerdeki gelir düzeyini yükseltmek, tarımsal sanayilere yeterli girdi sağlamak, istihdam olanaklarını artırarak kırsal nüfusun dışa göç etme eğilimini en aza indirmek, ihraç edilebilir ürünlerin üretilmesine katkıda bulunmaktır. GAP projesinin temelinde tarım faaliyetleri var. Bölge halkının tarımla haşır neşir olması ve bu istikamette çiftçilik

---

81 Dokuzuncu Kalkınma Planı, 2010 Yılı Programı, s. 230

82 <http://www.gap.gov.tr/gap/gap-in-hedefleri>

faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi hem istihdamı arttıracak hem de bölgedeki gelir dengesizliklerin azaltacaktır.

3.2.2.3. Smaî Kalkınma Hedefleri

Bir yandan GAP Bölgesi'nin ekonomik kalkınmasında itici bir güç rolü oynayarak, diğer yandan eğitim/öğretim ve teknolojik gelişme için talep yaratıcısı rolünü oynayarak GAP Bölgesi'nin imajını, toplumsal refahını ve halkın motivasyonunu geliştirmek, yüksek gelirli istihdam olanaklarını genişleterek, bölgelerarası eşitsizliklerin giderilmesine katkıda bulunmak, ihracatın teşviki ve döviz gelir ve tasarruflarının artırılması konusundaki ulusal amaçlara katkıda bulunmaktır⁸³. GAP yapısı itibari ile bölgesel bir proje olsa da sonuçları göz önüne alındığında ulusal bir kimlik kazanmaktadır. Bu bağlamda, bölgenin kalkınması Türkiye'nin kalkınmasını birebir etkilemektedir.

3.2.2.4. GAP Sosyal Politika Hedefleri

GAP Sosyal Eylem Planı'nda öngörülen politika hedefleri farklı sektörler itibariyle aşağıdaki gibi oluşturulmuştur⁸⁴.

3.2.2.4.1. Hedef 1: Toplumsal Yapı

Geleneksel örgütlenmelerden kalkınmaya engel olanların ortadan kaldırılmasını hızlandırıcı çağdaş örgüt ve kurumların etkinliğini artırmak. Bölge'de yerel alt kültürlerin ve ulusal kültürün olumlu bir sentezini sağlayacak kültür kurumlarının etkinliklerinin yoğunlaştırılacağı bir altyapı oluşturmak. Kalkınma sürecindeki değişimler göz önüne alınarak aile birliğini desteklemek, aile içi demokratik ilişkileri güçlendirmek.

3.2.2.4.2. Hedef 2: Tarım Sektörü

Tarımsal yayımın sahadaki uygulamalarında, faaliyetlerin çiftçi örgütleri, özel ve gönüllü kuruluşlara bırakılması suretiyle yayımda etkinliği artırmak. Kamunun yayımdaki görevini, bu kuruluşlarca yapılan uygulamaları

---

83 <http://www.gap.gov.tr/gap/gap-in-hedefleri>

84 A.g.e.

destekleme ve kalite kontrolünü yapmaya kaydırmak. Kamunun eğitsel alandaki yatırımlarını tarımsal araştırma, temel eğitim teknik ve mesleki eğitimde yoğunlaştırmak. Tüm çiftçilerin kendi koşullarına uygun kaliteli bilgiye ulaşabilirliklerini sağlamak. Bölge'de dinamik ve verimli tarımsal gelişmeyi engelleyici ürün desenleri, üretim ilişkileri, mülkiyet yapısı ve istihdamdaki aksaklıkları gidermek. Bölge'deki tarım işletmelerinin verimli hale getirilmesi için optimum büyüklükler saptayarak işletmeleri bu büyüklükten uzaklaştıran eğilimleri ortadan kaldıracı önlemler almak. Çayır ve mera gibi ortak kullanım alanlarının korunması yolunda önlemler almak.

3.2.2.4.3. Hedef 3: İstihdam

Bölge'de ülke ortalamalarının üstünde olan kayıtlı işsizlik oranını azaltmak. Bölge'den daha önce göç etmiş olanlar başta olmak üzere sermaye sahibi ve nitelikli işgücünün Bölge'ye çekilmesini özendirmek. Kadının istihdamını engelleyici uygulamaların kaldırılması ve istihdama katılımının özendirilmesi yolunda önlemler almak. Bölge'de toplam geliri artırıcı ve gelirin dengeli dağılımını sağlayıcı ekonomik ve sosyal önlemler almak. Yerinde istihdam yaratacak tarıma dayalı ve tarım dışı sanayi ve örgütlenmeleri desteklemek. Bölge'deki doğal ve kültürel zenginlikleri, istihdam ve gelir artırıcı üretken yatırımlara yönlendirmek, Teknoloji seçiminde verimlilik ve üretkenlik yanında, istihdam, sağlık ve çevre boyutlarını da göz önüne almak.

3.2.2.4.4. Hedef 4: Eğitim Sektörü

Bölge'de eğitim düzeyini, özellikle kız çocuğu ve kadınlar lehinde, yükseltici önlemler almak. Eğitim olanaklarının, nüfusun bütün kesimlerine yaygınlaştırılmasını sağlamak. Bölge'de okuma-yazma ve okullaşma oranlarını en azından Türkiye ortalamasına yükseltmek. Yaygın ve örgün eğitimin işlevselliğini artırarak bu doğrultuda olanaklar geliştirmek. Bölge'de örgün ve yaygın eğitimin etkinliğinin artırılması için okul öncesi eğitim programları açılması ve yaygınlaştırılmasını sağlamak. Nüfusun büyük bölümünü oluşturan genç nüfusu kısa ve orta vadede ekonomide etkin kılıcı, mesleki ve teknik eğitim programlarına önem vermek. Bölge'de, gelişme ve çağdaşlaşma süreçlerine

katılmamış olan kadınların eğitim ve sağlık düzeylerinin ve sosyal statülerinin yükseltilmesine özel önem vermek.

3.2.2.4.5. Hedef 5: Sağlık Sektörü

Bebek ve çocuk ölüm oranları ile doğurganlık oranlarını en azından ülke ortalamalarına yaklaştıracı önlemler almak. Koruyucu sağlık hizmetlerini yaygınlaştırmak ve halkın bu hizmetlere ulaşabilirliğini artırmak. Bölge'de sulamanın yaygınlaşmasıyla ortaya çıkabilecek sağlık sorunlarını önceden tespit ederek önlenmesine yönelik tedbirler almak.

3.2.2.4.6. Hedef 6: Nüfus

Kalkınma hızı ile nüfus artış hızı arasındaki dengeyi dikkate alan, sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun bir nüfus politikası izlemek. Nüfus hareketlerini, Bölge'nin toplumsal ve ekonomik potansiyellerinin geliştirilmesi yönünde teşvik etmek. Bölgesel kalkınmanın etkili bir biçimde gerçekleşebilmesi için nüfusun merkez köylerde ve orta büyüklükteki kentlerde yoğunlaşmasını sağlayacak özendirici önlemler almak.

3.2.2.4.7. Hedef 7: Yerleşim

Toplumsal ve ekonomik gelişmelerin bir sonucu olarak yaşam alanları daralan göçer ve yarı-göçer toplulukları yerleşik yaşama geçirmek. Baraj yapımından etkilenecek nüfusun yeniden yerleştirilmesinde, toplumsal, kültürel ve ekonomik kalkınma ilkelerini gözetmek.

3.2.3. Sürdürülebilir İnsani Kalkınma Projesi

Hedefleri de göz önüne alındığında GAP, bölgesel kalkınmada Türkiye için bir milattır. Proje temelde sürdürülebilir bir kalkınma hamlesinin üzerine inşa edilmiştir. Bu kalkınma hamlesi sadece ekonomik değil, bölgenin sosyal anlamda da kalkınmasını hedeflemektedir. Bu minvalde, projenin ana felsefesinin sürdürülebilir insani kalkınma olduğunu söylemek mümkündür.

Ancak gözden kaçırılmaması gereken bir nokta var ki GAP'ın ilk iki döneminde başarısız olduğudur. Şefkat paketleri sayılmaz ise GAP ile ilgili 3 önemli çalışma, dolayısıyla 3 temel dönem vardır. İlki Turgut Özal tarafından 1989 yılında açıklanan "GAP Master Planı"dır. Ardından 2000 tarihinde proje

ile ilgili bir revize planı hazırlanmıştır. Son olarak AK Parti hükümeti tarafından “GAP Acil Eylem Planı” hazırlanmış ve yürürlüğe girmiştir.

Projeyle, 1,4 milyon hektarlık alanın sulanması hedefleniyordu. Ancak başarısız sayılan ilk iki dönemin sonunda – AK Parti tarafından ortaya konan Acil Eylem Planı tamamıyla henüz hayata geçmediği için bu dönemin başarı durumu ile ilgili yorumda bulunmak şimdilik imkânsız – bu hedefin sadece yüzde 15’lik kısmı hayata geçirilebildi. Bu başarısızlığın arkasında toprak kiralama ve hayvancılık alanında yaşanan sorunların, yap-işlet-devret modelinin istenilen düzeyde çalışmamasının, finansman için bankaların bölge dışı teminatlar aramasının, terörizmin etkisi olsa da en büyük eleştiri GAP idaresinin bir türlü merkeziyetçi yapıdan kurtulamaması olarak gösterilmektedir.

GAP şu an için başarılı bir proje sayılamasa da özellikle bölgesel kalkınma için bir milattır ve BKA için de önemli bir fırsattır.

Tablo 3.2. Master Plana Göre GAP’ta Ekonomik Yapı Değişimi

<u>SEKTÖRLER</u>	<u>1985 YILI</u>	<u>2005 YILI</u>
TARIM	% 40	% 23
SANAYİ	% 16	% 24
HİZMETLER	% 44	% 53
GSBH*	% 100	% 100
GSBH GELİŞME ENDEKSİ	100	445

* Gayri Safi Bölge Hâsılatı

Kaynak: <http://www.gap.gov.tr/gap/gap-guneydogu-anadolu-bolgesinin-sosyo-ekonomik-yapisini-nasil-degistirecek>

GAP’ın içeriğinin değişmesi projenin bölgesel yönetim mantığını da genişletti. *Buna göre, merkezi hükümet tek paydaş olmayacak (bir başka*

deyişle yalnız olmayacak), sorumluluklarını ve yetkilerini yerel paydaşlarla paylaşacaktı. Bu yerel paydaşlar arasında en önemli olanlar ise yerel belediyelerdi. Yerel yönetimler teknik olarak devletin bir parçası olmalarına rağmen yerel halka fiziksel ve psikolojik olarak daha yakın oldukları için yerel kalkınmanın birincil katılımcıları olarak hareket edebilirler. Yerel yöneticilerin bir başka avantajları ise seçilmiş olmaktan kaynaklanan bir demokratik meşruiyet taşımalarıdır. Ancak yerel yönetimlerin daha etkin bir rol oynayabilmeleri için daha fazla güçlendirilmeleri ve yetkilerinin artırılması gerekmektedir.⁸⁵

İşte bu gereklilikle birlikte, bölgesel politikalarda yerel ekonomik kalkınma, yerel yönetim ve yerel kapasite konularına verilen önem arttı. Artık teşvikler, bölgesel kapasiteyi genişletmeye ve yerel işletmelerin desteklenmesine kanalize ediliyordu. Ayrıca kamu yatırımlarının dağıtılmasında yerel kalkınma potansiyeli en önemli ölçüt olarak kabul edildi. Sonuç olarak bölgesel planlamanın yerine Türkiye’de yeni bir kavram konuşulmaya başlandı: “Bölgesel Kalkınma”.

Bu noktada, bölgesel kalkınma kavramına geçmeden önce Türkiye’deki bölge planlama mantığına değinmekte fayda var.

3.3. TÜRKİYE’DE BÖLGE PLANLAMA

Planlı dönemde, Türkiye’de bölgesel kalkınma ile bölgesel planlama kavramlarının birlikte kullanıldığı görülmektedir. Bölge planlaması, 1958 yılında İmar ve İskân Bakanlığı bünyesinde oluşturulan bir müdürlüğün, 1960 yılında Bölge Planlama Dairesi Başkanlığı olarak örgütlenmesi ile başlamıştır. Bu başkanlığın 1960’lı yıllarda çeşitli bölge planlama projelerini tamamladığı, 1970’li yıllarda ise metropoliten planlama üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. 1985 yılında çıkarılan bir kanunla da bölge planlama yetkisi DPT’ye verilmiştir. 1960 yılından günümüze, Türkiye’nin plan bölgelere ayrılması bağlamında üç farklı sınıflandırma yapıldığı görülmektedir⁸⁶.

---

85 Göymen, **Role of Local Administration in Local Development**, a.g.e.

86 DPT, **Ön Ulusal Kalkınma Planı Bölgesel Gelişme Stratejileri**, a.g.e.

3.3.1. Homojen Bölge Sınıflandırması (1963–1970)

Türkiye’de sektörel yapıdaki Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın uygulanmasının ardından, bölgelerarası gelişmişlik farkını azaltıcı politikalara öncelik verilmesi, bölgelerarası gelişmişlik farkının saptanması ihtiyacını gündeme getirmiş ve 1960’ların sonlarında homojen bölge sınıflandırılması yapılmıştır. İmar ve İskân Bakanlığı ile DPT tarafından, bölgesel kalkınma çalışmalarına hazırlık niteliğinde olmak üzere, 1963–1970 yıllarına ait verilere dayanılarak, 53 adet sosyo-ekonomik gelişmişlik göstergesi saptanmış ve Türkiye’deki tüm iller gelişmişlik düzeyine göre sekiz ana bölgeye ayrılmıştır. Bu ana bölgelerin dördü, kendi içlerinde 15 alt bölgeye ayrılmış olup, alt bölgeler göz önüne alındığında 19 bölge elde edilmiştir.

3.3.2. Polarize Bölge Sınıflandırması (1982)

Polarize bölgelerin ve bölge merkezlerinin saptanması amacıyla, DPT tarafından, Merkezi Yerler Teorisine göre, “Yerleşim Merkezlerinin Kademelenmesi” çalışması yapılmıştır. Söz konusu çalışmada, polarize bölgelerin saptanması için anket yöntemine başvurulmuş ve alınma sonuçlar değerlendirilmiştir.

3.3.3. İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (2002)

Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne adaylık sürecinde oluşturulan AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Programda, kısa vadede yapılacak işler arasında “AB kriterlerine göre hedef/kriter bölgeler ve NUTS’lar (Nomenclature of Territorial Units for Statistics) istatistikî olarak tanımlanacaktır” ifadesi yer almıştır. Bu çerçevede, DPT ve DİE tarafından yürütülen İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması çalışması sonucunda; 12 adet Düzey 1 (NUTS 1), 26 adet Düzey 2 (NUTS 2) ve 81 adet Düzey 3 (NUTS 3) bölge birimi oluşturulmuştur. Belirlenen 26 adet NUTS 2 bölgesi Türkiye’nin AB’ye Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu’nda değinildiği üzere, bölgesel gelişme amaçlarına yönelik olarak ilerde entegre bölgesel kalkınma planlarının hazırlanmasında ve bölgesel yardımların öncelikli alanlarının AB rekabet kuralları ile uyumlu şekilde tanımlanması amacıyla kullanılması öngörülmüştür.

i. Düzey 1 Bölgeleri: İstanbul, Batı Marmara, Ege, Doğu Marmara, Batı Anadolu, Akdeniz, Orta Anadolu, Batı Karadeniz, Doğu Karadeniz, Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu.

ii. Düzey 2 Bölgeleri: İstanbul, Tekirdağ, Balıkesir, İzmir, Aydın, Manisa, Bursa, Kocaeli, Ankara, Konya, Antalya, Adana, Hatay, Kırıkkale, Kayseri, Zonguldak, Kastamonu, Samsun, Trabzon, Erzurum, Ağrı, Malatya, Van, Gaziantep, Şanlıurfa ve Mardin.

iii. Düzey 3 Bölgeleri: Türkiye'deki mevcut 81 il

AB'nin bölge planlama üzerindeki etkileri kadar Türkiye'de yerleşen bölgesel kalkınmada anlayışında da bir hayli fazladır. Bu bağlamda bu kısımda, AB üyelik sürecinde Birlik'in Türkiye'ye bölgesel kalkınma anlamında kazandırdıkları incelenecektir.

3.4. BÖLGESEL FARKLILIKLARA AVRUPA BİRLİĞİ PERSPEKTİFİ

Türkiye'de bölgesel politikalardan bahsedilirken mutlaka değinilen konuların başında Avrupa Birliği geliyor. Çünkü bölgesel politikaların belirlenmesinde benimsenen ilkelerden biri de Avrupa Birliği'nin bölgesel politikalar ölçütlerinin dikkate alınması gerekliliğidir. Bu sebeple de, özellikle 1990'dan sonra Türkiye'de üretilen bölgesel politikalar genelde Avrupa Birliği'nin bölgesel politikalarıyla uyumlu bir yapıya sahip.

Uyum beraberinde yapısal reformların gelişmesine zemin hazırladı. Hükümetler bölgeler arası dengesizlikleri gidermek için yapısal reformlara başvuruyor. Peki, süreç nasıl başladı?

Avrupa Birliği'ne uyum süreci Türkiye'nin bölgesel kalkınma serüvenine yeni bir boyut kazandırdı. Çünkü *Birlik, üyeliğe aday ülkelerin bazı standartlara sahip olmasını ve bu yönde uyumlaştırma çalışmaları yürütmesini istiyor. Bu bağlamda da aday ülkenin hukuki düzenlemeleri Avrupa Birliği müktesebatı ile uyumlaştırılıyor. Aday ülke için önce bir yol haritası çiziliyor,*

*ardından hayata geçirilen her şey başlıklar halinde gözden geçirilerek hazırlanan raporlarla yıl bazında takip ediliyor*⁸⁷.

Türkiye'nin adaylık sürecinde öne çıkan başlık 'iktisadi kalkınma ihtiyacı'. Bu çerçevede, istihdam yaratılması, tarımın modernizasyonu ve bölgesel farklılıkların azaltılması konularında Türkiye Birlik'ten destek alıyor. Zaten 1999 yılında 'aday ülke' statüsünü kazanan Türkiye, Avrupa Birliği'nin bölgesel politikalarına uyum sağlamaya yönelik programlar hazırlamaya ve uygulamaya başlamıştı. Söz konusu destekler de bu programların hayata geçirilmesine yardımcı oluyor. Uyum için birçok adım atıldı. Örneğin Türkiye'de idari anlamda bir bölge kavramı bulunmuyordu. Ülke coğrafik olarak 7 bölgeye ayrılmıştı ve bu durum Avrupa Birliği'nin bölge tanımlamasından tamamen farklıydı. Birlik'e göre bölge, kişi başına düşen Gayri Safi Milli Hâsıla oranı, nüfus yoğunluğu gibi istatistikî kriterlerle belirleniyordu. Bu bağlamda da Türkiye'nin katılım öncesi süreçte Avrupa Birliği kriterlerine uygun tanımlamalar yapması gerekiyordu.

Türkiye'nin uyum sürecinde yaptığı en önemli değişimlerden biri bölgesel sınıflandırma sistemi olan İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması, NUTS'a (Nomenclature of Territorial Units for Statistics) uyumlu bir sistemi yürürlüğe koymuş olmasıdır. Bu çerçevede, 2004 – 2006 yıllarını kapsayan bir Ulusal Kalkınma Planı hazırlanmış ve bu planla ilgili taslak onaylanarak Avrupa Birliği Komisyonu'na sunulmuştur. *Bu çerçevede, taslağın kabulünden bir yıl sonra, 2004 yılında söz konusu faaliyetleri gözetleme ve değerlendirme amacıyla Devlet Planlama Teşkilatı'na bağlı yeni bir birim kuruldu*⁸⁸. Buna müteakip, her bir NUTS II bölgesinde, bir bölgesel istatistik ofisi kuruldu. Bu sayede, geçici NUTS sınıflandırması temel alınarak, Türkiye, bölgesel veriler için bir veritabanı oluşturulmaya başladı. Bu durum, bölgesel kalkınma ajanslarının kurulmasına ilişkin çabaların da artmasına sebep oldu.

---

87 Teresa Reeves, **AB ve Türkiye'de Bölgesel Kalkınma**, Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu, 7-8 Eylül 2006, Ankara

88 **Ulusal Program**, 2003, s. 586

3.4.1. Türkiye'deki AB Destekli Bölgesel Kalkınma Programları⁸⁹

3.4.1.1. GAP bölgesel kalkınma programı (2001 bütçesi – MEDA yönetmeliği) – Bütçe 47 milyon Avro (Türkiye eş finansmanı yok): Bu Türkiye'nin Güney Doğusunda Türkiye'nin çok büyük baraj yapım program alanı olan GAP'ın 9 ilini kapsayan ve AB tarafından fonlanan belirli bir bölgesel odağı olan ilk faaliyetti. Fakat AB tarafından fonlanan proje entegre bölgesel kalkınma programından daha çok bir yoksullukla mücadele yaklaşımı şeklindedir. Üç bileşeni vardır:

- i. Bölgesel Kalkınma Hibe Çerçevesi (20 milyon Avro);
- ii. Kültürel Miras Hibe Çerçevesi (12 milyon Avro);
- iii. KOBİ Hibe Çerçevesi (2 milyon Avro).

Bölgesel kalkınma hibe programları çiftçilere; eğitim, kapasite geliştirme ve yatırım yoluyla becerilerini ve çiftçilik yöntemlerini geliştirme ve gelir kaynaklarını çeşitlendirmeleri için destek vermeyi amaçlamaktadır. Kültürel miras bileşeninin altında, çoğunlukla gelir elde etmeye yönelik ve bölgede istihdam sağlayacak işlerde kullanılmak üzere tarihsel önemi olan birçok bina restore edildi. KOBİ bileşeni altında ise yerel GİDEM'ler (Girişimci Destekleme Merkezi) için fon sağlandı.

3.4.1.2. Doğu Anadolu Kalkınma Programı (2001 bütçe – MEDA yönetmeliği– Bütçesi 45 milyon Avro, Türkiye eş finansmanı yok): Bu bölgesel programlama için daha entegre yaklaşımı olan ilk teşebbüsü temsil etmektedir. Bu program ülkenin doğusundaki dört ili kapsar (Van, Hakkâri, Bitlis ve Muş). Uygulanması merkezi değildir (yani yönetim sorumluluğu Türk otoritelerine verilmiş olan) ve 5 temel standardı vardır:

- 1) kapasite geliştirme;
- 2) tarım ve kırsal kalkınma;

---

89 Reeves, a.g.e.

3) KOBİ'lere destek;

4) turizm ve çevre;

5) sosyal önlemler.

Kırsal kalkınma bileşeni altında, çiftçilere becerilerini ve ürün ve hayvanlarının kalitelerini arttırmalarına yardım etmek için yoğun eğitim verilmektedir. Çiftçilere hem kapasite geliştirme hem de yatırımlar konusunda destek vermek için ayrıca bir hibe çerçevesi oluşturuldu. KOBİ bileşeni bölgeye eğitim ve yerel iş destek kuruluşları için kapasite geliştirme aracılığı ile girişimciliği desteklemeyi amaçlamaktadır. Yerel küçük şirketleri yatırımlarında KOBİ'leri desteklemek için hibe çerçevesi uygulama aşamasındadır. Turizm ve çevre bileşeni, bu çok güzel bölgenin imajını doğal ve kültürel güzelliklerini öne çıkarıp güçlendirerek turizm merkezi olmasını sağlamayı hedefledi. Hibe çerçevesi aynı zamanda iş altyapısını güçlendirmek ve çevreyi korumak amacıyla tasarlandı. Birçok belediye bu hibe programına atık yönetimi projeleri ile başvuru yaptı. Ülkedeki en fakir bölgelerden biri ve şehre en hızlı göç veren bu bölgede yoksulluk oldukça yaygındır ve sosyal birleşende, özellikle en zayıf gruplara destek olmak ve yerel sosyal servislere kapasite geliştirmek ve sivil toplum kuruluşlarının bu gruplara destek ve hizmet sağlanması hedeflenmiştir. Bu bileşende iki mobil sağlık birimi tedarik edilerek uzak köylerdeki özellikle çocuk ve kadınlara hizmet sağlanmasını da içermiştir.

3.4.1.3. Samsun, Kastamonu, Erzurum (SKE) NUTS II Bölgesel Kalkınma programı (Bütçe 52,33 milyon Avro -bunun 40 milyon Avro'su AB katkısıdır-): *Bu 3 bileşenli katılım öncesi merkezi olmayan bölgesel program ile küçük ölçekli altyapı, KOBİ'lerin desteklenmesi ve yerel kalkınma girişimlerinin desteklenmesine yönelik fon sağlandı. Bu program ile fonlanan 3 hibe şemasının bileşenleri Doğu Anadolu Kalkınma Programı hibe şemasının kapsamı ile benzerdir. Malatya, Ağrı, Konya, Kayseri NUTS II bölgesel Kalkınma Programı (13 ili kapsamaktadır) bunların içinde %75'i AB tarafından sağlanan 90,62 milyon Avro bütçesi ile kalkınma programları içindeki en büyüğüdür. Gerek boyutu gerekse de kapsadığı jeolojik alan açısından şu ana kadar en iddialı program olup, dört bileşeni vardır. Kapsamı ve içeriği SKE programına benzerdir fakat bu programda ek olarak çiftçilere*

geniş eğitim verilmesi bulunmaktadır. Trabzon bölgesel kalkınma programı 26 milyon Avro bütçesi ile Doğu Karadeniz kıyısındaki 5 ili kapsayacaktır ve gerek kapsamı gerekse de içeriği açısından SKE'ye benzer olacaktır.

Söz konusu uygulamaların sonuçları Dokuzuncu Kalkınma Planı'nın 2010 Yılı Programı'nda da açıkça yer alıyor. Buna göre; *bu kapsamda uygulanan TR82, TR83 ve TRA1 Düzey 2 Bölgeleri Kalkınma Programı (SKE), Doğu Anadolu Kalkınma Programı (DKAP), TRA2, TR72, TR52 VE TRB1 Düzey 2 Bölgeleri Kalkınma Programı (AKKM) tamamlanmış olup, TR90 Düzey 2 Bölgesel Kalkınma Programı (DOKAP) da 2009 sonu itibariyle tamamlandı. Belirtilen programlar çerçevesinde 33 il ve 9 Düzey 2 bölgesi de 1.428 proje desteklenmiş olup 211 milyon Avro kaynak kullanıldı.*

TRA2 (Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars), TR72 (Kayseri, Sivas, Yozgat), TR52 (Karaman, Konya) ve TRB1 (Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli) Düzey 2 Bölgeleri Kalkınma Programı (AKKM) kapsamında uygulanan projeler 2008 yılı Kasım ayı itibariyle tamamlandı. Program kapsamında 479 proje başarı ile tamamlanmış olup, tamamlanan projelerin hibe miktarları toplamı 82,5 milyon Avro olarak gerçekleşti. Yararlanıcıların eş-finansman katkısıyla bütçeleri toplamı yaklaşık 114 milyon Avro'yu bulan bu projeler kapsamında, 2.575 kişi geçici veya sürekli olarak istihdam edildi ve 40.834 kişiye eğitim verildi.

TR90 (Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Trabzon) Düzey 2 Bölgesel Kalkınma Programı (DOKAP) kapsamında uygulanan 178 projenin faaliyetleri tamamlandı, 27 projenin uygulanması ise devam ediyor. Program kapsamındaki yerel kalkınma girişimleri bileşeninde 79 projenin faaliyetleri tamamlandı, bu bileşenle devam eden proje ise kalmadı. Programda devam eden 27 projenin 21'i KOBİ bileşeninde, 6'sı ise Turizm ve Çevre Altyapısı bileşeninde yer alıyor. DOKAP kapsamındaki projelerin toplam bütçe proje sahiplerinin sağladığı eş finansman katkısı ile yaklaşık 36 milyon Avrodur. Uygulanan projeler dâhilinde 1.277 kişiye geçici ve sürekli iş olanağı sağlandı ve yaklaşık 15.800 kişiye eğitim verildi.

Türkiye – Bulgaristan Sınır Ötesi İşbirliği Programı kapsamında 2003, 2004 ve 2005 Ortak Küçük Projeler Fonu Hibe Programları başarılı bir şekilde uygulanarak sonlandırıldı. Söz konusu programlar çerçevesinde toplam

35 proje uygulanmış olup projelerin toplam bütçe tutarı yaklaşık 1,4 milyon Avro. 2006 yılı Ortak Küçük Projeler Fonu kapsamında ise uygulamaları 2008 yılı Aralık ayında başlayan ve bütçeleri toplamı 650 bin Avro olan 17 projeden Eylül ayı sonu itibarıyla 10'u tamamlandı. Bütün programlar için ortak amaç olan sınırın iki tarafında ortak işbirliği ağları oluşturulması ve geliştirilmesi yönünde önemli çıktılar elde edildi ve yerel düzeyde kapasite oluşumuna katkıda bulunuldu⁹⁰.

3.5. KRİZLER ÜLKESİNDE BÖLGESEL KALKINMA

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı ve sonrasındaki dönemlere bakıldığında, Avrupa Birliği ile ilişkiler ve bu bağlamda Avrupa Birliği'nin bölgesel kalkınma anlayışının etkili olduğu görülüyor. Kalkınma planlarında bölgesel kalkınma kavramından daha çok söz edilmeye başlanmış, genel söylem aşağıdan yukarı kalkınma, ekonomik-sosyal-kültürel gelişme, sürdürülebilir kalkınma çerçevesine oturtulmuştur. Müktesebata uyum çerçevesinde yapılan değişimler de tanımlamalara yansımaktadır. Örneğin, altıncı plandan itibaren, fonksiyonel bölge kavramı sonlandırılarak "KÖY" tanımlanmasına geri dönülmüştür. Ayrıca, başta ülkenin geri kalmış bölgeleri olan Doğu ve Güneydoğu olmak üzere bölgelerde uygulanmak üzere 'bölgesel gelişme projeleri' geliştirilmiştir. Bu iller için, ilk olarak, bir 'Eylem Planı' uygulamaya konulmuş, ancak bu planı hayata geçirebilmek için gerekli temel olmadığından, daha sonra, 'Acil Destek Programları' oluşturulmuştur. 1989 yılında kurulan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) İdaresi ile başlayan, bu bölgenin "insani kalkınmasını" amaçlayan çabalara da destek verilmiştir⁹¹.

Buna karşın, o yıllarda, yani 1990'larda Türkiye önemli krizler atlattı, o dönem ülke için 'kayıp yıllar' olarak nitelendirilmiştir. Ekonomik istikrarsızlık yüzünden de bölgesel kalkınma anlamında kayda değer bir gelişme sağlanamamıştır. Krizler kişiler arasındaki gelir farklarının artmasına

---

90 Dokuzuncu Kalkınma Planı, a.g.e., s. 232-233

91 Göymen, Türkiye'de Bölge Politikalarının Evrimi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları, a.g.e. s. 35-60

sebepl olmuş, bu durum da b6lgesel gelişmişlik farklılıklarının s6rmesine yol a6mıştır.

90'lı yılları k6t6 hatıralarla geride bırakan T6rkiye ekonomisi yeni bin yıla da 6ok iyi başlayamadı. 2001 yılında yaşanan krizle iktisad6 politikalar adeta iflas etti. Artık T6rkiye'nin 6nemli bir politika değişikliğine ihtiya6ı vardı. Aynı zamanda, Helsinki Zirvesi'nin ardından eşit aday stat6s6 elde eden T6rkiye'nin Avrupa Birliği ile b6t6nleşme 6abalarını arttırması gerekiyordu. Bir 6nceki başlıkta da incelendiği gibi Avrupa Birliği ise b6lgesel farkların azaltılması ve uyuma b6y6k 6nem veriyordu. Bunun en 6nemli kanıtı ise Birlik'in b6t6resinin 66te birini b6lgesel kalkınmayla ilgili yapısal fonlara ayırmış olmasıdır. 2003 yılıyla birlikte 6lkede koalisyon h6k6metlerinin sona ermesi, tek parti iktidarının başlaması da ayrı bir milat oldu. Artık T6rkiye'de de b6lgesel farklar ve kalkınmaya yapılan vurgu artıyordu.

Zaten 1996 – 2003 yıllarını kapsayan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma planında da ekonominin yanı sıra toplumsal, siyasal ve k6lt6rel boyutları olan 6ok y6nl6 s6rd6r6lebilir kalkınmayı benimsendi, daha dengeli bir b6lgesel kalkınma hedeflendi. BKA'na zemin bu d6nemde oluşturuldu. İlk olarak kalkınmada geri kalan b6lgeler i6in il bazlı 'Eylem Planı' hazırlandı. Ardından, s6z konusu illerin kısa d6nemli ihtiya6larını karşılamak adına 'Acil Destek Programları' oluşturuldu. Bu d6nemde d6rt 6nemli kalkınma projesi hazırlandı:⁹²

3.5.1. Zonguldak- Karab6k- Bartın B6lgesel Kalkınma Projesi:

Bu proje, k6m6r 6retiminin 6nemli 6l66de durdurulması ve 6elik 6retiminin 6zelleştirilmesinin ardından yoksullaşan bir b6lgenin "yeniden canlandırılması" i6in gerekliydi. Tıpkı GAP gibi bu proje de kamusal ve 6zel kesimlerin işbirliğine dayalı 6ok-sekt6rl6 bir b6lgesel kalkınma projesidir. Bir başka amacı da 6zel sekt6r i6in yeni etkinlik alanları ve yatırım olanakları sağlamaktır. Bu projenin temel bileşenleri ř6yledir:

---

92 Korel G6ymen, **T6rkiye'de B6lge Kavramı ve Politikalarının Gelişimi**, Avrupa Birliği ve T6rkiye'de B6lgesel Y6netişim Sempozyumu, 2003, İstanbul, s. 5-6

- i. *KOBİ'lerin desteklenmesi ve yeni yatırım sermayesinin bölgeye çekilmesi için sağlanacak katılım,*
- ii. *teknik yardım,*
- iii. *garanti fonlarının oluşturulması,*
- iv. *piyasa araştırması yapılması.*

Proje Devlet Planlama Teşkilatı tarafından oluşturuldu. DPT projeye, bölgede yıllık yüzde 5'lik bir büyüme oranı öngörüyordu. En az 25 bin kişiye istihdam sağlaması planlanan projenin tahmini maliyeti ise 49 milyon Amerikan dolarını geçiyordu. Projeye, bir bölgesel kalkınma ajansının yanı sıra bir de su ajansı kurulması planlanıyordu.

3.5.2. Doğu Anadolu Bölgesel Kalkınma Projesi: *Doğu Anadolu halen ülkenin en az gelişmiş bölgesidir. En geniş alana (158.972 km²) sahip olmasına rağmen en düşük nüfus buradadır (1997'de 5,5 milyon). Türkiye'de 1983-1997 arasındaki GSMH artışının yüzde 4,9 olmasına rağmen bu bölge yüzde 2,3 ile bölgeler arasında en düşük artış yüzdesine sahiptir. Bu nedenle DPT, 1998'de bölgenin kalkınması için bir ana plan oluşturdu. Bu planın en yenilikçi özelliği bölgedeki beş üniversitenin katılımı ile hazırlanması, diğer paydaşlara projenin uygulanmasında açık işlevler tanınmasıdır. Planın temel hedefleri arasında şunlar vardır:*

- i. *bölgede sosyo-ekonomik kalkınmanın hızlandırılması amacıyla politikalar oluşturulması;*
- ii. *kırsal ve kentsel kalkınmaya katkıda bulunacak önemli kamusal yatırımların belirlenmesi;*
- iii. *özel sektör yatırımları için teşviklerin artırılması;*
- iv. *yatırım alanlarının saptanması ve bölge içinden veya dışından girişimcileri çekmek için yatırım projelerinin hazırlanması;*
- v. *bölgesel iç dinamiklerin etkinleştirilmesi ve bölgesel girişimciliğin desteklenmesi;*

vi. insan kaynaklarının güçlendirilmesi, böylece merkezi ve yerel yönetimler, özel kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları arasındaki ortaklıklar üzerinden bölgesel kalkınmanın sağlanması.

2004 yılında başlayan ve 3 yıl süren proje Bitlis, Hakkâri, Muş ve Van illerini kapsıyordu. Program 45 milyon Avro'luk bir bütçeye ve Avrupa Birliği desteğine sahipti.

3.5.3. Doğu Karadeniz Bölgesel Kalkınma Projesi: *Doğu Karadeniz bölgesi de Türkiye'nin en az gelişmiş bölgelerinden biridir. Bölgenin ciddi işsizlik sorunu ülkenin en yüksek dışarıya göç oranına neden olmuştur. Diğer sorunlar ise kişi başına düşen gelirin azlığı, tek bir sektöre (tarım) bağımlılık ve sınırlı ürün sayısıdır. Ancak son yıllarda "Doğu koridorunun" (Gürcistan'a) açılmasıyla bu bölgede kalkınmayı başlatacak bir olanak doğmuş gibidir. Bölgenin yedi ilini kapsayan tümleşik bir bölgesel kalkınma ana planı katılımcı bir şekilde hazırlanmıştır. Bu planın temel hedefleri bölgenin mekânsal yapısını dönüştürerek ekonomik yapıyı güçlendirmek ve çeşitlendirmek, bölgede toplumsal ve çevresel sorumluluklarla ilgili duyarlılığı arttırmaktır. Bu planın uygulanması için ilgili kamu kuruluşlarının, yerel yönetimlerin ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarının katılımı öngörülmüştür.*

Yine DPT tarafından hazırlanan bu plan Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize ve Trabzon illerini kapsıyordu. Proje sonrasında hedeflenen yıllık büyüme oranı ise ortalama yüzde 6 seviyesindeydi. 2020 yılına kadar bölgeye 46,3 milyar Amerikan doları yatırım yapılması bekleniyor. Bunun 17,8 milyar Amerikan dolarlık kısmının kamu eliyle gerçekleşeceği tahmin ediliyor. Bu projede de bir kalkınma ajansının kurulması planlanıyordu.

3.5.4. Yeşilirmak Havzası Kalkınma Projesi: *Yeşilirmak nehrinin akışındaki düzensizlikler nedeniyle havzadaki çevre sorunları önemli ölçüde arttığı için bu proje oluşturulmuştur. Amaç en uygun ve etkin toprak kullanım planını hayata geçirmek, bunu yaparken de havzanın ekonomik dengesine zarar vermemektir. Proje Amasya, Çorum, Samsun, Tokat ve Yozgat illerini kapsayan bir sürdürülebilir kalkınma sağlamayı amaçlamaktadır. Hedefler*

arasında erozyonun önlenmesi, su havzalarının belirlenmesi ve korunması, orman alanlarının yeniden kazanılması, plansız şehirleşme ve sanayileşmenin kontrolü vardır.

Söz konusu projeler yerel olanı referans alan yeni bölgesel kalkınma projeleriydi. Ancak projeler temelde yerelleşemedikleri, merkezden oluşturulup denetlendikleri yönünde de eleştiriliyordu. *Bu sebeple, projeler yeni bölgesel kalkınma projelerinden çok 'kamu yatırım programı' olarak ifade ediliyordu*⁹³. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın 2001 yılında açıklanmasıyla birlikte merkeziyetçilik yerini yerinden yönetime bırakmaya başladı. İşte bu dönüşüm de BKA'nın önünü açtı.

Ancak Türkiye'de BKA'nın var olmasını sağlayan aslında iki temel sebep var. İlki önceki bölümlerde de işaret edilen Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum süreci, ikincisi ise ülkenin kamu yönetimi sistemine yönelik yapılan reformlardır.

3.6. TÜRKİYE'DE BKA'NIN KURULMASINI SAĞLAYAN İKİ SEBEP

Türkiye'nin yönetim yapısında Osmanlı İmparatorluğu'nun etkisi hissedilmektedir. Özellikle imparatorluktan devralınan bürokratik kültür, Türkiye'de yönetim yapısının merkezi bir biçime bürünmesine sebep olmuştur. Osmanlının merkeziyetçi kültürü Türkiye Cumhuriyetini de önemli ölçüde etkilemiştir⁹⁴. Bu *Bürokratik Yönetim Geleneği*⁹⁵ tek partili dönem boyunca devam etmiş, 1950'li yılların ardından devlet yönetiminde bir yeniden yapılanma ihtiyacı hâsıl olmuştur. Yapılan dönüşümlere rağmen Türk yönetim sistemindeki baskın merkeziyetçilik anlayışı varlığını sürdürmüştür.

---

93 Göymen, *Türkiye'de Bölge Kavramı ve Politikalarının Gelişimi*, a.g.e., s. 6

94 Görmez, Kemal (1997), *Yerel Demokrasi ve Türkiye*, Vadi Yayınları, Konya, s. 99,100

95 Heper, Metin (1974), *Bürokratik Yönetim Geleneği*, ODTÜ Yayını, Ankara, s. 89

Bu bağlamda, yerel yönetimlerin üzerinde de sürekli bir merkez baskısı sözkonusudur. 1961 Anayasası ile birlikte Âdem-i Merkeziyetçilik kavramı Türk bürokrasi yaşamına girse de ülkemizdeki yerel yönetim uygulamaları Avrupalı benzerlerinden çok farklı şekilde hayata geçmiştir. *Ülkemizdeki yerel yönetimler tarihsel bir evrimden çok, siyasal iktidarların yukarıdan aşağıya doğru yaptıkları düzenlemelerle oluşmuşlardır*⁹⁶. Bir yandan Avrupa modernizmi çerçevesinde yeni kurumların oluşturulması, öte yandan merkez yönetimi güçlendirme isteği yerel yönetimler üzerindeki ikili bir yapının oluşmasına yol açtı.

Türkiye’de faaliyet gösteren Bölgesel Kalkınma Ajanslarını da yerel yönetimler hakkındaki sözkonusu gerçekliği göz ardı etmeden incelemek gerekmektedir. Bu çerçevede, çalışmanın bu bölümünde önce Türkiye’de Kamu Yönetimi Reformu’na varan süreç irdelenecek, ardından bu kronoloji Avrupa Birliği uyum süreci ile birleştirilerek BKA’nın kuruluş sebepleri ortaya konacaktır.

3.6.1. Kamu Yönetimi Reformu:

Son yarım yüzyılı aşkın süredir devam eden kamu yönetiminde yeniden yapılanma çabaları özellikle 2000’li yılların başında hız kazanmıştır. Kamudaki yapının giderek hantallaşması, bir yandan bütçe içindeki devlete ait harcama kalemlerini şişirirken, bir yandan bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan değişimden uzak kalmasına sebep olmuş, öte yandan da vatandaşın isteklerine cevap veremez bir mekanizma oluşmuştur. Artık çalışmaz duruma gelen yapı sorgulanır hale gelmiştir. Bu da devletin varlık sebebinin ve insan yaşamındaki yerinin yeniden tartışılmasına temel hazırlamıştır. Devletin görevinin ne olduğu ve bunu nasıl ifa edeceği soruları kamuda reform çalışmalarının belki de zeminini oluşturmuştur. Özellikle *mali alandan gelen baskılar nedeniyle reforma zorlanan bir kamu yönetimi sisteminde, daha ziyade piyasa yapıcı strateji izlenmekte, devletin ekonomik ve sosyal yaşamdaki rolü azalmaktadır. Devletin rolünü daraltıcı anlamda yeniden tanımlayan bu*

---

96 Abdullah Yılmaz, AB’ye Uyum Sürecinde Türk Kamu Yönetiminin Dönüşümü Üzerine Notlar, s. 3

*yaklaşımında, devletin üstlenmeye devam ettiği hizmetleri yürütürken de piyasa mekanizmasından en geniş şekilde yararlanması ilkesi benimsenmektedir*⁹⁷.

Bu bağlamda kamu yönetiminde reform çalışmalarının miladı olarak Avrupa Birliği'ne uyum sürecinin başladığı dönem alınabilir. Öyle ki AB'ye üyelik sürecinde ele alınan önemli konulardan biri Türkiye'nin kamu yönetiminin daha etkin ve verimli hale getirilerek daha demokratik bir yapıya bürünmesi hedeflenmiştir. Bu çerçevede hayata geçirilmeye çalışılan ve Kamu Yönetimi Reformu başlığı altında incelenecek dönüşüm hareketinin temel amacı; kamu yönetim sistemini daha az maliyetle ve daha çok sorumlulukla etkin bir biçimde çalıştırırken, aynı zamanda bu yapının hem kendini sorgulayabilmesi hem de piyasalar ve sivil toplum kuruluşları ile daha aktif bir ilişki içinde olabilmesidir. Söz konusu hedef çerçevesinde yapılanları üç dönem halinde irdelemek mümkün:

1980 – 1985 Dönemi: Bu dönemin en önemli özelliği piyasalarda serbestleşmenin yaşanmasıdır. Bu bağlamda devlet yapısının da yeni piyasa düzenine ayak uydurması için çeşitli düzenlemeler gerçekleştirildi;

- Kamuda yasal ve yapısal serbestleşme,
- Devlet yardımlarının ve sübvansiyonların kaldırılması,
- Tasarruf önlemlerinin artırılması.

1990 – 2001 Dönemi: Bu dönemin en belirgin özelliği ekonomik krizlerdir. Özellikle ağır 5 Nisan 1994 ve Şubat 2001 krizleri devlete olan güveni oldukça sarstı. Ancak kamu yönetimine yönelik reformlar tüm olumsuzluklara rağmen konjonktürden de etkilenerek sürdü.

- Kamu İktisadi Teşekküllerinin özelleştirilmesi,
- Kamu hizmetlerinde etkinlik ve verimlilik politikalarının benimsenmesi,
- Düzenleyici kurumların kurulması.

---

⁹⁷ Yılmaz, Osman (2001), **Kamu Yönetimi Reformu: Genel Eğilimler ve Ülke Deneyimleri**, DPT Yayınları, Ankara, s. 93

2002 ve Bugün: Kamu yönetimine yönelik asıl reformlar bu dönemde yapılmaktadır. Özellikle AB'ye uyum çerçevesinde birçok yeni yasa çıkarılmış, "Kamu Yönetimi Reform" paketi hazırlanmıştır. 2003 tarihli bu paket bütüncül bir değişimi öngörmektedir. Paket çerçevesinde;

- Yönetimde saydamlık sağlayacak Bilgi Edinme Kanunu (Ekim 2003)
- Kamu mali yönetiminde performansa dayalı yönetime geçişi sağlayacak Kamu Maliyeti Yönetimi ve Kontrol Kanunu (Aralık 2003)
- Kamu çalışanları arasında etik değerleri pekiştirme amaçlı, Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kanunu (Mayıs 2004)
- Yerel yönetimlerin yetkisini arttırma amaçlı, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu (Temmuz 2004)
- 5393 sayılı Belediye Kanunu (Aralık 2004)
- 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu (Mart 2005)
- 5286 sayılı Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğünün Kaldırılması Hakkında Kanun
- 5449 sayılı Kalkınma Ajansları Kanunu
- Sözleşmeli Sağlık Personeli Çalıştırmayı öngören 4924 sayılı Kanun
- Kamu bütçe sistemini düzenleyen 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Yasası

Bununla birlikte, kamu yönetiminin tümünde daha kapsamlı bir değişiklik öngören ve 2004'te Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nda kabul edilen 5227 sayılı Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun 2005 yılında "tekil devlet anlayışını bozduğu" gerekçesiyle dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından veto edildi ve yürürlüğe giremedi. Söz konusu kanun temelde merkez yönetiminin yetkilerinin sınırlandırılarak yerel yönetimlere devredilmesine yönelik önerilerden oluşuyordu. Tasarıyla birlikte güvenlik, adalet, dış politika, istihbarat, eğitim ve diyanet işleri merkezi yönetimin sorumluluğunda kalırken,

kültürden spora, tarım ve köy işlerinden sanayiye, bayındırlıktan çevre ve ormana Bakanlıklara ait olan birçok görev ve yetkinin de yerel yönetimlere bırakılması planlanıyordu. Diğer bir deyişle, yerel yönetim sorumlu olduğu alanlarda tam ve tek yetkili olacaktı. Ak Parti hükümeti Köşk'ten onay alamayan paketi peyderpey yürürlüğe sokmaya çalışsa da “Kamu Yönetimi Reform” tam olarak yapılamamıştır.

Bölgesel Kalkınma Ajansları da kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması çerçevesinde Türkiye’de varlık alanı bulmuş, bu sebeple reformun eksik kalması ajansları da etkilemiştir.

3.6.2. Avrupa Birliği’ne Katılım Süreci

BKA’nın Türkiye’de var olabilme sebeplerinden biri de Avrupa Birliği’dir. İlk olarak BKA kavramı Türkiye’nin gündemine AB’ye tam üyelik müzakereleri sürecindeki Katılım Ortaklığı Belgesi’nde orta vadede yapılması gereken işler kapsamında girmiştir. 2003 yılına gelindiğinde Türkiye Avrupa Birliği Katılım Ortaklığı Belgesi’nde sunulan bölgesel gelişme yardımların yararlanabilmek için BKA’nın kurulma sürecini hızlandırdı. Çünkü yerinde yönetim anlayışının kabul edilmesi ile birlikte AB destekli bölgesel kalkınma programlarının yereldeki uygulama ve koordinasyonu için bölgesel kalkınma ajansları sorumlu olacaktı. İşte bu amaçla 8 Şubat 2006 tarihinde ‘5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun’ Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girdi.

3.7. TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI

Bölgesel Kalkınma Ajansı Türkiye için yeni bir kavram. Bu sebeple, ilk olarak pilot uygulamalar faaliyete sokuldu. Seçilen bölgeler ise Çukurova ve İzmir oldu. Kalkınma ajansları ile ilgili kanunun yürürlüğe girmesinden tam bir yıl sonra, 2007 yılının başında iki ajans faaliyete geçirildi.

3.7.1. Çukurova Kalkınma Ajansı:

Ajans, 25 Ocak 2006 tarihinde kabul edilen 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının, Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun’un

*Bakanlar Kurulu'na verdiği yetkiye dayanarak 31 Mayıs 2006 tarih ve 2006/10550 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile kuruldu*⁹⁸. Bölgesel kalkınmanın sağlanmasında ve sürdürülebilmesinde öncü ve etkin olmak vizyonunu benimseyen Ajans'ın misyonu görev tanımını ve bölgesini tanımlıyor; “Çukurova Kalkınma Ajansı, Adana ve Mersin illerinden müteşekkil TR62 Düzey 2 bölgesinin topyekûn kalkınması için iktisadi ve sosyal alanda sürdürülebilir büyümeyi sağlayacak araçları ve faaliyetleri tespit eden, geliştiren ve başarılı bir şekilde bölgede uygulayabilen bir Ajans olmayı hedefler.”⁹⁹ Türkiye’de kurulan Bölgesel Kalkınma Ajanslarının yapıları birbirleriyle benzer olduğu için çalışmada sadece Çukurova Kalkınma Ajansı’nın idari yapısına detaylı biçimde yer verilmiştir.

3.7.1.1. Ajansın Teşkilat Yapısı: Ajans kuruluş kanunu uyarınca Kalkınma Kurulu, Yönetim Kurulu, Genel Sekreterlik ve Yatırım Destek ofisinden oluşuyor.

3.7.1.1.1. Kalkınma Kurulu¹⁰⁰: *Çukurova Kalkınma Ajansı Kalkınma Kurulu, bölgesel gelişme hedefine yönelik olarak; bölgedeki kamu kurum ve kuruluşları, özel kesim, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve yerel yönetimler arasında işbirliğini geliştirmek ve ajansı yönlendirmek üzere oluşturmuştur. Kalkınma Kurulu Çukurova Kalkınma Ajansı'nın danışma organıdır.* Kurul’da 100 üyeden bulunuyor. Yüz üyenin 60’ını Özel ve Sivil Toplum Kuruluşları, 40’ını ise Kamu Kurum ve Kuruluşları oluşturuyor. Çukurova Kalkınma Ajansı iki ilden sorumlu olduğu için il bazında temsil de söz konusu. Buna göre, Kalkınma Kurulu’nda Adana’nın temsil oranı yüzde 53 iken Mersin’in temsil oranı yüzde 47.

5449 sayılı Kanun’da Kalkınma Kurulu’nun görev ve yetkileri de açık bir biçimde tanımlanmış¹⁰¹;

---

98 T.C. Çukurova Kalkınma Ajansı 2008 Yılı Faaliyet Raporu, s. 5

99 A.g.e, s. 7-8

100 T.C. Çukurova Kalkınma Ajansı 2008 Yılı Faaliyet Raporu, a.g.e, s. 10

101 A.g.e, s. 11

-Tek ilden oluşan bölgelerde yönetim kurulunda yer alacak özel kesim ve/veya sivil toplum kuruluşları temsilcilerini ve iki katı yedeklerini sırasıyla seçmek;

-Ajansın yıllık faaliyet ve iç denetim raporlarını görüşmek, değerlendirmek ve yönetim kuruluna önerilerde bulunmak;

-Bölgenin sorunlarına ve çözüm önerilerine, tanıtımına, potansiyeline ve önceliklerine yönelik olarak yönetim kuruluna tavsiyelerde bulunmak;

-Toplantı sonuçlarını Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı'na raporlamak ve toplantıya ilişkin bir sonuç bildirisi yayımlamak.

3.7.1.1.2. Yönetim Kurulu: Ajans'ın asıl karar alma mercii Yönetim Kurulu'dur. Yönetim Kurulu¹⁰²; *birden fazla ilden oluşan bölgelerde il valileri, büyükşehir belediye başkanları veya büyükşehir olmayan illerde il merkez belediye başkanları, il genel meclisi başkanları ve her ilden birer kişi olmak kaydıyla ticaret ve sanayi odası başkanlarından oluşur. Ancak, birden fazla ilden oluşan bölgelerdeki illerde; ticaret ve sanayi odalarının ayrı ayrı kurulmuş bulunması halinde, yönetim kurulunda yer alacak temsilci Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Yönetim Kurulu tarafından belirlenir.* Böylece Çukurova Kalkınma Ajansı Yönetim Kurulu, Adana ve Mersin Valileri, Adana ve Mersin Büyükşehir Belediye Başkanları, Adana ve Mersin İl Genel Meclisi Başkanları ile Mersin Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı'ndan ve Adana Ticaret Odası Başkanı'ndan oluşuyor. Yönetim Kurulu Başkanlığı'nı vali yürüyor. Temmuz 2010'dan bu yana Ajans Yönetim Kurulu'na Adana Valisi başkanlık ediyor.

3.7.1.1.3. Genel Sekreterlik: Ajans'ın icra organı konumundadır. Genel Sekreter, teknik ve destek personelden oluşmaktadır. Ayrıca Genel Sekreterlik'in bünyesinde, Planlama ve Programlama, Proje Uygulama, İzleme ve Değerlendirme ile Destek Hizmetleri Birimleri bulunmaktadır.

---

102 A.g.e, s. 11

3.7.1.1.4. Yatırım Destek Ofisleri¹⁰³: *Yatırım Destek Ofisleri, bölge illerinde, yönetim kurulu kararı ile biri koordinatör olmak üzere, en çok beş uzmandan oluşacak şekilde teşkil edilir. Çalışan uzman personel sayısı, bölge ve ilin ihtiyaçlarına cevap veremez hale geldiği takdirde bu sayı, Yönetim Kurulu kararı ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı'nın onayı ile artırılabilir. Yatırım Destek Ofisleri görevleri ile ilgili olarak Genel Sekreterliğe karşı sorumludur. Yatırım Destek Ofislerinin görev ve yetkileri şu şekildedir:*

-Bölge illerinde, özel kesimdeki yatırımcıların kamu kurum ve kuruluşlarının görev ve yetki alanına giren izin ve ruhsat işlemleri ile diğer idari iş ve işlemlerini ilgili mevzuatta belirtilen süre içerisinde, ilgili mevzuatta bir süre belirtilmemişse öncelikle ve ivedilikle sonuçlandırmak üzere Yönetim Kurulu adına tek elden takip ve koordine etmek, yatırımları izlemek;

-İlgili mevzuattaki başvuru koşulları ve istenen belgeler doğrultusunda yatırımcıya bilgi vermek ve yol göstermek.

-Başvurular hakkında ön inceleme yapmak.

-4'üncü madde uyarınca çıkarılacak olan düzenlemelerde belirtilen işlemleri yapmak.

-İş ve işlemler konusunda valiliğe ve genel sekreterliğe bilgi vermek.

3.7.2. İzmir Kalkınma Ajansı:

Ajans, Bazı Düzey 2 Bölgelerinde Kalkınma Ajansları Kurulmasını öngören Bakanlar Kurulu 2006/10550 sayılı kararnamesi 6 Temmuz 2006 tarih ve 26220 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmasının ardından İzmir ili merkez olmak üzere TR31 Düzey 2 bölgesinde kuruldu. Teşkilat yapısından vizyon tanımına kadar Çukurova Kalkınma Ajansı ile benzerlik gösteren İzmir Kalkınma Ajansı pilot uygulama sürecinde de benzer kaderi paylaşmıştır. Her iki ajans da kuruldukları 2007 yılının başından 2008 Nisan'ına kadar faaliyette bulunamamışlardır.

---

103 T.C. Çukurova Kalkınma Ajansı 2008 Yılı Faaliyet Raporu, a.ge., s. 15-16

Çalışmanın bir önceki bölümünde, BKA'nın Türkiye'deki varlığının temel unsurları olarak AB'ye uyum süreci ve bu süreç çerçevesinde hayata geçirilmeye çalışan Kamu Yönetimi Reformu olduğundan bahsedilmişti. Ancak AB'ye üyelik müzakereleri hız kaybederek devam etmekte, Kamu Yönetimi Reformu'nun tüm boyutlarıyla hayata geçememesi "Reform başarısız mı oldu" sorusunu gündeme getirmektedir. Hal böyle olunca, varlık sebeplerinde sağlanamayan başarının BKA'nın performansını da etkileyeceği düşünülmektedir. Bu durum hem BKA'na tepki duyulmasına hem de söz konusu yapılara karşı çeşitli eleştirilerin getirilmesine zemin hazırlamaktadır.

3.8. BKA'NA İLK TEPKİ

Çukurova ve İzmir Kalkınma Ajanları aslında başlangıçta pilot uygulamalardı. Ancak beşer yıllık kalkınma planları ile yetişen bir bürokrasi böyle bir kalkınma anlayışını kolay kolay kabullenmeyecekti. Ulusalci ve merkezi planlamadan yana olan bazı çevreler Bölgesel Kalkınma Ajanslarını dava konusu haline getirdi. Süreç yaklaşık bir yıl sürdü.

İlk olarak¹⁰⁴ 5449 sayılı *Kalkınma Ajanslarının, Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun'un Anayasaya aykırılığı* savıyla *Anayasa Mahkemesi'ne iptal davası açıldı. Ayrıca, Kalkınma Ajansları Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik ile Bazı Düzey 2 Bölgelerinde Kalkınma Ajansları Kurulmasına Dair Bakanlar Kurulu Kararı aleyhine Danıştay'a yürütmeyi durdurma istemli olarak iptal davası açıldı. Danıştay 10'uncu Dairesi dava konusu Yönetmeliğin 30 Ocak 2007 tarihinde, Bakanlar Kurulu kararının ise 14 Mart 2007 tarihinde yürürlüğünün durdurulmasına ve bu düzenlemelerin dayanağı olan 5449 sayılı kanunun muhtelif maddelerinin Anayasa'ya aykırılığı iddiasıyla itiraz yoluyla Anayasa Mahkemesi'ne başvurulmasına karar verdi. Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesi Ajanslarla ilgili davaları tek dosyada birleştirerek, 23 Şubat 2008 tarihli ve 26796 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 30 Kasım 2007 tarihli ve E.2006/61, K.2007/791 sayılı gerekçeli kararında; ajansların taşıdığı nitelikler itibariyle birer kamu*

---

104 T.C. Çukurova Kalkınma Ajansı 2008 Yılı Faaliyet Raporu, a.g.e., s. 7-8

tüzel kişisi olduğu sonucuna vararak, kanununun 18'nci maddesi üçüncü fıkrası altıncı cümlesi ile 26'ncı maddesini iptal etti, diğer hükümlere ilişkin talepleri ise reddetti.

Anayasa Mahkemesi'nin ilgili kararı ardından Danıştay 10'uncu Dairesi 2006/10550 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'nın Kalkınma Kurulu ile ilgili hükümlerinin yürürlüğüne durdurulmasının devamına, bunlar dışındaki diğer maddelerin yürürlüğüne durdurulmasının kaldırılmasına 5 Şubat 2008 tarihinde karar verdi. Ayrıca, yine Danıştay 10'uncu Dairesi Kalkınma Ajansları Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğin yürürlüğüne durdurulmasının kaldırılmasına 5 Şubat 2008 tarihinde karar verdi.

Yukarıda belirtilen Anayasa Mahkemesi kararları ve buna bağlı Danıştay 10'uncu Dairesi'nin kararları neticesinde Ajanslar tekrar faaliyetlerine başladı. Ayrıca, Kalkınma Kurulu ile ilgili doğan yeni bir düzenleme ihtiyacı Bakanlar Kurulu'nun 2008/14306 sayılı kararı ile giderildi ve bu kararın yürürlüğe girdiği 22 Kasım 2008 tarihinde Çukurova Kalkınma Ajansı ve İzmir Kalkınma Ajansı Kalkınma Kurulları yeniden oluşturularak faaliyetlerine başladı.

3.9. BKA'NA YÖNELİK ELEŞTİRİLER VE ENDİŞELER

Bölgesel Kalkınma Ajansları'na karşı çıkanlar sadece eski alışkanlıklarından vazgeçmek istemeyenler değildi. Bazı kesimlerin haklı olabilecek itiraz sebepleri de vardı.

3.9.1. Bağımlılık ve Kamu Kimliği

BKA görev tanımları gereği esnek olmak zorunda olan yapılar. Ancak ajans yönetimlerinin Devlet Planlama Teşkilatı ile organik bir bağı bulunuyor. Bu bağ da beraberinde endişe ve eleştirileri getiriyor. İlk eleştiri, ajansın performansının bağımsız bir biçimde kendi etkinliği ile belirlenemeyeceği. Diğer bir deyişle, ajansın etkinliğinin DPT'nin etkinliği ile birebir ilişkili olması. DPT'nin ajanslar üzerindeki etki alanı oldukça geniş. Öyle ki BKA'nın;

- Yıllık çalışma programları
- Performansları
- İç ve dış kaynak tahsisinin nasıl uygulanacağı
- İlgili yönetmeliklerin oluşturulması

ile ilgili tüm hususlarda DPT'nin onayı gerekiyor. Bu bağımlılık da “BKA DPT'nin bölgesel büroları” algısını güçlendiriyor. Kamu tarafından bu bağımlılık, “Kısa dönemde önemli ve BKA'na yaparak öğrenme fırsatı sağlıyor” şeklinde yorumlansa da özellikle daha uzun dönemde DPT'nin etkisi, ajansların âdemi merkezîyetçi yapısına zarar verebilir.

İkinci eleştiri noktası, ajansın bir kamu kurumu kimliğine sahip olması. Bu sebeple, *küçük, etkin ve çekirdek bir teknik kadroyla çalışması öngörülen BKA'nın zamanla, sıradan bir Kamu İktisadi Kuruluşu gibi, istihdam alanı olarak görülebilmesi. Bunun yanında BKA'nın, siyasi otoritenin ağırlığı yanında yerel dinamiklerin de katkısı ile; hantal, siyasi müdahalelere açık, büyük ölçekli ve geniş kadrolu bir yapı haline gelme riski de mevcut*¹⁰⁵.

3.9.2. Rekabete Sağlanan Katkı

Diğer önemli bir eleştiri noktası BKA'nın sağladığı genel katkı. Soru şu; “Bölgelerarası rekabet politikalarının bölgesel dengesizliklerin giderilmesine ne ölçüde katkı sağlıyor?” Sorunun sorulma sebebi ise özellikle Avrupa Birliği'ne aday bazı ülkelerin yaşadığı deneyimler. *Zira aday ülkelerin bazılarındaki deneyimler bölgesel rekabet politikalarının eşitlik getirmediğine, aksine eşitliği daha da artırdığına işaret ediyor. Örneğin Polonya'da 1990'lardan bu yana uygulanan bu türdeki politikaların eşitsizliği artırıcı sonuçlar doğurduğu, diğer ülkelerde de benzer durumlar olduğu ancak, sadece olumlu örneklerin kamuoyuna yansıtılarak yanlış bilgilendirme yapıldığı ifade ediliyor*¹⁰⁶.

---

105 Filiz Tutar ve Mehmet Demiral, *Yerel Ekonomilerin Yerel Aktörleri: Bölgesel Kalkınma Ajansları*, s. 14

106 Metin Berber, *Türk Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yeni Arayışlar: Kalkınma Ajansları ve Türkiye'de Uygulanabilirliği*, s. 10

3.9.3. Değişen Üretim Modelleri

Sanayileşmede yaşanan değişimler de BKA'nın eleştirilmesine sebep oluyor. Son dönemde üretim anlayışının ölçek ekonomisinden, Fordist üretim modelinden sıyrılarak daha küçük ölçekli, daha esnek işletmelerin gerçekleştirdiği Post-Fordist bir anlayışa kayması ulusal kalkınmanın önemini zayıflatıyor, yerelleşmeyi teşvik ediyor. Böyle bir sürecin Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde birçok soruna yol açacağı getirilen eleştirilerden.

3.9.4. Devlet Otoritesinin Zayıflama İhtimali

Bununla birlikte, *Avrupa Birliği vatandaşlarına daha iyi hizmet verebilmek için halka en yakın yönetim birimi olan yerel yönetimlerin gelişmesine büyük önem veriyor. AB fonlarının kayda değer bir bölümü yerel ve bölgesel yönetimlerin daha iyi çalışabilmeleri için ayrılmış durumda. Avrupa Birliği'nde tek bir yerel yönetim sistemi yok. AB, yerel yönetimlerin örgütlenme tarzı ve görev ayrımı gibi yerel yönetim sistemine ilişkin konularda üye ülkelere herhangi bir yaptırımda bulunmaz; bu nedenle üye ülkelerin yerel yönetim sistemlerinde farklılıklar bulunmuyor. Ancak, AB sınırları içerisinde yerel yönetimler için ortak bir yönetim kavramı geliştirildi. Bu anlayışın en temel özelliği demokratik ve katılımcı bir yönetimin desteklenmesi. AB'nin benimsediği "yerindelik" ilkesi yerel yönetimlerin yetkilerinin büyük ölçüde genişlemesine yol açtı. Merkezi idarenin görev ve yetkilerinin yerel yönetimlere devredilmesi, mutlaka demokratikleşme, kaynakların daha verimli ve etkili kullanımı, daha başarılı hizmet, israfın ve yolsuzlukları önlenmesi anlamına gelmiyor. Yerel yönetimlere fazla yetki ve güç devri, ilk aşamada üniter devlet yapısının zayıflatılmasına ve parçalanmasına, eyalet sistemine ve federal devletlere, ikinci aşamada ise küçük, zayıf ve bağımlı devletlerin oluşumuna sebep olabilmekte. Bu endişe Türk kamuoyunda da taraftar buluyor ve dile getiriliyor¹⁰⁷.*

---

107 A.g.e.

Tablo 3.3. BKA'na Yönelik Eleştiriler

-
- *Anayasal tanımlara uygun olmayan ve ne yerel ne merkezi ne özel ne kamu idaresi niteliği taşıyan, kimliği belirsiz bir yapı oluşturulması;*
  - *Anayasa'ya göre yürütme organının ancak kanun ile asli olarak düzenlenmiş olan bir alanda düzenleme yetkisi kullanabileceği, bu nedenle bölge kalkınma ajanslarının kurulmasında veya kaldırılmasında Bakanlar Kuruluna yetki verilmesinin Anayasaya aykırılık teşkil edebileceği;*
  - *Kamu kaynağı kullanan ve yönetiminde önemli kamu ajanlarını barındıran bir tüzel kişiliğin kamu tüzel kişisi olarak tanımlanmamasında ısrar edilmesi;*
  - *Bölgesel Kalkınma Ajansları'nın Yönetim Kurulu Başkanı olan valilerin, toplanan fonları, "tarafsız kamu görevlisi" sıfatı dışına çıkararak dar bir kesime kullandıracak olması;*
  - *Bölgesel Kalkınma Ajansları'nın "iş takipçisi devlet" modeli yaratması ve diğer kamu kurumlarının yetki alanlarına müdahale edebilmesi;*
  - *Bölgesel Kalkınma Ajansları'nda toplanacak fonların (esas olarak kamu kaynakları ve AB yardımlarının) hangi temel ilkelere, önceliklere ve sektörel teşvik politikalarına göre kullanılacağına yasada belli olmaması;*
  - *Merkezi bütçenin vergi gelirlerinin yüzde yarımının Bölgesel Kalkınma Ajansları'na aktarılmasında "gelişmişlik derecesi" gibi ölçütlerin hangi yönde etki edeceğinin belirlenmemiş olması;*
  - *Kamu gücünün ve kamu kaynağının aktarıldığı bu yeni idari kademenin kamu denetimi dışında bırakılması;*
  - *Devlet İhale Kanunu, Kamu İhale Kanunu ve Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu hükümlerine tabi olmaması ve göstermelik bir iç denetim üzerine dış denetim olarak da sadece bağımsız denetim kuruluşlarının yani piyasanın denetiminin öngörülmesi; Sayıştay denetiminin fiilen dışlanması;*
-

- Bürokrasiyi azaltma iddiasıyla yeni bürokrasiler, iller ve bölgeler arasında yeni çekişmeler, yeni idari kademeler ve denetim dışı 26 adet yeni harcama birimi yaratılması;

- Bölgesel Kalkınma Ajansları yönetim kurulları bileşiminin bir ekonomik sosyal konsey oluşumunun çok gerisinde kalması; hatta, çok sayıda bölgede tarımsal etkinliklerin yoğunluğuna rağmen ne Ziraat Odası, ne Ticaret Borsası, ne de Ziraat Mühendisleri Odası temsilcisine dahi yer verilmemiş olması;

- Tasarı ile görev süresi 2007 yılına kadar uzatılan GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatının kapatılmasının öngörülmesi, ancak, Tasarıda GAP çerçevesinde götürülen birçok hizmetin nasıl yürütüleceği konusunda bir düzenlemenin yer almaması;

- Bölge çapında yatırımları harekete geçirecek herhangi bir kaynağın bulunmadığı durumlarda nasıl kaynak aktarılacağına açıklık getirilmemesi;

- Ülkemizde aynı ilin ilçeleri arasındaki gelişmişlik farkları giderilmemiş iken farklı illeri kapsayan ajansların bu farkı nasıl gidereceğinin belirtilmemesidir.

Kaynak: Maç, Nazlı (2006), “Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye” Konya Ticaret Odası Etüd Araştırma Servisi-Araştırma Raporu, Sayı: 2006-117/76, Konya. <http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/kalkinmaajans.pdf>

Sonuç olarak, “Kamu Yönetimi Reformu”nun tamamlanamamış olması, bu reformun önemli yansımalarından biri sayılan BKA’nı da tehdit etmektedir. Özellikle kalkınma düşüncesine önemli ve farklı bir yaklaşım getirmesine rağmen BKA’nın merkezîyetçi yaklaşımdan sıyrılamadığı düşünülmektedir. Ekonomi Politikaları Araştırma Enstitüsü’nün “Bölgesel Kalkınmada BKA Genel Görünümü” isimli çalışması bu düşüncelere karşı bazı öneriler sunuyor¹⁰⁸:

---

108 http://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/12814493786.Bolgesel_Kalkinmada_BKA_larin_Genel_Gorunumu.pdf

- İkincil mevzuat daha çok şey anlatacak,
- Kanun bir pilot uygulaması gibi değerlendirilmeli,
- İlk BKA (İzmir, Adana-Mersin) ve GAP-BKİ tamamlayacak,
- Bu BKA'nın seçiminde mevcut deneyimden faydalanmak istendiği görülüyor
- Yerel kalkınma fikri ve inisiyatifleri diğer bölgelerde de teşvik edilmeli
- İlk uygulamaların ardından kanun gözden geçirilmeli,
- Kamu özel sektör ortaklığı avantaj,
- Özel sektörün politika tasarım kapasitesi güçlendirilmeli
- İşbirliği mekanizması kurmak işletmekten daha kolay,
- Bölgesel düzeyde sahiplenme çok önemli,
- Yerel aktörlerin daha geniş katılımı
- Merkezi düzeyde sahiplenme,
- Merkezi yönetimlerle daha sağlam ilişkiler (Bakanlıklar, İçişleri, Maliye, Hazine)
- Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, TİKA, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile daha iyi tanıtım için koordinasyon
- Kamu yönetimi reformu ve yerelleşme süreci ile ayrı tutulmamalı,
- Diğer kalkınma araçları ile eşgüdüm sağlanmalı,
- OSB, Teknoparklar, Kümelenme, İş Kuluçkaları vs.

Tüm bu endişe ve eleştirilere rağmen bugün, 2009/15236 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulan 16 kalkınma ajansı ile birlikte, 26 Düzey2 bölgesinin tamamında kalkınma ajanslarının kuruluşu tamamlandı¹⁰⁹.

Tablo 3.4. Türkiye'deki Bölgesel Kalkınma Ajansları

AJANS İSMİ	MERKEZİ	KAPSADIĞI İLLER
İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA)	İzmir	İzmir
Çukurova Kalkınma Ajansı (ÇKA)	Adana	Adana, Mersin
İstanbul Kalkınma Ajansı (İSKA)	İstanbul	İstanbul
Mevlana Kalkınma Ajansı (MEVKA)	Konya	Karaman, Konya
Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı (OKA)	Samsun	Amasya, Çorum, Samsun, Tokat
TRA1	Erzurum	Bayburt, Erzincan, Erzurum
Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı (DAKA)	Van	Bitlis, Hakkâri, Muş, Van
İpekyolu Kalkınma Ajansı (İKA)	Gaziantep	Adıyaman, Gaziantep, Kilis
Diyarbakır Şanlıurfa Kalkınma Ajansı (DUKA)	Diyarbakır	Diyarbakır, Şanlıurfa
Dicle Kalkınma Ajansı (DİKA)	Mardin	Batman, Mardin, Şırnak, Siirt
TR21	Tekirdağ	Edirne, Kırklareli, Tekirdağ
TR22	Balıkesir	Balıkesir, Çanakkale
TR32	Denizli	Aydın, , Muğla
TR33	Kütahya	Afyonkarahisar, Kütahya, Manisa, Uşak

TR41	Bursa	Bilecik, Eskişehir, Bursa
TR42	Kocaeli	Bolu, Düzce, Kocaeli, Sakarya, Yalova
TR51	Ankara	Ankara
TR61	Isparta	Antalya, Burdur, Isparta
Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı (DOĞAKA)	Hatay	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
Ahiler Kalkınma Ajansı	Nevşehir	Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Niğde, Nevşehir
TR72	Kayseri	Kayseri, Sivas, Yozgat
TR81	Zonguldak	Bartın, Karabük, Zonguldak
Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı	Kastamonu	Çankırı, Kastamonu, Sinop
TR90	Trabzon	Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Trabzon
TRA2	Kars	Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars
TRB1	Malatya	Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli

Kaynak: <http://www.dpt.gov.tr/bgyu/kalkinmaajans/ajans.html>

SONUÇ

Coğrafi anlamda artık Türkiye’de her bölgeden sorumlu bir bölgesel kalkınma ajansı mevcut ve BKA şimdiden önemli sorumluluklar üstlenmeye başladı bile. Örneğin, BKA sorumluluk alanlarında faaliyet gösteren ve destek almak isteyen küçük ve orta ölçekli şirketler için bir ‘iş yapma modeli’ ortaya koyuyor. Her yıl yeniden düzenlenen ‘Mali Destek Programı Proje Uygulama Rehberi’ bu anlamda oldukça önemli bir yol gösterici niteliğinde. Rehber, *Kalkınma Ajansları tarafından sağlanacak mali ve teknik desteklerin yararlanıcıları için sözleşme yönetimini, sözleşme yükümlülüklerini, satın alma kurallarını ve projelerin izleme çerçevesini açıklıyor*¹¹⁰. Bu sayede proje sahipleri projenin tüm süreçlerinde gerekli usuller hakkında genel bir bilgi edinebiliyor. *Bir başka deyişle, bu doküman Ajans ile yararlanıcılar arasında imzalanan proje sözleşmesinin nasıl yönetilmesi gerektiği hakkında sözleşmeye hak kazanılmasından nihai rapor ve ödemeye kadar olan tüm konularda bilgi sağlıyor*¹¹¹.

Ayrıca ajanslar projelerin sorumluluk alanları içinde tanıtılmasını sağlıyor. Bu çerçevede yapılan organizasyonları da BKA düzenliyor. Projelerin tatbiki sırasında da BKA’nın sorumlulukları oldukça yoğun. Projelerin izlenmesi, desteklenmesi ve ardından değerlendirilmesiyle ilgili tüm alanlarda BKA görev alıyor.

Bununla birlikte gelişmiş ülkelerin neredeyse tamamı, *KOBİ ve yerel girişimciliğe dayanan ve yerel potansiyeli harekete geçirerek yerel gelişim sağlamaya çalışan, yabancı sermaye yatırımlarını çekmeyi ve dünya*

---

110 2009 Yılı Mali Destek Programı Proje Uygulama Rehberi, s.3

111 A.g.e.

*ekonomisinde üstünlük elde etmeyi hedefleyen ve merkezi politikalardan ziyade özel sektör ve yerel girişimciyi esas alan bir bölgesel kalkınma anlayışını benimsiyor*¹¹². Böyle bir anlayışta baş aktörler de BKA oluyor. Bu tür küresel bir eğilimin Türkiye’yi de derinden etkilemesi de oldukça doğal. Dolayısıyla, sadece kalkınmayı değil aynı zamanda küresel arenada rekabet edebilmeyi amaçlayan Türkiye’de BKA’nın varlıkları zorunluluk halini alıyor.

Söz konusu zorunluluk anlayışta da değişimlere sebep oluyor. *Geçmişte Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajansları’nın geri kalmış bölgelerde kurulmasına yönelik öneriler bulunurken*¹¹³, bugün İstanbul’da dahi Ajans kurulabiliyor. Çünkü ajanslar misyonlarının çerçevesini genişleterek ihtiyaç doğrultusunda bölgelerin tanıtımlarını da yapabiliyor. Küresel rekabet sadece ülkeleri değil artık bölgeleri de birbirleriyle yarışır hale sokmuyor. Bu durumda da bölgeler yatırımlarını kendi alanlarına çekebilmek adına bilinirliklerini arttırmak durumunda. *Bu tür tanıtım faaliyetlerinde Londra Kalkınma Ajansı’nda olduğu gibi Bölgesel Kalkınma Ajansları çalışma grupları kurarak yönlendirici rolde bulunmaktadır*¹¹⁴.

Avrupa Birliği’ne üyelik sürecinin de BKA’nın Türkiye’de gelişmesinde önemli katkısı var. *Avrupa Birliği’ne üye olmak ve Türk hukuk sistemini, yönetim yapısını ve her alandaki politikalarını AB ile uyumlu hale getirmek, yadsınamayacak bir değişim faktörüdür. Bölgelere ilişkin politikaları bu değişim rüzgârının dışında kalması düşünülemez. Kaldı ki, AB’de de bölge politikaları ve fonlar en etkili araçların başında gelmektedir. Bu nedenle, Türkiye’de, bu alanda yeni bir döneme girilmesi kaçınılmaz gözükmektedir*¹¹⁵. Zaten Avrupa Birliği’ne giriş sürecinde Türkiye bölgesel gelişmeyi gerçekleştirebilmek için, AB’nin üye devletlere kullandığı teşvik fonlarından

---

112 Yunus Emre Özer, **Küresel Rekabet-Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye**, Review of Social, Economic & Business Studies, Vol.9/10, s. 404

113 Özer, a.g.e., s. 409

114 Özer, a.g.e., s. 406

115 Göymen, **Türkiye’de Bölge Politikalarının Evrimi ve Bölgesel Kalkınma Ajanslar**, a.g.e., s.12

*yararlanmak ve bölgesel politikalarını AB'ye uyumlaştırmak için BKA'nın oluşturulması gibi yeni bir uygulamanın içine girmiştir*¹¹⁶.

Ancak, bölgesel kalkınmaya yönelik stratejilerin hazırlanması ve takibi sürecinin merkezi yönetimden yerele geçişi henüz Türkiye için çok yeni bir kavram. Hele ki kalkınma ajanslarının henüz, sundukları programlara yönelik sağlıklı geri dönüşlerinin oluşmadığı düşünüldüğünde, bu yeni kalkınma anlayışının Türkiye'deki bölgesel kalkınmaya analizini yapmak neredeyse imkânsız.

Bununla birlikte bölgesel farklılıkların ortadan kaldırılması, her ülkenin başarıya garantisi olmayan, zor bir mesele. Özellikle işin finansal boyutu hiç tahmin edilemeyen ötesine dahi geçebilir. Ayrıca, *mali boyutu ağır basan çok yönlü bir sistemin geliştirilerek uygulanmasını gerektirmektedir. AB, bölgesel politikasını bu çerçevede geliştirmektedir. Özellikle, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin kalkınma çabalarında sağladığı katkı da yine aynı doğrultudadır. Ancak, Türkiye için öngörülen katılım öncesi strateji, bölgesel gelişmişlik farklılıklarını azaltmaya yönelik gayretleri finanse etmekten çok uzaktır. Sorunun çözümünde temel görev merkezi hükümete düşmektedir. Oysa benimsenmiş olan modelin temeli, devletin ekonomik ve sosyal yaşama müdahalesinin en aza indirgenmesi esasına dayanmaktadır. Geri kalmış bölgelere uygarlığın nimetlerini taşıma ve bu bölgelerde üretimi, istihdamı artırma görev ve sorumluluğunu taşıyan bir devlet anlayışı bu yaklaşımla ters düşmektedir. Bu bağlamda Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Türk idari, yönetim ve ekonomik yapısı ile uyuşması epey zaman alacak gibi görünmektedir*¹¹⁷.

---

116 Berber, a.g.e., s. 11

117 Berber, a.g.e., s. 12

KAYNAKÇA

AMIN Ash, An Institutional Perspective on Regional Economic Development, International Journal of Urban and Regional Research, 23:2, 1999, s. 365

ARI F. Aylan, Bölgesel Kalkınma Politikalar ve Yeni Dinamikler, Derin Yayınları, 2006, İstanbul, s. 157

BERR A., Local and Regional Economic Development Agencies in Australia, Report Prepared for the Local Government Association of South Australia, Flinders University, May, 2002

BERBER Metin, Türk Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yeni Arayışlar: Kalkınma Ajansları ve Türkiye’de Uygulanabilirliği, s. 10

BOZKURT Veysel, Küreselleşme: Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar, Alfa Yayınları, Bursa, 2000, s. 18

BRASCHE Ulrich, Avrupa Birliği’nin Bölgesel Politikası ve Türkiye’nin Uyumunu, İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı, 2001, s. 14-15

CATENACCI B., Local Economic Development Agencies, UNOPS, OIT, Roma 2000

ÇAKMAK Erol, Yerel Ekonomi ve Kalkınma Ajansları, İmaj Yayınevi, Ankara, Aralık 2006, s. 65

DAĞ R., Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinin Gelişmesi Örneğinde Bölgesel Kalkınma Makro Politikaları, TESEV Konferansı Tebliği, 25 Ocak 2000, İstanbul, s. 7

DEMİRAL Mehmet, Yerel Ekonomilerin Yerel Aktörleri: Bölgesel Kalkınma Ajansları, s. 14

DİNLER Zeynel, Bölgesel İktisat, Ekin Yayınevi, Bursa 2001, s.1

DOKUZUNCU Kalkınma Planı, 2010 Yılı Programı, s. 230

DPT Ön Ulusal Kalkınma Planı Bölgesel Gelişme Stratejileri (Taslak), Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Temmuz 2003, Ankara

DPT Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayını, 2000, Ankara

ERAYDIN Ayda, The Roles of Central Government Policies and The New Forms of Local Governance in The Emergence of Industrial Districts, 2001

EURADA Development agencies and enterprises, s. 2,

FİLİZTEKİN Alpay, Türkiye’de Bölgesel Farklar ve Politikalar, TÜSİAD Yayınları, Yayın No. TÜSİAD-T/2008-09/471, 2008, s. 95

GAP İDARESİ Ana Rapor, 2002, Ankara, s. 7

GIDDENS Antony, Modernliğin Sonuçları, Çev. E. Kuydil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 62

GOLDSMITH Edward, The Winners and the Losers, The Case Against the Global Economy, (ed.), Sierra Club, San Fransisco, 1998, s. 171–181

GÖYMEN Korel, Role of Local Administration in Local Development in Regional Development and Rural Poverty, TESEV, 2000, İstanbul

GÖYMENK., Türkiye’de Bölge Politikalarının Evrimi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları, İstanbul Politikalar Merkezi yayını, İstanbul,2005, s. 35-60

GÖYMEN Korel, Türkiye’de Bölge Kavramı ve Politikalarının Gelişimi, Avrupa Birliği ve Türkiye’de Bölgesel Yönetişim Sempozyumu, 2003, İstanbul, s. 5-6

GIUDICE M., Local Economic Development Agencies: Mozambique, Systematizing an Experience, Maputo, Mozambique, Mayıs, 2003

SEYİDOĞLU Halil, Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama, Turhan Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 185

HUGHES James T., The Role of Development Agencies in Regional Policy: An Academic and Practitioner Approach, Urban Studies, Vol. 35, No. 4, 1998, s.620

ILDIRAR Mustafa, Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri, Nobel Yayınları, Ekim 2004, s. 120

ILO IDEASS, Geneva, Eylül 2003

JESSOP Bob, Küreselleşme, Devlet, Kriz ve Gelecek Üzerine, Yeniden Devrim Dergisi, 2008, s. 81

KAZGAN G., Küreselleşme ve Ulus-Devlet, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 243-287

KELEŞ Ruşen, Bölge Gerçeği ve Avrupa, Çağdaş Yerel yönetimler Dergisi Cilt 7 Sayı 2, Ankara, 1998, s.6-7

KEYDER Çağlar, Ulusal Kalkınmacılığın İflası, Metis Yayınları, İstanbul, 2004, s. 9

KÖSE A. Haşim, Küreselleşme, Kriz ve Ulus Devletin Rolü , Ankara Üniversitesi S.B.F., s. 2

KRUGMAN Paul, Space: The Final Frontier, Journal of Economic Perspectives, 1998, 12(2), s. 162

KUMRAL Neşe, Ekonomik Kalkınma Ajansları ve Girişimciliğin Teşviki, EĞİAD Ekonomik Raporlar, No:10, İzmir 1994, s.7

LEE Chung H., The Role of the State in Economic Change, The American Political Science Review, Vol. 91, No. 1, Mart 1997, s. 208-209

LEEW., **Regional Innovation System Built by Local Agencies: An Alternative Model of Regional Development**, Kyongnam Development Institute Working Paper, 2002, s. 4

LEVY B., **Globalization and Development: Facing the Challenges, The Political Economy of Globalization**, Kluwer Academic Publishers, Boston 1997, s. 317

MANDER Jerry, **The Winners and the Losers, The Case Against the Global Economy**, (ed.), Sierra Club, San Fransisco, 1998, s. 171–181

MARTIN Ron, **Paul Krugman's Geographical Economics and Its Implications for Regional Development Theory: A Critical Assessment**, Clark University Economic Geography, Vol. 72, No. 3, Temmuz 1996, s. 12

MAUDE A., **Local and Regional Economic Development Agencies in Australia**, Report Prepared for the Local Government Association of South Australia, Flinders University, May, 2002

MENĐİ Ayşegül, **Avrupa Birliği'nde Bölgeler Karşısında Yerel Yönetimler**, Ankara, 1998, s. 43

ÖZEN Pınar, **Bölge Kalkınma Ajansları**, TEPAV, Ankara, Mayıs 2005, s.6

ÖZER Yunus Emre, **Küresel Rekabet-Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye**, Review of Social, Economic & Business Studies, Vol.9/10, s. 404

PARK S.Y., **Regional Innovation System Built by Local Agencies: An Alternative Model of Regional Development**, Kyongnam Development Institute Working Paper, 2002, s. 4

POSE Andres-Rodriguez, **Local Economic Development as an alternative approach to economic development in Sub-Saharan Afric**, Paper prepared for the World Bank-Netherlands Partnership Program Evaluating and Disseminating Experiences in Local Economic Development (LED), 2005, s.18

REEVES Teresa, **AB ve Türkiye'de Bölgesel Kalkınma**, Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu, 7-8 Eylül 2006, Ankara

SUNLEY Peter, Paul Krugman's Geographical Economics and Its Implications for Regional Development Theory: A Critical Assessment, Clark University Economic Geography, Vol. 72, No. 3, Temmuz 1996, s. 12

T.C. ÇUKUROVA Kalkınma Ajansı 2008 Yılı Faaliyet Raporu, s. 5

TIJMSTRA Sylvia , **Local Economic Development as an alternative approach to economic development in Sub-Saharan Afric**, Paper prepared for the World Bank-Netherlands Partnership Program Evaluating and Disseminating Experiences in Local Economic Development (LED), 2 2005, s.18

TOK N., **Küreselleşme ve Ulus-devletin Dönüşümü, Devletin Dönüşümü ve Yeni Dönem Kamu Yönetimi**, (ed.) M. Özel – V. Eren, Çizgi Kitapevi, Konya, 2008 s.15-36

TUCKER David, **Bright Future for Regional Development Agencies**, Public Eye, No. 34., November 2000,

TUTAR Filiz, **Yerel Ekonomilerin Yerel Aktörleri: Bölgesel Kalkınma Ajansları**, s. 14

ULUSAL Program 2003, s. 586

WALLERSTEIN Immanuel, **Liberalizmden Sonra**, Metis Yayınları, İstanbul, 1998

WORLD Bank, **Globalization, Growth and Poverty**, A World Bank Policy Report, World Bank & Oxford University Press, New York, Ocak 200), s. 28–31

YILDIRIM Z. Refia, **Kamusal Malların Özelleştirilmesinde Kullanılan Yöntemler**, 4. Maliye Eğitimi Sempozyumu, İzmir, 1988, s. 191

LİNKLER

- <http://en.wikipedia.org/wiki/ERDF>
- http://en.wikipedia.org/wiki/European_Social_Fund
- http://ec.europa.eu/regional_policy/funds/procf/cf_en.htm
- http://info.worldbank.org/etools/docs/library/166856/UCMP/UCMP/7_leda.html
- http://www.acca.co.uk/publications/public_eye/34/21613
- http://www.dpt.gov.tr/bgyu/kalkinmaajans/kalkinma_ajansNedir.html
- <http://www.ena.lu/>
- http://www.eurada.org/site/files/SME%20support/RDA%20and%20enterprises_E.pdf
- <http://www.gap.gov.tr/gap/gap-nedir>
- <http://www.gap.gov.tr/gap/gap-in-hedefleri>
- <http://www.ikv.org.tr/pdfs/85dc8f96.pdf>
- http://www.ilo.org/dyn/empent/docs/F514423847/adel_eng.pdf (10.07.2006)
- <http://www.tva.com/>

ÖZGEÇMİŞ

Alper Atak 1980 yılında Merzifon'da doğdu. Orta ve lise öğrenimlerini yurdun farklı yerlerinde tamamladıktan sonra Galatasaray Üniversitesi İşletme Bölümü'nü kazandı. Lisans eğitiminin ardından iki yıl BusinessWeek Dergisi'nde ekonomi muhabiri olarak çalıştı, ardından Ankara'ya gitti. İki yıllık TRT tecrübesinden sonra Dışişleri Bakanlığı'nda Üçüncü Kâtip olarak çalışmaya başladı. Evli ve bir çocuk babasıdır.

TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite	Galatasaray Üniversitesi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı Soyadı	Alper Atak
Tez Başlığı	Bölgesel Kalkınma ve Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajansları
Savunma Tarihi	17.03.2011
Danışmanı	Prof. Dr. Ahmet İNSEL

JÜRİ ÜYELERİ

Unvanı, Adı, Soyadı	İmza
Prof. Dr. Ahmet İNSEL	
Prof. Dr. Mehmet ARDA	
Doç. Dr. Haluk LEVENT	

Enstitü Müdürü
Prof. Dr. V. Mehmet BOLAK